

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TERSANE ZİNDANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra MUMCU

Balıkesir, 2016

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TERSANE ZİNDANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra MUMCU

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI**

Balıkesir, 2016

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün.....Anabilim Dalı'nda.....numaralı
.....'in hazırladığı “.....” konulu
DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI,
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca.....tarihinde
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY
BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Üye(Danışman)

Üye

Üye

Üye

Üye

Üye

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

.../.../2016

Enstitü Müdürü

ÖZET

TERSANE ZİNDANI

MUMCU, Esra

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI
2016, 109 Sayfa

Tersane Zindanı, Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulmuştur. Söz konusu zindan, Tersane- i Âmire' de bulunan binalar arasında yer almaktaydı. Evliya Çelebi bu zindanı Seyahatnamesinde San Pavla (Pavlo) şeklinde zikretmiştir. Bunun dışında kaynaklarda Galata Zindanı, Kasımpaşa Zindanı şeklinde de adı geçmektedir. İstanbul'daki önemli zindanlar arasında yer alan Tersane Zindanı'nda savaş esirleri ve çeşitli suçlardan hüküm giymiş tutuklular kalmaktaydı.

Aynı zamanda bir hapisane olan zindan konusunda bilimsel çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Tersane Zindanı'nı ele alan çalışma bulunmamaktadır. İstanbul'da Yedikule, Baba Cafer zindanları gibi zindanlar arasında en az bilineni Tersane Zindanı'dır. Bu minval üzere konuyu değerlendirdiğimizde Tersane Zindanı ve zindanın en önemli sakinlerini oluşturan köleler üzerinde çalışma yapılmıştır.

Zindan içinde kölelerin milliyetleri, din değiştirmeleri, zindandaki durumları, mücrimler ile birlikte prangaya vurulmaları ve nihayetinde azat olabilmeleri konularından bahsedilmiştir. Tersane Zindanı hakkında yapılan bu çalışmada ilk ve temel kaynağımız Başbakanlık Osmanlı Arşivinden aldığımız belgelerdir. Bunların yanı sıra Türk ve dünya seyyahlarının yazmış olduğu hatırat ve seyahatnameler bu çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu iki kaynak değerlendirilerek, kölelerin ve suçluların zindan yaşamı hakkında bilgiler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tersane Zindanı, Köle, Pranga, Azat, Din Değiştirme.

ABSTRACT

SHIPYARD DUNGEON

Master Thesis, History
Supervisor: Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI
2015, 112

MUMCU, Esra

Shipyards Dungeon was established in the reign of Suleiman the Law-Giver. The dungeon was one of the buildings of Imperial Shipyards. It was mentioned as San Pavla (Pavlo) by Evliya Çelebi in his travel book. Also, the Dungeon was mentioned as Galata and Kasımpaşa Dungeon in different sources. Shipyards Dungeon was among the significant dungeons of Istanbul that prisoners of war and prisoners of convicted of various crimes were kept there.

Plenty of scientific studies have been conducted on dungeons which were utilized as jail. However, there is no scientific study which was conducted on Shipyards Dungeon. The Shipyards Dungeon is less known dungeon among others, such as, Baba Cafer and Yedikule Dungeons. In this humble study conducted on the nationalities, religious conversions, living conditions, shacklings, and lastly emancipations of slaves. The primary and main sources of this study are the documents from Prime Minister Ottoman Archive. Apart from this source, memoirs of some prisoners and travelogues of some travelers from Turkey and from different.

Key words: Shipyards Dungeon, slave, shackles, emancipation, religious conversions.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	V
EKLER.....	VII
TABLolar.....	VIII
KISALTMALAR	IX
1-GİRİŞ.....	1
1.1.Amaç	1
1.2.Yöntem	2
1.3. Tarih Boyunca Suçlu Mekânları.....	3
1.4.Hapishane Öncesi Mahbes: Zindan	4
1.4.1.Zindan Nedir?.....	4
1.4.2. Osmanlı Devleti'nde Zindan	7
1.5.İstanbul Zindanları	10
1.5.1.Baba Cafer Zindanı.....	10
1.5.2.Yedikule Zindanları	13
2.TERSANE ZİNDANI	15
2.1.Tersane-i Âmire	15
2.2.Tersane Zindanı.....	16
2.3. Zindanın Bölümleri	18
2.4. Zindanın Tamirâtı	24
3. PERSONEL VE ZİNDAN AHALİSİ	28
3.1.Tersane Zindanı'nında Çalışanlar	28
3.1.1. Zindan Kâtibi	28
3.1.2.Tersane Kethüdası	29
3.1.3.Vardiyânlar	30
3.1.4.Kilitçi	31
3.2.Zindanın Sakinleri	31
3.2.1.Köleler.....	31
3.2.1.1. Kölelerin Milliyetleri.....	35
3.2.1.2. Kölelerinin Esami, Eşkâl ve Meslekleri	36
3.2.2.Mücrimler.....	38
3.2.3. Zindan Mevcudu.....	45

4.ZİNDANDA YAŞAM	48
4.1. Zindanda Köle Olmak.....	48
4.2. Yevmiye.....	52
4.3. İaşe ve Nafaka	53
4.4.Giyim-Kuşam	63
4.5.Zincir	66
4.6. İbadet.....	69
4.7. İhtida.....	70
5.KÖLELERİN İSTİHDAMI VE ZİNDANDAN KURTULMALARI	75
5.1. Tersane-i Âmire	76
5.1.1. Donanmada Forsa Olmak	76
5.1.2.Tersane-i Âmire’de Çalışmak.....	81
5.2.3. Tulumbacılık	81
5.2.Kamu Binaları	82
5.3. Zindandan Kurtulmak	83
5.3.1.Azat Edilenler ve Kurtarılanlar	83
5.3.2. Fidyeye.....	85
5.3.3. Mübadele (Değiş-Tokuş)	87
5.3.4.Zindandan Kaçış.....	88
SONUÇ.....	92
EKLER.....	96
KAYNAKÇA	101

ÖNSÖZ

Osmanlı donanmasının merkez üssü Tersane-i Âmire olarak bilinen İstanbul Tersanesiydi. Bundan evvel Gelibolu Tersanesi, Osmanlı Devleti için önemli sayılırken İstanbul' un fethi sonrası kurulan tersane için Haliç uygun görülmüştür. Bu amaçla çalışmalara hemen başlanmıştır. Tersane'nin gelişimi Yavuz Sultan Selim döneminde de devam etmiş olup, tersane Hasköy'e kadar genişletilerek burada gemilerin inşa edildiği göz sayısı 100'e çıkarılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Tersane-i Âmire' de göz sayısı 200'e kadar çıkartılarak, dünyanın en büyük tersaneleri arasına girmiştir. Bu durumu, 1571 İnebahtı yenilgisinden sonra kaybedilen Osmanlı donanmasının yerine 150 parçalık bir donanama inşasında açıkça görmek mümkündür.

Bu derece büyük bir tersanede gemilerin inşası ve sefere çıkabilmeleri için hatırı sayılır derecede insan gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyacı karşılayabilmek için bütün dünya da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de savaş esirleri, köleler ve mücrimler forsa olarak kullanılmışlardır.

Dünyada köleliğin olağan kabul edildiği bir dönemde, Osmanlı Devleti için en büyük köle kaynağı, savaş esirleri idi. Savaşta esir edilen kölelerin devlet hissesine düşen beşte birlik kısmının diğer hizmetlerde kullanılmayan büyük çoğunluğu tersanede istihdam edilirdi. İşlerin insan emeğine dayalı olduğu, makinaların icat edilmediği bir devirde köle emeği vazgeçilmez bir olgu idi. Bu nedenle tersanede gemilerin yapımında ve kürekli gemilerde çok sayıda köle çalıştırılırdı. Bu köleler ise çalışmadıkları ya da donanama sefere gitmediği zaman Tersane-i Âmire kompleksinin içinde yer alan Tersane Zindanı'nda tutulurlardı.

Bu çalışmanın seçilmiş olmasının temel sebebi, geçmişteki zindan hayatına olan meraktır. Zindan ve zindanda yaşam konusunda çok fazla çalışma yapılmamış olması bu çalışmayı yapmamızda etkili olmuştur. Birinci bölümde, zindan nedir ve zindanda kimler kalır, nasıl yaşar sorularına cevap aramanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nde zindan olarak kullanılan mekânlar ve özellikle Tersane Zindanı haricinde İstanbul'daki namılı zindanlar ele alınmıştır. Zindan yaşamını ele almadan önce zindanın nasıl bir yer olduğu konusunun açıklığa kavuşturulması gerektiği düşüncesinden hareketle, zindanın mimarisini ve bölümlerini, özellikle arşiv

belgeleri, seyyahlar ve zindandan kurtulan esirlerin verdiği bilgiler ışığında ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Tersane-i Âmire'nin kuruluşundan ve gelişiminden bahsedilmiştir. Zindanın bölümleri, zindanın zaman içinde geçirdiği tamiratlarla ilgili gereken bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, görevlilerden söz edilmiştir. Dördüncü bölüme geçtiğimizde ise, zindan sakinlerini, zindanda bulunan kölelerin milliyetleri, isim, eşkâl ve mesleklerinde bahsedilmiştir. Ayrıca mücrimlerden ve işledikleri suçlar dolayısıyla zindana gönderilmelerinden söz edilmiştir. Beşinci bölümde ise; zindanda yaşam, köle olmak, kölelerin yaşadığı zorluklara değinilmiş ve ihtida ile azat olma düşüncesi üzerinde durulmuştur. Bunların yanı sıra zindanda iken kendilerine sağlanan imkânlardan, aldıkları yevmilerden, giyim kuşamlarından bahsedilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiler başta olmak üzere, seyyahların anlatıları doğrultusunda Tersane Zindanı ve zindan yaşamı yansıtılmaya çalışılmıştır. Köle olmanın getirdiği mecburiyetler, yaşam standartları, mücrimlerin zindana atılmalarının sebepleri konu içerisinde ele alınan bir başka meseledir.

Çalışmanın son bölümü ise, kölelerin istihdam edildiği alanlardan özellikle de forsa olarak çalıştırılmalarından meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra kölelerin Tersane-i Âmire'nin çeşitli alanlarındaki işçilikleri, kamu binalarındaki hizmet alanları değerlendirilmiştir. Kölelerin, kölelikten ve ağır sayılan zindan yaşamından kurtulma yollarından olan azat edilme, fidye, değiş-tokuş, ölüm konularına bu bölümde temas edilmiş ve böylece kölelerin zindandan kurtuluş serüvenleri gözler önüne serilmeye gayret edilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlamamda bana fikir veren, hem bilgisi, hem yönlendirmeleriyle yol gösteren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı hocama, ayrıca tez yazım sürecinde bana yardımcı olan Araş. Gör. Yusuf Şafak ve eşi Kübra Şafak' a teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü yardımlarını benden esirgemeyen ve her zaman yanımda olan babam Hasan Nalbant, annem Cihan Nalbant ve eşim Emrah Mumcu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Esra MUMCU

EKLER

EK-1 D. BŞM. TRE. 150640003 Ulufe defteri (1202/ 1787).....	96
EK- 2 MAD. 19386 (1181/176) Üsera için Nan-ı Aziz Tahsis Edildiğine Dair	97
Ek- 3 MAD. 424400212 (1188/ 1774) Üsera için Yiyecek Tahsis Edilmesi.....	98
EK-4 D. BŞM. TRE 150640005 (1197/1782) Kalyonlarda Bulunan Üsera Mevcudu	99
EK- 5 C. ADL. 17-01028-009 (1228/1813) 140 Rus Üserasının Tersane Zindanında Müslüman Olduğuna Dair	100

TABLolar

Tablo 1. 1792 Tarihli Tamirat Defteri.....	26
Tablo 2. 1796 Tarihli Tamirat Defteri.....	27
Tablo 3. 1820 Tarihli Belgedeki 5 Zindan Kolesi.....	33
Tablo 4. 1703 Tarihinde Zindan Koleslerinin Sayisal Durumu	33
Tablo 5. Siedel'in Hatiratina Gore Zindandaki Meslek Gruplari	37
Tablo 6. Semadirek Adasından Tutsak Edilen 30 Nefer	38
Tablo 7. Cesitli Suçlar Sonrası Tersane Zindanı'na Gönderilen Kişi Sayısı	45
Tablo 8. 1778 Tarihli Belgeye Göre Karadeniz'e Sefere Çıkacak Kalyonun İaşesi	55
Tablo 9. 1760 Tarihli Belgede Zindan İçin İstlenen Tahıllar	56
Tablo 10. 1803 Tarihinde Zindan Fırınına Lazım Olan Birkaç Aylık Tahıl Listesi	57
Tablo 11. Türk Olmayı Seçen Birkaç Kişi	73
Tablo 12. Saraydan Firar Eden İki şahıs Yerine Tersane Zindanı'nda İki Köle Gönderilmesi	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Tablo 13. Azat Edilen Kişilerin Zümreleri ve Sayisal Durumları.....	83
Tablo 14. Tersane Zindanı'nda Bulunan Tutukluların Milliyetleri.....	84
Tablo 15. Zindandan Firar Etmeyi Başaranlar.....	90

KISALTMALAR

BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
D.BşM. TRE.	: Bab-1 Defteri Başmuhasebe Tersane-i Âmire
D.BşM. TRZ.	: Bab-1 Defteri Başmuhasebe Tersane Zindanlığı
D.BşM. TRZ.d:	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Tersane Zindanı Defterleri
TDVİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DTCFD.	: Dil Tarih Coğrafya Fakóltesi Dergisi
Ed.	: Editör
HAT.	: Hatt-1 Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
İE.	: İbn'ülemin
MAD.	: Maliyeden Müdevver Defter
M.:	Miladi
OTAM.	: Osmanlı Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

1-GİRİŞ

1.1.Amaç

Çalışmanın temel amacı, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında Tersane-i Âmire' ye bağlı olarak inşa edilen Tersane Zindanı'nın ele almaktır. Bizans döneminde Sanbola Zindanı olarak bilinen zindanın, Kanuni Sultan Süleyman döneminde işler hale getirildiği bilinmektedir. Devletin en ihtişamlı dönemi olan bu dönemde, yaşam alanı haline gelen ve Tersane-i Âmire'nin bir bölümünü oluşturan zindan hakkında çok fazla bir çalışma yapılmamış olması bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir. Tersane Zindanı hakkında en önemli bilgi İdris Bostan'ın Tersane-i Âmire kitabında yer almaktadır¹. Kitabında zindan hakkında kısa bir değerlendirme yapan İdris Bostan bizim tez hakkında açılım yapmamıza neden olmuştur. Zindan hakkında bir başka yazı ise Türkiye Diyanet Vakfı'nın yayınladığı İslam Ansiklopedisi'nde Halil İnalçık'ın kaleme aldığı İstanbul² maddesidir. Halil İnalçık bu maddede zindandan sadece birkaç satır halinde söz etmektedir. Bu arada yine İdris Bostan'ın Tersâne-i Âmire³ adlı makalesini unutmamak gerekmektedir. Halil İnalçık gibi o da bu maddede Tersane Zindanı'ndan birkaç satırda bahsetmiştir. Hâlbuki Tersane Zindanı 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüş ve kendi çağında İstanbul'da yer alan Yedikule ve Baba Cafer zindanları kadar meşhur olmuş bir zindandır. Zira zindan Osmanlı deniz kuvvetleri için en büyük istihdamı sağlayan köle ve suçluların kaldığı yer olması bakımından da ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Avrupa devletleri içinde, diğer devletlere rakip olan ve bir dönem Akdeniz'e hâkim Osmanlı donanmasının bu kadar iyi işleyebilmesinin altında bu işgücü kaynağının olduğu bir gerçektir. Ancak sonuçta bir zindandır ve yaşam şartlarının zor olduğu bir gerçektir.

Bütün bu nedenler *Tersane Zindanı* adlı tezi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Birçok yabancı içlerinde zindanda kalanlar başta olmak üzere zindan üzerinde durmuşlar ve zindan yaşamı ile ilgili olarak bize bilgiler sunmuşlardır⁴. Böylece ana sorunumuza kapı aralamış olacağız ki, o da kendi

¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 11.

² Halil İnalçık, "İstanbul", *DİA*, XXIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2001, s. 220- 239.

³ İdris Bostan, "Tersane-i Âmire", *DİA*, XL, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2011, s.513- 516.

⁴ Tersane Zindanı ele alan hatırat, seyyah ve eserlerden bazıları şunlardır: Michael Heberer von Bretten, *Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, Kitap yayınevi, Çev.

döneminde meşhur ve bir o kadar da korkutucu bir yer olan Tersane Zindanı nezdinde, toplumun tamamen dışında yer alan bir zindanın yapısı, sakinleri, o sakinlerin yaşamları, kısaca bir zindan profilidir. Tezin en büyük handikabı Osmanlı Arşivi'nde zindan yaşamını ortaya koyabileceğimiz belge ve defterlerin az oluşudur. Onlar da zindana alınan iâşe ve ekmek gibi alım belgeleri, zindan fırınının faaliyeti ve tamirâtı ile ilgili belgelerdir. Zindanda kaç köle kaldığı, kaç suçlu bulunduğu ile ilgili derli toplu çok fazla belge ve defterin olmayışı bizi en çok zorlayan hususların başında gelmektedir. Bu anlamda esaret ve seyyah anlatılarına bağılı kalmak mecburiyeti hâsıl olmuştur.

Tezin ele alınışında bir başka husus ise yüzyıl sınırlaması yapılamamış olmasıdır. Zaten amacımız Tersane Zindanı'nın bir yüzyıldaki durumunu ele almak değildir.16. yüzyıldan kapatılarak suçluların Sultan Ahmed Hapishanesi'ne nakledildiği 19. yüzyıla kadar olan serüvenini irdelemek ve ortaya koymak bizim konumuzu oluşturmaktadır. Bu nedenle tezde zaman sınırlaması zindanın işlevsel olarak varlığı ile eşdeğer tutulmuştur.

1.2.Yöntem

Bu çalışmaya başlarken konuyu temellendirdiğimiz ve verileri sağladığımız ana kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleriydi. Tezin konusunun tespit edilmesi ile temel sorunumuz olan Tersane Zindanı'nın yapısı, işleyişi ve zindanda yaşam olgusu ortaya konulmuş ve bu çerçeve de hangi kaynakların kullanılacağı gözden geçirilmiştir. Temel problem tespit edildikten sonra ise tezin konusu ile alakalı olabilecek genel bir literatür taraması yapılarak verilerin toplanması sağlanmıştır. Bundan sonra Tersane Zindanı'nın varlığı ortaya konularak tanımlanması için ihtiyacımız olan arşiv belgeleri transkript edilerek, konusu ve kullanılacağı yere göre çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.

Türkis Noyan, İstanbul 2003, s. 193, Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596))*, Kitap Yayınevi, Çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010, s. 25- 48, Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev., Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 77, Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, çev., Banu Büyükal, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s.238, İrvin Cemil Schick, *Avrupalı Esirler ve Müslüman Efendileri " Türk" İllerinde Esaret Anlatıları*, Çev., Zülal Kılıç, İrvin Cemil Schick, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 295- 297; Paulino Toledo, " *Türkiye Seyahati Adlı 16. Yüzyıl Anonim İspanyol Eserine Göre Türklerdeki Esaret Sistemi*", "Muhteşem Süleyman", ed., Özlem Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 175-177.

Arşiv belgeleri başta olmak üzere o dönem Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve zindanı görmüş hatta zindan yaşamına tanıklık etmiş seyyahların ve zindanda esir olarak kalmış kişilerin izlenimlerini de karşılaştırarak bu çalışma ortaya çıkarılmıştır. Bu manada seyyahların anlatıları ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden aldığımız belgelerle uzun bir değerlendirme yapabileme imkânı yakaladık. Kimi zaman bilgilerin benzeştiğini, kimi zaman ise bilgilerin taban tabana ters düştüğü durumların olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede Tersane Zindanı'nın mimarisi ve geçirdiği tamiratlar, kölelerin milliyetleri, azat olmaları, zindan yaşamları, kendilerine tahsis edilen iaşeleri, giyecek ve yevmileri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. En önemlisi bugünkü dünyada var olmayan ve bu nedenle aşına olmadığımız bir mesele zindan içerisinde ve zindan dışında kölelerin prangaya vurulmalarıdır. Bu ağır yaşam koşulları içerisinde Tersane Zindanı'nda ihtida yani kölelerin İslamiyet'i benimsemeleri ayrıca ilgi çekici bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Arşiv belgelerinin yanı sıra elde ettiğimiz diğer kaynaklar da değerlendirilmiş ve kaynak yeterliliği açısından tenkiti yapılmıştır. Bu aşamada elde edilen veriler çalışmaya başlamamızı sağlamıştır. Bu çerçevede ele alınan kaynaklar bir olay örgüsü içerisinde yazılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Verilen bilgiler genelde elde bulunan verilerin ölçüsünde örneklendirilmiştir. Yeri geldiğinde ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan bir belge ile bir seyyahın fikirleri karşılaştırılmıştır. Kimi zaman benzer olan bilgilerle, kimi zaman tamamen birbirine zıt olan bilgiler karşılaştırılmış ve ortaya bu çalışma çıkmıştır.

1.3. Tarih Boyunca Suçlu Mekânları

Toplumsal hayatta insanların her zaman düzen içinde ve sorunsuz bir şekilde yaşamaları mümkün olmamıştır. Tarihin en eski zamanlarından itibaren güzellikler olduğu gibi çirkinlikler ve çok çeşitli suçlar da var olma gelmiştir. Bu sebeple suç, insanlığın var olduğu tarihten beri vardır ve var olmaya da devam edecektir. Tabî ki suç, toplum düzenini bozan bir eylem olduğu için suçun derecesine göre değişen cezayı da beraberinde getirmesi normaldir. Bu sebeple, her zaman suçluya suçunun derecesine göre ceza verilmiştir. Bu anlamda tarihin en eski kanunları olan Hamburabi kanunları, toplum düzeninin bozulmaması amacıyla hazırlanmış ve hangi

suça hangi cezanın verileceği belli kaidelere bağlanmıştır. İnsanlar bundan sonra suçluları cezalandırmanın çeşitli yollarını aramışlardır. Bu cezalar suça göre değişebildiği gibi toplumdan topluma da değişiklik göstermiştir. Hatta bir toplumunda suç kabul edilen bir davranış, diğer toplumda suç olarak görülmemiştir. Örneğin; birçok toplumda suç kabul edilen hırsızlık, Eski Yunan'da kahramanlık ve beceri sayılmıştır⁵. Ancak var olan bir gerçek geçmişten günümüze, suçlunun cezasını çektiği mekânların var olduğudur.

Bugün dilimizde yer alan *hapishane* kelimesi, Arapça *habs*⁶ kelimesinden gelmekte olup Farsça *ev, konut* anlamına gelen *hane* kelimesinin eklenmesi ile suçun cezasının çekildiği mekânı ifade etmek için kullanılmaktadır⁷. Cezaevi kelimesi *hapishane* kelimesinin eş anlamlısıdır. Zaten *hapsetmek* fiili “bir kişiyi işlediği suç nedeniyle alıkoymak, şahsi hürriyetini kısıtlamak, bir yere kapatmak” anlamına gelmektedir. Bu itibarla hapsedilen kişiye *mahpus*, hapis edildiği yere de *hapis, habs, hapishane, zindan* adı verilmiştir⁸. Bu bize, bugünkü hapishaneyle aynı olmasa da, insanların suçlarının karşılığı olarak cezalarını çektikleri mekânların çok eski devirlerden itibaren var olduğunu göstermektedir. Mesela Türklerde, Araplarda bu işlevi gören mekânların varlığı bilinmektedir⁹. Ancak bu gibi yerler, özellikle Avrupa'da daha çok bedeni cezaların çekildiği yerler olarak tasarlanmıştır¹⁰.

1.4.Hapishane Öncesi Mahbes: Zindan

1.4.1.Zindan Nedir?

Zindan; köle ve suçluların konulduğu hapishane ya da *mahbes* adı verilen mekânlara denilmektedir¹¹. Kelimenin İngilizcesi *dungeon*¹² olarak bilinmektedir. Sanık veya suçluyu zorla alıkoyarak bir mekâna kapatmaya haps etmek denmekle

⁵ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, XVII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1998, s.384-396.

⁶ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *DİA*, XVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1997, s. 54-65.

⁷ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul: Aydın Kitapevi, 2009, s. 304.

⁸ Bardakoğlu, “Hapis”, s. 54-65.

⁹ İslamiyet öncesi Türk toplumunda hapis cezası bulunmakta olup hafif suçlar için uygulanmıştır. Bardakoğlu, “Hapis”, s. 54.

¹⁰ İslam öncesi Arap toplumunun çoğunda yaşam şartları gereği hapis cezası çok fazla uygulanmamıştır. Fakat Mekke, Medine gibi şehirlerde hapishanelerin var olduğu bilinmektedir. İslamiyet'in gelmesinden sonra Hz. Peygamber döneminden itibaren hapis cezası etkin olarak uygulanmaya başlanmıştır. Metin Yılmaz, “İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere Ve Mahkûmların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.12-13,2001, s. 541-545.

¹¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

¹² Hamit Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1999, s. 1079.

beraber, “*secn*” kökünden gelen “*sicn*” kelimesi de zindanı tarif etmektedir¹³. Ferit Develioğlu ise, zindanı karanlık *mekân*, *yeraltı hapishanesi ve sıkıntılı yer olarak* tanımlamaktadır. Zindana atılan kimseye *zindan-gir*, *zindaniyan*, *zindanbend*¹⁴ denilmekle birlikte zindana atmakla görevli kişiye ise *Zindanî* adı verilmektedir. Zindanî hem zindan muhafızı, zindandan sorumlu şahıs anlamını taşıırken aynı zamanda zindana atılmış suçluyu da ifade etmektedir¹⁵. Eski medeniyetlerin kurulmasından itibaren kişiyi haps etme, alıkoyma durumu söz konusu olmuştur. Kişi bazen bir mekânda alıkonulurken, bazen de bir meta vasıtasıyla özgürlüğü kısıtlanmıştır. Türkler, hem İslamiyet’ten önce, hem İslamiyet’i benimsemelerinden sonra haps etmeye yarayacak mekân ve araçları kullanmışlardır¹⁶.

Eski Türkler’de ağır cezalar verilirken kişinin işlediği suçun büyüklüğü mukabilinde suçluya hapis cezasının yerine geçecek olan zindana atma gibi cezalar verilmiştir. Bu cezalar Hicaz-Arap coğrafyasının yanı sıra Mısır’da daha fazla uygulanmıştır.¹⁷ Mahkûmu zindanda tutmanın temel gayesi, kişinin yaptığı suçun farkına varmasını sağlamaktır. Bu farkındalıkla birlikte suçlunun, işlediği suçun cezai sorumluluğunu üstlenmesi amaçlanmıştır¹⁸. Zindanlar karanlık, ilkel ve acımasız şartlara sahip mekânları içinde barındıran, genellikle yeraltında kısıtlı imkânlarla sahip bir alan olarak tarif edilmişlerdir. Bu nedenle havasız rutubetli, çoğu zaman insanların, bu mekânlar içinde salgın hastalıklar sebebiyle kısa zamanda öldüğü veyahut acılar içinde kıvrılarak yaşamayı sürdürmeye çalıştığı mekânlar olarak bilinmişlerdir¹⁹.

Babil, Yunan²⁰, Roma, Mısır uygarlıklarında suçlu şahsın cezası kesinleşene kadar bir mekânda tutulduğu bilinmektedir²¹. Özellikle zindanın eski dönemlerde

¹³ Bardakoğlu, s. 54-65.

¹⁴ BOA. AE. SMS. III. 336 (?).

¹⁵ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)*, İstanbul : İdeal Kültür Yayıncılık, 2011, s. 535.

¹⁶ Demirkol, s.7-8.

¹⁷ Hz. Yusuf’un kıymetli eşyalarının üstünden alınarak, kendisine eski elbiseler giydirilmiş ve elleri ve ayakları zincirli bir halde zindana atılmıştır, Dursun Ali Tökel, “ Yusuf un Zindana Atılışı, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 423-425.

¹⁸ Bardakoğlu, s. 54-65.

¹⁹ Yıldız, s. 7-15.

²⁰ Timur Demirbaş, “ Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 5.

²¹ Bardakoğlu, s. 54-65.

Roma Hukukundaki²² var oluş sebebini, kölelerin durumlarını kontrol altında tutmak için var edilmiş bir mekanizma şeklinde düşünebiliriz. Buna göre mahkûm denilen köleler, açık cezaevi tarzında kale görünümlü mekânlarda çalıştırılmışlardır. Mahkûmlar, özel veya kapalı iş yerlerinde, kale bodrumlarında kendilerine verilen işi yerine getirmekle vazifelendirilmişlerdir²³. Osmanlı Devleti'nde de zindan bulunmakla birlikte ceza müessesesi içinde özellikle kuruluş döneminde çok fazla yer almamıştır^{24, 25}.

Zindanlar dışında kale, saray, mahzen, tersane, hisar, kule ve kimi zaman bazı devlet adamlarının konakları birer zindan görevi görmüştür. Bunların hiç biri temelde bir hapis yeri olarak inşa edilmemekle birlikte gerektiğinde kişilerin cezalarını çekmek üzere konuldukları mekânlar olmuşlardır. Bu yerlerde kişinin ya da suçlunun tutulma sebebi, genelde suçunun tespit edilmesine kadar alıkonulmasının sağlanmasına yöneliktir. Kişi burada suçu tespit edilene kadar tutulduğu gibi, yine suçu ispatlanana kadar herhangi bir durumda dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı da muhafaza da edilmiştir. Suçlu görülen kişi alıkonulduğu mekânda hem işlediği suçun ispatı için beklerken, hem de toplumsal düzenin sağlanması amaçlanmıştır. Aslında suçlunun zindan da bulunması toplumsal olarak halkın vicdanının rahatlatması için tatbik edilen bir uygulamadır denilebilir. Suçlu olan kişinin bir de sokaklarda kol gezmesi halk arasında huzursuzluğun çıkmasına sebep olabileceğinden, bir anlamda toplumdan tecrit etmek mecburiyeti ortaya çıkmaktadır ki, kişinin zindan denilen alanda tutulmasıyla hem yaptığı suçun farkına varması sağlanmış, hem de devlet büyüklerinin idaresi altında muhafaza edildiği için toplumsal huzurun tesisi kolaylaşmıştır²⁶.

Bu mekânlarda tutulan kişilerin kaçmasını engellemek amacıyla zincir, kayış, pranga²⁷ gibi araçlar kullanılmıştır. Bunlarda mahbes aracı, yerine göre de bir mahbes

²² Timur Demirbaş, “ Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, s. 6.

²³ Orat ve Çelik, s.77-79.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın Avrupa'daki zindanlar ile Osmanlı Devleti'ndeki zindanları karşılaştırarak Avrupa'daki zindanların daha kötü şartlar taşıdığını ileri sürmektedir. Ona göre; *Portekiz, Malta, Sicilya, Napoli, Venedik, Fransa, Cenova, İspanya vs. zindanlarına göre Osmanlı Devleti'ndeki İstanbul zindanları, cennet sayılmaktadır*, Marmara, s. 50-55.

²⁵ Marmara, s.54.

²⁶ Orat ve Çelik, s.74-78.

²⁷ Demirkol, s.7-8.

görevi görmüştür. Buna göre eğer mahbes alıkonulmak demekse suçluyu tutan, kaçmasına engel olabilecek her türlü araç da bir zindandır denilebilir.

1.4.2. Osmanlı Devleti'nde Zindan

Osmanlı Devleti'ne ait ilk zindana atılma olayı, Yıldırım Bayezid zamanında gerçekleşmiş olup, Germiyanoglu Yakup Bey ve adamlarının İpsala Zindanı 'na kapatılması ile kaynaklarda yerini almıştır²⁸. Osmanlı kaynaklarında bu olay anlatılırken, Yakup Bey ve adamlarının padişaha karşı olan itaatsiz davranışları sebebiyle, zindana atıldıkları verilen bilgiler arasındadır. Osmanlı Devleti kuruluş devrini anlatan kaynaklarda, reyanın zindana atılması ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır²⁹. Buradan Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde zindana atma olgusu yaygın ve asli olarak tercih edilen bir uygulama olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür³⁰. Zindan olarak kullanılan kale veyahut devlet görevlilerinin evlerinin bodrumlarında bulunan mahzenler, ceza infaz müessesesinden çok, kişiyi ikaz etme amacıyla kısa süreli olarak tutuldukları mekânlardan ibaret olmuştur³¹.

Zindan vazifesi gören yapılardan biri eski dönemlerden itibaren öncelikle şehrin güvenliğini tesis etmek amacıyla hizmet etmek için inşa edilen kalelerdir. Ayrıca bunun dışında kaleler, suçluların kapatıldıkları bir yer olarak da tarih sahnesi içerisindeki yerlerini almışlardır. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, Alamut Kalesi, tarihi öneme sahip bir kale olmakla birlikte suçlu bulunan kişilerin özellikle Safeviler zamanında, cezalandırıldıkları bir kale olarak karşımıza çıkmaktadır. Alamut Kalesi'nde öncelikle siyasi suça karışan kişiler hapsedilmişlerdir³².

Osmanlı Devleti'nde bulunan birkaç kale-zindan örneği verilecek olursa, Afyonkarahisar Kalesi bunlardan biridir. 200 kişilik muhafızla korunan bu kale, özellikle siyasi suçluların haps edildiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır³³. Bir başka kale-zindan örneğini Van Kalesi'nde görmekteyiz. Mesela; Nisan 1568'de

²⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, I, Haz., Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 315- 343.

²⁹ Necdet Öztürk, "Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)", *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010, s. 105-127.

³⁰ Ali Efdal Özkul, " XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kalebend ve Cezirebentler" , *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 130- 131.

³¹ Bozkurt, s. 261-277.

³² Abdülkerim Özaydın, "Alamut", *DİA*, II, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1989, s.336-337.

³³ Feridun Emecen, "Afyonkarahisar", *DİA*, I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.,1988, s.444.

Tebriz'den Van' a gelen Şükrullah adlı biri, Hz. Muhammed'e küfür etmesi sebebiyle suçu sabit görülüp Van Kalesi'ne haps edilmiştir³⁴.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde çeşitli şehirlerde bulunan kalelerin mahpushane olarak kullanıldığını belirttikten sonra bu kalelere örnek vermiştir ki, bunlardan bazıları şunlardır: Kudüs yakınlarında bulunan Kerek Kalesi, Rodos Kalesi, Acem diyarında bulunan Kahkaha Kalesi, Kırım ülkesinde bulunan Menkup Kalesi, Lehistan'daki Kamaniçe Kalesi ve ayrıca Macaristan'da yer alan Estergon Kalesi, Budin Kalesi³⁵. Bu kaleler esasında zindan olarak inşa edilmemiş ancak zamanın koşulları içinde zindan vazifesi gören yapılar olarak meşhur olmuşlardır.

Yine Evliya Çelebi bunlardan Budin Kalesi'ni çıkılması çok zor ve sıkıntılı yer olarak anlatmaktadır. Ayrıca kaleyi adeta cehennem çukuruna benzeterek, zindanın nasıl kötü bir yer olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Şehrin tüm suçluları, borçlu ve hırsızları, katilleri bu kaleye haps edilmektedir. Her sabah lazım olan köleler veyahut öldürülecek olanlar, cellatlara teslim edilmek için ancak bir kement veya dolaplarla yukarı çekilmek suretiyle zindandan çıkarılabilmektedirler. Budin Zindanı diğer serhatlerde bulunan zindanlardan daha karanlık ve kasvetli bir zindan özelliği taşıması dışında, ayrıca zindancılarının gaddar ve acımasızlığı sebebiyle de ön plana çıkmıştır. Evliya Çelebi bu zindancıları gaddar, acımasız, merhametsiz zalim zindancılar olarak anmaktan geri durmamıştır. Zindancılar dışında bu kalede cellâtlarda kalmaktaydı³⁶. Aynı şekilde sadece Evliya Çelebi değil, Alman elçilik heyetiyle gelen ve anılarını kaydeden Baron Wratislaw 'da Budin Kalesi'ni gördüğünü ve oradan kaçmanın imkânsız olduğunu, tanrının yardımı olmadıkça bu yerden kaçmanın mümkün olmadığını belirtmiştir³⁷.

Anadolu'da da sürgün ve hapis yeri olarak bilinen kaleler vardır. Bunlardan bir tanesi Sinop Kalesi'dir. Kaçması imkansız olarak nitelendirilen kale Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar namını sürdürmüştür. Yine Amasya ve Amasra kalesi devletin savaş halinde olduğu dönemlerde kendisi için tehlike arz edecek

³⁴ Şenol Çelik, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van Tarihi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, Van 1990, s. 269.

³⁵ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, IV/2, s. 492.

³⁶ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI/2, s. 303- 307.

³⁷ Baron Wenceslaw Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, Kutup Yıldızı Kitaplığı, İstanbul 2013, s. 55- 58.

devletlerin elçilerinin hapsedildiği kaleler olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra ise bu işlevi Rumeli Hisarı ve Yedikule Zindanı görmüştür³⁸.

Yine Anadolu'da nam salmış bir başka kale Tokat Kalesi ise kaynaklarda eline kan bulaşan insanların haps edildiği ve suçlu bulunan kişilerin kapatıldıkları mahpushane yer olarak tasvir edilmektedir. Evliya Çelebi Tokat Kalesi'nin zindan şeklinde kullanılmasını ve işlev itibariyle önemini Acem ülkesinde bulunan Kahkaha Kalesine benzetmektedir³⁹. Bunların dışında Trabzon Kalesi de aynı şekilde mahkûmlar için bir hapisane olarak kullanılmıştır. Trabzon Kalesi ise Aşağı Hisar, Yukarı Hisar ve Orta Hisar olmak üzere 3 bölüme ayrılmaktadır. Orta Hisar diye adlandırılan bölümlerden birinin adı Zindankapısı olup, hapisane bu kapının üzerinde yer almaktadır⁴⁰. Trabzon Kalesi hapisane olarak kullanıldığı dönemde, kaynaklarda değil insanların, hayvanların bile içine girmek istemeyeceği bir yer olarak tarif edilmiştir⁴¹. Bunlardan başka Ankara Kalesi⁴², Magosa Kalesi⁴³, Antalya Kalesi⁴⁴ hapisane olarak kullanılan hapisanelerdir.

Kuleler de aynı kaleler gibi mahkûmların cezalarını çekmek için kapatıldıkları mekânlardan biri olarak kullanılmaktaydı. Mesela; Edirne Kalesi'ndeki kulelerden biri *Zindan Kulesi* adıyla meşhur olmuş ve yıllarca genel olarak borçluların konuldukları yer olma özelliği taşımıştır. Bu nedenle bu kale *Borçlular Kulesi* adıyla da meşhur olmuştur. Bu kuleye borçlular dışında ayrıca katiller ve yol kesenler vs. kapatılmaktaydı. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Zindan Kulesi adıyla

³⁸ Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, XXII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.,2001, s. 234-242.

³⁹ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VI/ 1, s. 87.

⁴⁰ Şenol Çelik, "15 ve 17. Yüzyıllarda Trabzon Kalesi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyum Bildirileri*, 3-5 Mayıs 2001, I, s.130-142.

⁴¹ Ahmet Ali Gazali, "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarından Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 144-15; Zindanı bulunan kalelerden bazıları şunlardır: Girit Resmo Kalesi, Ersin Gülsoy, "Resmo", *DİA*, XXXIV, s. 586; Van Hoşap Kalesi, Abdüsselam Uluçay, "Hoşap Kalesi", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 247; Sinop Kalesi, Cevdet Yılmaz, "Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, s. 5; Ankara Kalesi, Özer Ergenç, "XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", s. 96.

⁴² Mesela 1134 yılında Enderun-u Hümayundan Mehmed Ankara Kalesi'ne hapsedilmek üzere gönderilmiştir, BOA. A. DVN. KLB. d. 928, s. 2.

⁴³ 1134 yılında Kastamonu'dan İsmail Magosa Kalesi'ne gönderilmiştir, BOA. A. DVN. KLB. d. 928, s. 4.

⁴⁴ Antalya Kalesine de suçlu gönderilmiştir, BOA. A. DVN. KLB. d. 929, s. 2,3.

meşhur olan bu kulenin Nuh Tufan'ı öncesinde de varlığı bilinen bir kule olduğunu belirtmektedir⁴⁵.

Yine Zindan isimli bir başka kapının ise Haliç'e kıyısı boyunca uzanan İstanbul'un tarihi kapılarından biri olduğu belirtilmiş olup, tersanede çalışan köleler akşam uyumaya Haliç'e getirilmiş. Bunun dışında 16. yüzyılda Galata Kulesi de kölelerin kaldığı yer olarak bilinmektedir⁴⁶. Bu sebeple yabancı kaynaklarda Galata Kulesi *Tersane Zindanı* adıyla da anılmaktadır⁴⁷. Osmanlı döneminde İstanbul'da zindan olarak kullanılan 3 yapı bulunmaktaydı. Bunlar Baba Cafer Zindanı, Yedikule Zindanı ve Tersane Zindanı'dır. Bu derece önemli görevler ifa eden zindanların asayiş, düzen ve denetiminden subaşılardan sorumlu idiler⁴⁸. Subaşının yönetiminde asesler düzeni ve inzibatı sağlayan görevlilerdi. Aseslerin amiri ise Asesbaşydı⁴⁹

1.5. İstanbul Zindanları

1.5.1. Baba Cafer Zindanı

İstanbul'daki zindanlardan birisi, Haliç tarafındaki bir burcun altında idi⁵⁰. Osmanlı Devleti döneminde zindanın adına istinaden burada yer alan kapıya Zindan Kapısı adı verilmiştir⁵¹. Bizans döneminde ise bu kapıya Vasiliko Kapısı denilmekteydi. Zindan kapısının hemen yanında yer alan Baba Cafer türbesine istinaden ise kapıya Baba Cafer kapısı da denilmektedir⁵².

Zindanın adının nereden geldiği ile ilgili olarak kaynaklarda iki rivayet yer almaktadır. Bunlarda birincisi Baba Cafer adlı birisi Harun Reşid zamanında Bizans'a elçi olarak gönderilmiştir. Arapların Üsküdar'a kadar geldikleri savaşlar

⁴⁵ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III/ 2, s. 553-554.

⁴⁶ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Kostantinopolis, İstanbul*, Çev., Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, s. 217- 218.

⁴⁷ Eyice, "Haliç", s.268.

⁴⁸ Demirbaş, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", s. 29; Bozkurt, s. 262.

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, III, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1991, s.464.

⁵⁰ Reşat Ekrem Koçu, "Baba Cafer Zindanı", IV, İstanbul 1960, s. 1735; Abdülkadir Özcan, "Baba Cafer Zindanı", *DİA*, IV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.,1991, s.366; Bozkurt zindanın yeri için kısaca Eminönü demektir. Bozkurt, s. 262; Günümüzde ise İstanbul Ticaret Odası ile Galata (Karaköy) köprüsü arasındaki Haliç kıyısında Yemiş İskelesi denilen yerdedir. Ancak bugün iskele yoktur, Özcan, s. 366.

⁵¹ Sarkis Sarraf Hovhannesyanyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 16-17; Zindan Kapısı adı çok ürkütücü olduğundan bir fermanla kapının hemen yanında yer alan Baba Cafer türbesine istinaden kapının adı Baba Cafer Kapısı olarak değiştirilmiştir. Semavi Eyice, "Haliç", s. 270; Bâb-ı Cafer ya da Babacafer kapusu halk arasında tutunamamış, Zindan Kapısı tabiri kullanılmaya devam etmiştir. Reşat Ekrem Koçu, s. 1735.

⁵² Halil İnalçık, "İstanbul", s. 220- 239.

sırasında ölen Müslümanların sokaklarda öylece bırakılmasına kızan elçi Baba Cafer, Bizans İmparatorunu ağır sözlerle eleştirmiştir⁵³. Bu eleştiriye çok kızan imparator onu zindana atmıştır. Hatta İmparator Baba Cafer’i zindanda öldürterek hapis edildiği burcun altına gömdürmüştür. Böylece zindanın adı Baba Cafer olarak anılmaya başlanmıştır⁵⁴.

İkinci rivayet ise İstanbul’un fethiyle alakalıdır. Rivayete göre Baba Cafer’in torunu olduğu ileri sürülen Şeyh Zindani Abdurrauf Semadani adlı kişi İstanbul’un fethinde bulunmuş ve şehre Zindankapısı’ndan girmiştir. Şeyh Zindani Abdurrauf Semadani daha sonra Baba Cafer’in türbedarlığını yapmış ve vefatında buraya defnedilmiştir. Onun adına istinaden zindana *Bab-ı Cafer*⁵⁵ veyahut *Baba Cafer Zindanı* denilmektedir⁵⁶.

Aynı rivayeti Evliya Çelebi de seyahatnamesinde anlatmaktadır. Evliya Çelebi, yukarıdaki rivayette olduğu gibi Baba Cafer’den sonra torunu olarak bilinen Zindani Dede’nin İstanbul’un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet’in yanında bulunduğu ve dedesi olan Baba Cafer’in türbesini ziyaret ettiği üzerinde durmaktadır. Şeyh Zindani adıyla da bilinen bu kişinin asıl adının ise Abdürrezzak Efendi⁵⁷ olduğunu yazmaktadır. Artık Şeyh Zindani olarak bilinen Abdürrezzak Efendi fetih sonrası Baba Cafer Zindanı’nı ziyareti esnasında zindanda bulunan bütün borçlu ve katillerden zindanı temizleyerek Baba Cafer Zindanı’nı tamir ettirdiği rivayetler arasında yer almaktadır. Yine Evliya Çelebi “*Kim Baba Cafer Zindanı’na girse ve dua etse zindandan kurtulurdu, kim ki Baba Cafer’e beddua etse, zindandan kurtulamazdı*” diyerek Baba Cafer’in mübarek bir zat olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Hatta Evliya Çelebi’nin anlattığı halk arasındaki inanca göre, Baba

⁵³ Özcan, “Baba Cafer Zindanı”, s. 366; Bu savaşlar sırasında 799 yılında Halife Harun Reşid bizzat orduya komuta ederek İznik’e kadar geldiği bilinmektedir, Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968, s. 89-103.

⁵⁴ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 553-554.

⁵⁵ 1554 yılında 3 kez zindanı ziyaret eden Dernschwam, Baba Cafer’in zindanda evliya olarak bilindiğini anlatmaktadır. Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev., Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 77.

⁵⁶ Özcan, s. 366.

⁵⁷ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III/2, s.615.

Cafer'in mübarek bir zat olduğuna inan kâfirler bile, onun türbesine adaklar adayarak yakınlarını zindandan kurtulmak amacıyla dualar etmekteydiler⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nde Baba Cafer Zindanı'nın kullanılması 16. yüzyıla dayanmaktadır. Çünkü 1539 yılında burada bir yangın çıkmış ve birçok suçlu yangın esnasında zindan kapısının kilitli olması nedeniyle ölmüştür. Devlet kimi zaman özellikle borçluların zindandan çıkması için girişimde bulunmuştur. Mesela 1687 yılında Galata Zindanı ve Baba Cafer Zindanı'nda borçluların ve zindandaki kölelerin birkaçının çıkarılması için hazineden 1.500 kuruş tahsis edilmiştir⁵⁹.

Baba Cafer Zindanı'na gönderilen suçlular arasında kimi zaman asker, sivil, birçok kişi bulunmaktadır. Zindana gönderilen askerilerden yeniçeriler başı çekmekteydi⁶⁰. Sivil suçlulardan özellikle 18. yüzyıldan itibaren kadınların da buraya hapsedildiklerini biliyoruz. Zira bu anlamda bir kadınlar koğuşunun varlığı bilinmektedir⁶¹. Kadınların zindana konulmasıyla zindanda bir düzenleme yapılmıştır. Hatta 19. yüzyıla geldiğimizde bir süreliğine de olsa zindanın tamamen kadınlara tahsis edildiği görülmektedir⁶². Bu zindanda ayrıca Rum, Yahudi, Ermeniler içinde ayrı ayrı kısımlar düşünülerek zindanda farklı milletlerin, farklı odalarda bulunması esası dikkate alınmıştır⁶³.

Bir kişi Baba Cafer Zindanı'na düştüğünde ondan önce yatak akçesi, dilekçe akçesi adıyla çeşitli şekillerde paralar alınmaktaydı. Kimi zaman subaşı ve zindan kâtiplerinin adları rüşvet olaylarında yer almıştır. Bu anlamda görevliler kadınlara şikayet edilmişlerdir. Kadılar şikayetleri değerlendirdikten sonra rüşvet aldığı tespit edilen görevliler hakkında işlem başlatmıştır.

⁵⁸ Şeyh Zindani ise vefat ettiği vakit kendisine Edirne'de Şeyh Zindani Tekkesi yaptırılmış ve büyük dedesi Baba Cafer gibi ziyaretgâh olarak tekkesi ziyaret edilmiştir *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/1, s.585.

⁵⁹ BOA. C. ADL: 567, s. 1, 1099 (1687).

⁶⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002, s. 362; Ağa Divanı'nda idam cezasına çarptırılanlar Asesbaşına teslim edilir, o da cezayı gece yarısı Baba Cafer Zindanı'nda infaz ederdi, Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, III, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1991, s.464.

⁶¹ Aydın Yetkin, " II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Ahlâk Bunalımı: Fuhuş Meselesi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2011, s. 23- 27.

⁶² Ali Karaca, " XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün" , *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 107- 111.

⁶³ Özcan, "Baba Cafer Zindanı" , s. 366.

Osmanlı Devleti'nde mahpusların yaşesi için, hazineden para ayrılmamıştır. Bu sebeple hayırsever insanların yaptığı yardımlar sayesinde mahkûmlar kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır⁶⁴. İleri de görüleceği üzere devlete ait kölelerin kaldığı yer olması itibariyle Tersane Zindanı'na bu anlamda tahsisat ayrılmıştır.

1.5.2.Yedikule Zindanları

Yedikule Hisarı ve Zindanları, Saray Burnu'ndan Bakırköy'e uzanan sahil yolu üzerinde bulunmaktadır. Yedikule Zindanları hem Bizans hem de Osmanlı döneminde kullanılan zindanlar arasında yer almaktadır. Bizans İmparatoru Theodosius tarafından inşa ettirilen yapıya kendisinden sonra gelen imparatorlar tarafından dört tane gözlem kulesi eklenmiştir⁶⁵. Yedikule Zindanı, Bizans döneminde inşa edilmiş olmasına rağmen Osmanlı döneminde zindan olarak kullanılmaya devam eden yapılardan birisi idi. İstanbul'un fethi sonrası üç kuleli bir surun eklenmesiyle yapı son halini almıştır. Aslında Yedikule başlangıçta zindan olarak inşa edilmemiştir. Tam tersine Bizans İmparatorluğu'na misafir gelen devlet adamlarının konakladıkları bir yer olarak inşa edilmiştir⁶⁶. Ancak zamanla bu amacın dışına çıkılarak yapı zindan görevi görmeye başlamıştır⁶⁷.

Fethin ilk dönemlerinde Yedikule saray hazinesinin muhafaza edildiği bir mekân konumundayken, ilerleyen zaman içinde yerli ve yabancı mahkûmların hapsedildiği mimari bir yapı olarak kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti, savaş halinde bulunduğu devlet elçilerini Yedikule Zindanları'na haps etmiştir. Suçlu görülen devlet adamları bu zindanın sakinleri olarak zaman zaman buraya hapsedilmişlerdir⁶⁸. Bu kişilerden birisi de, 1618'de Yedikule'de hapsedilen Kırım Hanı Mehmed Giray'dır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Mehmet Giray'ın Yedikule' ye hapsedilmesi olayını anlatırken onu hapsettiren padişah II. Osman'a

⁶⁴ Özcan, "Baba Cafer Zindanı", s. 366.

⁶⁵ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Kostantinopolis, İstanbul*, Çev., Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, s. 48 ; Gözlem kulesi ve surların yapımı 410- 442 tarihine kadar sürmüştür. İnşa edilen Yedikule, surları ve iç mimarisi sebebiyle çeşitli dönemlerde zindan olarak kullanılmıştır. , John Freely, *Saltanat Şehri İstanbul*, Çev., Lale Eren, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 77- 83.

⁶⁶ Orat ve Çelik, s. 77-79.

⁶⁷ Kaynaklarda korkunç bir zindan olduğu belirtilen Yedikule'de suçlular zindana girmeye zorlanır ve zindan içinde aklıktan ölmeleri düşünülmüş, Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*, çev., Banu Büyükal, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s. 238.

⁶⁸ Orat ve Çelik, s. 74-78.

bedduasından söz etmektedir. Bu olaydan dört yıl sonra Genç Osman da, 1622 ‘de Yedikule’ye haps edilmiş ve burada sabaha çıkamadan öldürülmüştür⁶⁹.

Bu zindanların en önemli tutukluları ise yabancı elçilerdir. Yedikule Zindanı Osmanlı Devleti’ne elçi olarak gelenlerin tutulduğu yer olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir devlet ile Osmanlı Devleti savaşağı sırada, savaştığı devletin İstanbul’da bulunan elçisi Yedikule’ye haps edilirdi. İstanbul’daki elçinin zindana gönderilmesinin temel amacı, ülkesi menfaatine istihbaratına engel olmaktı. Mesela 1711’de Prut Savaşı esnasında İstanbul’da bulunan Rus elçisi Tolstoy, Yedikule Zindanına atılmıştır⁷⁰.

İstanbul’da işlenen suçun çeşidine göre suçlular; Yedikule, Baba Cafer ve Tersane Zindanı’na haps edilmişlerdir. Katil, hırsız, zina edenler, borçlular, siyasi ve askeri suça bulaşan kişiler, Yedikule Zindanı’na gönderilmişlerdir⁷¹. Bir ayırım yapılırsa katil, hırsız, borçlu ve zina eden suçlular Tersane Zindanı’na, siyasi ve askeri suça bulaşan suçlular ise Yedikule Zindanı’na hapsedilmişlerdir⁷².

⁶⁹ Beddua şöyledir: “ *İlahi Osman, yakın zamanda sen de benim yanıma gelip haps olasın*” bedduası dediğini belirtmiştir. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, , V/ 1, s. 177-223.

⁷⁰ Kurat, s. 152-218, *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009, s. 62-74; İsmail Bülbül, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy’un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007, s. 46; Yedikule Zindanına hapsedilen bir başka Rus Elçisi Baron Bulakov’dur. Elçi dönemim sadrazamı olan Koca Yusuf Paşa’nın emriyle zindana atılmıştır, Miss Pardoe, *Şehirlerin Ecesi İstanbul Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*,çev., Banu Büyükal, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s. 238.

⁷¹ Karaca, s. 152- 154.

⁷² Timur Demirbaş, “ Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 29.

2.TERSANE ZİNDANI

2.1.Tersane-i Âmire

Tersâne kelime anlamı itibariyle Arapça Dârü sînâti'l-bahr (darü's- sînâ'a) terkibinden gelmektedir. Sanayi sitesi manasına gelen terkip önce batıya geçerek *arsenal*, *arsenale*, *arzenale*, *tarzna*, *darsena*, *darsanale* gibi şekillere bürünmüştür⁷³. Kelime daha sonra İtalyanca “*darsena*” kelimesinden dilimize geçmiş ve zaman içerisinde “*Tersane*”, “*Tershane*” şeklinde kullanılmaya başlamıştır. Bundan öncesinde ise Osmanlı Devleti'nde *liman* kelimesi tersane yerine kullanılmaktaydı. 16. yüzyıla geldiğimizde artık tersane kelimesi gemilerin inşa ve tamir edildiği yer olarak daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır⁷⁴. Kelime manası olarak ise *tersane*; gemi inşa edilen gözler manasında Osmanlıca belgelerde yer almış olup, çok geçmeden 1527 yılında Galata'da kurulmuş olan gemi inşa üssüne “*Tershane*” denilmiştir. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kaptan-ı Derya olduğu dönemde tersane artık Tersane-i Âmire adını almıştır⁷⁵.

Osmanlı donanmasının merkez üssü olan Tersane-i Âmire İstanbul Tersanesi'ydı. Tersane-i Âmire, *İstanbul Tersanesi*, *Haliç Tersanesi* ve *Galata Tersanesi* adlarıyla kaynaklarda yer almıştır⁷⁶. Bundan evvel Gelibolu Tersanesi Osmanlı Devleti için önem arz ederken, İstanbul'un fethinin akabinde kurulan tersane için Haliç uygun görülmüştür. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid'in donanma konusundaki çalışmalarından sonra, Yavuz Sultan Selim'in emriyle Galata'dan⁷⁷ başlayarak Kâğıthane deresine kadar olan yerlerde tersane inşa faaliyetlerine başlanmıştır. Gemi inşa ve tersaneyi genişletme ve yenileme faaliyetleri devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Mesela Yavuz Sultan Selim'in Tersane-i Âmire için yaptığı çalışmalar Kanuni Sultan Süleyman döneminde de artarak devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde bulunan küçüklü büyüklü tersaneler zamanla Tersane-i Âmire'ye bağlanmıştır. Hatta çoğu zaman savaş gemileri bu

⁷³ Nebi Bozkurt, “Tersane”, *DİA*, XL, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2011, s. 511.

⁷⁴ İdris Bostan/ Salih Özboran, *Türk Denizcilik Tarihi*, İstanbul: Deniz Basım Müdürlüğü, 2009 s. 121.

⁷⁵ Bostan, “Tersane-i Âmire”, s.513- 516.

⁷⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 2-5.

⁷⁷ Galata; Tersane ve Tophaneyi bir arada çalışmasını sağlayan ve endüstriyel faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür, Robert Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991, s. 19.

tersanelerde iskele halinde inşa edildikten sonra İstanbul'a Tersane-i Âmire'deki gemi inşa bölümüne getirilir ve burada donanımları yapılırdı. 16. ve 17. yüzyıllarda neredeyse bir rakibi yoktu. Venedik'te bulunan tersane ancak Tersane-i Âmire ile yarışabiliyordu. Osmanlı Devleti burada inşa ettiği donanma ile 16. yüzyılda Akdeniz'e hâkim olmuştu. Tabii ki bu durum Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin rakipleri için büyük bir tehdit oluşturduğundan kimi zaman Tersane-i Âmire'ye karşı suikast girişimleri olmuştu⁷⁸.

Bu derece önemli bir kurum olan Tersane-i Âmire'nin Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki binaları arasında Baruthâne Kulesi, yetmiş kapudan mahzeni, Kürekhâne, Yedi kurşunlu mahzen, Yeni divanhâne, Sanbola Zindanı (Tersane Zindanı), Cirit Meydanı Kasrı, Şahkulu Kapısı ve Meyyit İskelesi Kapısı yer almaktaydı⁷⁹. Tersaneye 3 kapıdan girilmekteydi. Bunlardan ikisi Galata tarafında yer alırken sadece birisi Kasımpaşa tarafında idi⁸⁰. Evliya Çelebi'nin Sanbola Zindanı adını ile tarif ettiği Tersane Zindanı, 16. yüzyılda fonksiyonel olarak kullanılmaya başlanmıştır⁸¹.

2.2. Tersane Zindanı

Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde *Sanbola Zindanı*, *San Pavla* diye meşhur olmuş bir zindanın varlığından bahsetmektedir⁸². Friedrich Siedel ise Tersane Zindanı'nı büyük köle hapisanesi diye tanımlamış, ardından buraya “ *Bagnio del gran Turco*” denildiğini dile getirmiştir⁸³. Rinaldo Marmara ise, İstanbul'daki meşhur zindanları Tophane, Beşiktaş, Kasımpaşa⁸⁴ şeklinde sayarken

⁷⁸ Suikast girişimlerinin başında Cenovalı Giovanni Maria Renzo'nun planladığı ve başaramadığı girişim en başta gelmektedir. İspanya Kralı II. Felipe desteklemiştir. Geniş bilgi için bakınız: Emrah Safa Gürkan, “Fıtilin Ucunda Tersane-i Âmire”, *Osmanlı İstanbul'u, II*, Ed: Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 2013, s. 43-70.

⁷⁹ Bostan, “Tersane-i Âmire”, s. 514; Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 7.

⁸⁰ P. G. İnciciyan, *18. Asırda İstanbul*, Çev., Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976, s. 98.

⁸¹ Zindanın kanuni Sultan Süleyman'dan önce vardı. Çünkü II. Bayezid devrinde zindana bir mescit inşa edilmişti. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 7, dipnot 38.

⁸² *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V1, s. 377- 378.

⁸³ Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında (Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596))*, Kitap yayınevi, Çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010, s. 40.

⁸⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın Sadrazamı Kasım Paşa tarafından ihya edilen Büyük Zindan sadrazamın ismiyle de anılmıştır. Kasımpaşa denilen bölge Haliç'i yani Tersane Zindanı da içine alacak şekilde dizayn edilmiştir, Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçyan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988, s. 208, Kasımpaşa' da bulunan tersaneler

Kasımpaşa'daki⁸⁵ zindanı *Büyük Zindan*⁸⁶ şeklinde eserine kaydetmiştir. *Büyük Zindan* dediği zindan Tersane Zindanı olmalıdır. Zindan içerisinde mevcut bulunan yapıların küçük bir cami, fırın, mutfak, hamam ve çeşmeden oluştuğunu dile getirdikten sonra, Hristiyanlar içinde ibadethane tahsis edildiği belirtilmektedir⁸⁷. Fakat Osmanlı belge ve defterlerinde zindan için Tersane-i Âmire Zindanı, Tersane Zindanı, Beylik Zindanı tabirleri kullanılmaktadır⁸⁸.

İdris Bostan ise, eserinde Tersane-i Âmire içinde bulunan zindanı, köle ve suçluların konulduğu yer olarak tarif etmiştir. Bunun dışında *Tersane-i Âmire Zindanı*, *Forsa* ve *Sanbola Zindanı* şeklinde çeşitli isimlerinin bulunduğunu dile getirmiştir⁸⁹. Evliya Çelebi, Tersane-i Âmire içinde yer alan San Pavla Zindanı'ndan bahsederken, burada görevli azapların⁹⁰ 300 kişiden fazla olduğunu belirtmektedir⁹¹. Galata Kulesi ve Tersane Zindanı'ndaki esir sayısını ise, 31.000 şeklinde vermektedir⁹². Rinaldo Marmara ise, Tersane Zindanı'nda 4.000 esirin bulunduğunu ve bunların genelde Hristiyan dinine mensup olduğunu belirtmektedir⁹³. Sadece Kanuni Sultan Süleyman döneminde 30.000, bir sonraki yüzyılda ise zindanda kalan kişi sayısı 46.000 olarak kayıtlara geçmiştir⁹⁴.

eski ve yeni tersane olarak iki kısımdan oluşmaktaydı. Esirlere ait zindanda yeni tersanede bulunmaktaydı İnciciyan, s. 98.

⁸⁵ Kasımpaşa'da Kanuni Sultan Süleyman döneminde iskân edilen alanlarda tersane halkı yaşamakta olup bunlar haricinde Tersane Zindanı'nda Batılı Hristiyan esirler, Moskof ve Tatarlar kalmaktaydı. Kasımpaşa'da zindan olduğuna dair yabancı seyyahlar kaynaklarına not düşmüş olup sık sık bu zindanlardan bahsetmişlerdir, Robert Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 39.

⁸⁶ Avrupalı seyyahların çoğu için Tersane zindanı büyük bir alanı kaplayan ve tesislerin muhteşem görüldüğü bir yapı olarak anlatılmaktadır, Robert Martan, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, I, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 69, Robert Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, II, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi, 1990, s. 89.

⁸⁷ Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005, s.54.

⁸⁸ BOA. AE. SMST.II. 139/15374.

⁸⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

⁹⁰ Azaplar; Tersane-i Âmire' de görev yapan tüfekli bir askeri sınıf olup bölgenin kumanda ve idaresinden sorumlu olan gruptur. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 51- 52.

⁹¹ Zindanda görevli subayların sayısını Evliya Çelebi'den farklı olarak 350 şeklinde kaydetmiştir, Martan, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, s. 69.

⁹² Batılı Hristiyan köleler, Moskov, Tatarlarla birlikte Kanuni Sultan Süleyman döneminde köle sayısını 30.000 olduğunu belirtmektedir. Martan, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, s. 69.

⁹³ Marmara, s. 16-17.

⁹⁴ Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 39.

Evliya Çelebi eserinde, esirlerin ayaklarının bağlı olduğunu ve gönüllerinin buruk olduğunu dile getirmektedir. Esir sayısının çok olmasına rağmen, San Pavla Zindanı'ndan kaçışın mümkün olmadığını belirtmekle kalmaz, esirin zeyrek kuşu olması halinde bile, San Pavla Zindanı'ndan kimsenin kaçamayacağını belirtmektedir⁹⁵. Öyle ki bu zindan için yerin altına kat kat mermerler döşenerek inşa edilmiştir. Bu nedenle tünel kazarak bu zindandan kaçmanın mümkün değildir⁹⁶. Ayrıca zindan çevresi yüksek duvarlarla çevrilidir ve dışarıdan ancak binaların çatıları görülebilmektedir. Öte yandan zindan duvarlarında pencere bile yoktur. Kısaca dışarıdan birisi içeriye göremediği gibi içeriden birisi de dışarıyı görememektedir⁹⁷.

1802 tarihinde kadırgalardan ele geçirilen kölelerin zindandaki varlığından söz edilse de, en son Sultan Abdülaziz'in Tersane-i Âmire'de gerçekleştirdiği reformlar kapsamında, zindan kapatılmış (1863- 1864) ve zindan sakinleri Sultan Ahmed Hapishanesi'ne nakledilmiştir⁹⁸. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 350 yıllık bir süreci kapsayan Tersane Zindan hayatı son bulmuştur.

2.3. Zindanın Bölümleri

Osmanlı Devleti'nde köle ve suçluların tutuklu olarak kaldığı Tersane Zindanı, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümü, gemi inşasında çalıştırılmakta olan san'atkarlar, ikinci bölümünde, hiçbir sanatı icra edemeyen ve donanmada kürek çekmeye mahkûm olanlar barınmaktaydı. Üçüncü bölümü ise, hastane olarak hizmet vermekteydi⁹⁹. Tersane Zindanı, çeşitli yapıların bir arada buldukları kompleks bir yapılar topluluğu idi. Bu yapılar içerisinde mescit, fırın¹⁰⁰, mutfak¹⁰¹, hamam¹⁰² ve çeşme bulunmaktaydı¹⁰³.

⁹⁵ Avrupalı seyyahlar, Tersane Zindanı'nı dünyanın en korkunç zindanları olarak tasvir etmiş ve zindandan kaçmanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Buraya kapatılan kölelerin kaçmaları imkânsız görülmüştür. Sürekli devriye gezen nöbetçiler haricinde, zindan mimarisinin düzgünlüğü sebebiyle zindandan kaçmak mümkün görülmemiştir, Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 39.

⁹⁶ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V 1, s. 377- 378.

⁹⁷ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 12.

⁹⁸ Marmara, s. 67.

⁹⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

¹⁰⁰ BOA. C.BH: 5171, 1207 (1792).

¹⁰¹ BOA. C.BH: 5171, 1207 (1792).

¹⁰² BOA. C.BH: 5171, 1207 (1792). Hamam Darüssaâde ağalarından biri tarafından yaptırılmıştır. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.12, dipnot 88.

¹⁰³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde *San Pavla Zindanı* şeklinde geçen bu mimari yapı, Rinaldo Marmara'nın eserinde *Banyol* şeklinde kaydedilmiştir. "*Banyol*" kelimesi İtalyan dilinden gelmiş olup eski İtalyan zindanlarının, artık kullanılmaz halde olan hamam yerlerinde kurulmuş olmasından dolayı bu şekilde kullanılmıştır. Banyol¹⁰⁴ tabiri Latince' de ise "*Balneum*" olarak geçmektedir. Avrupalılar ise İstanbul, Tunus, Trablus ve Cezayir zindanları için *Banyo* kelimesini kullanmışlardır. Tersane Zindanı'nda bulunan her bir odaya *banyol* adı verilmekteydi¹⁰⁵.

Alman eczacı Friedrich Seidel, Alman elçilik heyetiyle İstanbul'a gelmiş olduğu sırada Osmanlı ve Macaristan arasında yaşanacak olan savaş sebebiyle zindana atıldıklarının yazmış olduğu eserinde anlattıktan sonra, Galata'ya doğru götürüldüklerini dile getirmiştir. Türk hükümdarının köleleri mahkûm ettiği bu zindana atıldıklarını ve Türkler' in Tersane Zindanı' na "*Bagnio del gran Turco*" adını verdiklerini seyahatnamesinde bizlere izah etmiştir¹⁰⁶.

Tersane Zindanı adı ile kayıtlarda yer alan mimari yapı, yüksek duvarlarla çevrelenmiş, dört köşeli bir yapı konumundaydı. Yüksek bir duvarla çevrelenmesinin dışında sürekli askeri bir alan olması sebebiyle muhafazası konusunda bir mesele yaşanmamaktaydı. Dört köşesi yüksek duvarlarla çevrili olan bu yapı içinde, geniş bir avlu ve avlunun ortasında ise daire şeklinde bir bina bulunmaktaydı. Bu yapının önünde zindan kölelerinin muhafazası için, nöbetçiler nöbet¹⁰⁷ tutmaktaydı¹⁰⁸. Köleler için, *uğursuz kule* veya *kara kule* olarak adlandırılan Tersane Zindanı'na, demir bir kapıdan girilmekteydi. Zindanda bulunan köle ve suçluların barındıkları

¹⁰⁴ Banyol kelimesi Tersane Zindanı'nın diğer bir adıydı. Mehmet Ali Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011, s. 131.

¹⁰⁵ Marmara, s.54.

¹⁰⁶ 1583 tarihinde savaş kararı alınması sebebiyle II. Rudolf adına gelen bütün elçilik heyeti zindana atılmıştır, Siedel, s. 40.

¹⁰⁷ Osmanlı Devleti'nde nöbet tutan görevliler, Hristiyan âleminde nöbet tutan görevlilerden daha merhametli ve anlayışlı bir şekilde tasvir edilmiştir. Hristiyan zindanlarında gardiyanlık eden görevliler acımasızdırlar ve tutsakları soyamak için ellerinden geleni yaparlar şeklinde iki farklı alemdeki durumu ortaya koymuştur, Paulino Toledo, " Türkiye Seyahati Adlı 16. Yüzyıl Anonim İspanyol Eserine Göre Türklerdeki Esaret Sistemi", "*Muhteşem Süleyman*", Ed., Özlem Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 175.

¹⁰⁸ Cemal Çetin, *Sultanın Esirleri İstanbul'da Bir Esir Kampı 1715*, Konya: Palet Yayınları, 2015, s. 106.

odalarda aydınlatmayı sağlayan bir pencere yoktu ve aydınlatma tepedeki camlardan yansıyan ışıkla sağlanabiliyordu¹⁰⁹.

Zindan içinde yaşamak zorunda kalan köle ve suçlular gündüz çalıştıkları yerlerden döndükten sonra, tekrar zindana kapatılırlardı ve kendilerine ayrılan odalarda, bu oda zindanın neresinde ise bu alanda yaşamlarını idame etmek zorunda kalırlardı¹¹⁰. Zorunlu bir istihdam alanı olan Tersane Zindanı'nda erkek köleler barınmakta olup, mimarisi gereği zindandan kaçmak oldukça zordu¹¹¹.

Köleler ve suçlular zindan içinde de birbirlerine zincirlenmiş olarak yaşarlardı. Zindandaki her odaya anılarında *hücre* diyen Siedel, odalarının çok küçük olduğunu belirtmiştir. Hücre içinde ayakta kalmak veya yürümek mümkün değildi, *hücre içinde ya tutsaklar oturuyor ya da yatabiliyordu* diyerek, yaşamın ne kadar zor olabileceğini vurgulamaktadır¹¹². Ayrıca zindan duvarları çok yüksektir ve gece gündüz zindan nöbetçiler tarafından korunmaktadır. Yüksek ve kalın duvarlarla çevrilen zindanın üst kısmı, tıpkı koyun ağıllarında olduğu gibi çatı ile örtülmüştür¹¹³.

Seyahatnamelerin haricinde zindanın yapısı hakkında bize bilgi veren en önemli kaynak arşivde yer alan zindan tamiratı ile ilgili belgelerdir. 350 yıl fonksiyonel olarak kullanılan zindan, zaman içerisinde çeşitli tamiratlar geçirmiştir. Bu tamiratlara dair yapılan harcamaları kapsayan belgeler, zindanın mimarisi ve yapısal özelliklerini açığa çıkarmakta önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre zindanın çevre duvarının uzunluğu 7.104 zira', tavanlarının uzunluğu ise 6.000 zira' olarak tespit edilmiştir. Bunun haricinde zindanın toplam 4 kapısı, 11 demir örgülü penceresi, 50 adet bacası, 4 adet büyük ocağı ve 16 adet tuvaleti vardır. Zindanın zemini ise kaldırım taşlarıyla döşeliydi Ayrıca zindan içerisinde su yolu ve lağım şebekesi de bulunmaktaydı. Genel olarak 3 bölümden oluşan zindanda bu bölümleri birbirinden ayırmak için parmaklıklar kullanılmıştır. Bu sebeple inşaat esnasında 576 zira uzunluğunda parmaklık yapılmıştır¹¹⁴. Bunun haricinde zindanın büyüklüğü

¹⁰⁹ Çetin, s. 85-111.

¹¹⁰ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140-142.

¹¹¹ Çetin, s. 105.

¹¹² Seidel, s. 46-47.

¹¹³ Seidel, s. 39-45.

¹¹⁴ Çetin, s. 108.

hakkında bize fikir vermesi açısından zindanın dâhili ve harici (derun-birun)¹¹⁵ şeklide ikiye ayrıldığını da belirtmemiz gerekmektedir. Tersane Zindanı denilen hapisane, sadece geniş bir odadan oluşmamakta olup ayrı ayrı odaların toplamından meydana gelmektedir¹¹⁶. Fakat odalar oldukça küçük olup ancak kişinin kalabileceği kadar bit büyüklüğe sahiptir. Hatta odalar iki kişinin de rahatça uzanıp barınabileceği bir yer değildir. Birbirine zincirlenen bu iki kişi ancak oturabilmekte veya yatmaktadırlar¹¹⁷.

Friedrich Siedel, anılarında zindanın yapısı hakkından daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Yüksek duvarla çevrili olan ve şehir surları gibi görünmekte olan bu hapisanenin üstünde nöbetçi kulübelerinin bulunduğunu ve geniş bir meydanla çevrili olduğunu belirtmektedir. Avluya girildiğinde sağ tarafta yüksek ve kalın duvarlı üstü sadece çatı ile örtülmüş bir binanın varlığından bahsetmektedir. Zindan dediği yapının 3 bölüme ayrıldığını ve her birinin dışarı açılan bir kapısının olduğunu söyledikten sonra bu yapılar içerisinde kimlerin kaldığını bildirmektedir¹¹⁸. Zindanın 3 kapısı olduğunu daha önce belirtmiştik. Her kapıdan girildiğinde Siedel'in de söz ettiği geniş bir avluya giriliyor muydu bilmiyoruz. Ancak zindanı oluşturan 3 bölümün her birinin avluya açılan bir kapısı olduğuna göre avlu bu üç bölümü kapsayacak şekilde ayrı ayrı olan bu yapıların ortasında yer almış olmalıdır. Çünkü Siedel hemen avluya girildiğinde sağ tarafta kalan yüksek ve kalın duvarlı üstü sadece çatı ile örtülmüş bir binanın varlığından söz etmektedir.

Zindanı oluşturan 3 bölümü yine Siedel'den takip ediyoruz. Siedel'in anlatısına göre zindanın birinci bölümü, “ *La Magistranza*” veya “*Alla Magistranza*” adını taşımakta olup burada belli bir işte uzmanlaşmış zanaatkârlar ve ustalar burada kalmaktadırlar. Yani demirciler, urgancılar, duvarcılar vs. gibi kalifiye köleler bu bölümde sakindirler. *La Magistranza* adlı bölümde kalanların her birinin kapılarını kapatabilecekleri bir odaları vardır ve bu köleler diğerlerine göre el üstünde tutulmaktadırlar¹¹⁹.

¹¹⁵ BOA. C. BH: 310, 1211(1796).

¹¹⁶ BOA. HAT: 1397, 1204(1789).

¹¹⁷ Seidel, s. 46-47.

¹¹⁸ Seidel, s. 39-45.

¹¹⁹ Seidel, s. 39-44.

“*Bagnio grando*” veyahut “*del Bagnio*” olarak isimlendirilen ikinci bölümde Siedel’in zindanda kaldığı dönemde 500- 600 kadar niteliksiz köle kalmaktadır. Siedel, altı ay boyunca bu kısımda tutsak edilmiştir. Zindanın üçüncü bölümü ise “*all Sancto Paolo*” adını taşımaktadır¹²⁰. Bu bölüm hastane işlevi görmektedir¹²¹. Hastane de tutsaklar, yan yana yatar ve akşam olunca da başuçlarına bir testi su ve ekmek bırakılırdı. Cuma günleri hasta tutsaklara, biraz haşlanmış mercimek veya fasulye verildiği anlatılarda yer almaktadır. Hasta olan mahkûm iyileştiğinde, hemen vakit kaybetmeden tersane de çalıştırılmaya gönderilmektedir. Hastanın ölmesi durumunda ise, yine köleler tarafından hastaneden götürülmektedirler. Sedyeye çıkarılan ölümler zindan kapısının biraz ilerisindeki mezarlığa gömülmektedirler¹²². Bu bölümlerin hepsi ayrı bina edilmiş olup her binanın güvenliğini sağlayan muhafızlar bulunmaktaydı. Muhafızlar akşam olduğunda bu binaları kapatırlar ve giriş çıkış engellerlerdi. Bu sayede zindanda güvenlik sağlanmaya çalışılırdı¹²³.

Bu bölümler haricinde Tersane Zindanı’nda mescit, fırın, mutfak, hamam ve çeşme bulunmaktaydı¹²⁴. Bunun dışında zindanda farklı dinlerden insanların dini vecibelerini gerçekleştirmeleri için kilise ve şapel vardı¹²⁵. 1803 yılında, zindanda 200 kölenin bulunduğunu ve bu tarihlerde kölelerin kilise ve şapel gibi dini ibadethanelere sahip olup, rahatça ibadetlerini yapabildikleri kaynaklarda yer almaktadır¹²⁶. Sadece 1800’lü yıllar için değil aynı durum 1600’lü yıllar içinde geçerliydi. Rahipler adeta zindana gitmek için yarışıyor ve zindandaki her köleye ulaşmak ve mahkûmların acılarını dindirmek için çabalıyorlardı¹²⁷. Tabii ki köle olmak ve üstüne üstlük zindanda bulunmak büyük bir yeis ve acı kaynağı olmalıdır.

¹²⁰ Seidel, s. 43-45.

¹²¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.12.

¹²² Seidel, s. 43-46.

¹²³ Özlem Kumrular, *Türk Korkusu*, İstanbul 2008, s. 310.

¹²⁴ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.12.

¹²⁵ Nida Nebahat Nalçacı, *Sultanın Kulları*, Verita Yayınları, İstanbul 2015, s.45-46.

¹²⁶ Tersane zindanında üç adet küçük kilise bulunduğu ve bunların Fransız, Latin ve Rumlar’ a ait olduğu belirtilmiştir, Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçiyân, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988, s. 213, İnciciyan ise zindanda iki kilise olduğunu ve bunlardan birinin Frenklere diğerinin ise Rumlara ait olduğunu belirtmektedir, bunun yanı sıra var olan iki kilisenin de ufak olduğu anlatılmaktadır, P. G. İnciciyan, *18. Asırda İstanbul*, Çev., Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976, s. 98.

¹²⁷ Marmara, s. 72.

Rahipler, dindaşlarına bu acılarını dindirmek ve onlara yeniden umut vermek için büyük çaba sarf ediyorlardı¹²⁸.

Tersane Zindanı'na, 1600'lü yıllarda rahipler tarafından bir kilise inşa edilmiş ancak kilise 1820'de çıkan bir yangında harap olmuştur. 1765 tarihli bir kaynakta ise zindanda biri büyük ikisi küçük olmak üzere üç kilise bulunduğu yazmaktadır¹²⁹. Farklı kaynaklarda ise, Tersane Zindanı'nda üç adet kilise bulunduğu ve bunların Latin, Rum ve Fransızlara ait olduğu belirtilmiştir¹³⁰. İnciciyan, Kömürciyan'ın aksine zindanda iki kilise olduğunu ve bunlardan birinin Frenklere diğerinin ise Rumlara ait olduğunu belirtmektedir. Bulunan her iki kilisenin de küçük olduğunu eserine kaydetmiştir¹³¹.

Zindan hakkında bize bilgi veren kişilerden bir diğeri Fransız ressam Corneille Le Bruyn'dır. 1678'den başlayarak dünyanın çeşitli yerlerini gezdikten sonra İstanbul'a gelen Le Bruyn, kaleme aldığı *Voyage au Levant* adlı eserinde Tersane Zindanı'ndan da söz etmiştir¹³². Marmara kıyılarından başlayarak anlattığı İstanbul'da zindana doğru yaklaştıkça inşa edilen gemilerin ve kadirgaların olduğunu ve 26 gözden müteşekkil gemi inşa edilen kapalı alanların olduğundan bahsetmektedir. Yine Corneille Le Bruyn, Tersanenin çok büyük olduğunu ve çevresinde ölenlerin konulduğu bir mezarın da var olduğunu da bildirmektedir¹³³.

Seidel'in de verdiği bilgiler ile Fransız ressamın verdiği bilgilerin büyük bir bölümü tutarlılık göstermektedir. Friedrich Seidel de zindan da bulunduğu süre zarfında hastalanan insanların ilk olarak zindanın üçüncü bölümü olan hastanede yattığını, öldüğünde ise birkaç köle tarafından taşınarak, Tersane Zindanı'nın çok az ilerisindeki mezarlığa gömüldüklerini anlatmaktadır. C. Le Bruyn'da aynı bilgiyi vermekle birlikte bu alana *Çürüklük* denildiğini de yazmıştır. Çürüklük olarak adlandırılan bu yerde, salgınlarda ölen vebalılar ve ağır zindan ve tersane işçiliğini kaldıramadığından vefat eden insanların gömülmektedir. Yine kaynakta anlatıldığı üzere, ölenlere küçük bir mezar kazılmakta bu uygulama sırasında herhangi bir

¹²⁸Seidel, s. 43-46.

¹²⁹ Marmara, s.56.

¹³⁰ Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s. 213.

¹³¹ İnciciyan, *18. Asırda İstanbul*, s. 98.

¹³² C. Le Bruyn, *Voyage au Levant*, Paris 1725, I, s.171-172.

¹³³ Marmara, s.54.

milliyet, din ayrımı yapılmamaktadır. Kısaca burası için kimsesizler, garipler mezarlığı demek yanlış bir tanımlama olmayacaktır¹³⁴. Mezarların üzerinde kime ait olduğuyla ilgili herhangi bir işaret de konulmamaktadır.

Bunun dışında Tersane Zindanı'na gidip-gelen ve tutsakların bakımıyla ilgilenen Filles de la Charite adlı bir rahibenin zindanla ilgili yazdığı bir rapora göre zindan nemli, pis kokan, karanlık bir mağarayı andıran, korkunç yerdir. İnsanlar burada aç, yardımsız, çıplak haldedir sadece biraz kuru ekmekle beslenmektedirler. Hatta zindan sekiz, on yıldır burada unutulmuş tutsakların salgın hastalıklar, özellikle de zaman zaman hortlayan veba salgını sebebiyle sefalet içinde öldükleri bir yerdir. Kölelerin yanı sıra zindanda hırsız, katil, dönme ve bazen de suçsuz insanlar burada tutsaktırlar. Filles de la Charite gibi rahibe olan Rahibe Madeleine de zindan giren ve burada dindaşlarına hizmet veren birisidir. Rahibe Madeleine zindan hakkında Filles de la Charite'den daha kötü bir tanımlama yaparak burayı lağım benzetmiştir. Rahibe, Hıristiyan kölelerin çok daha kötü yerlerde tutulduğunu ve üstlerine akan suların yatak vazifesi gören döşemelerini hep ıslak olduğunu, bu yüzden hastalanmalarının boşuna olmadığını izah etmeye çalışmıştır¹³⁵.

2.4. Zindanın Tamiratu

350 yılı aşkın bir süre hizmet veren Tersane Zindanı ihtiyaç hâsıl oldukça dönem dönem tamir görmüştür. Bu tamiratlardan bazıları 1585,1663-1664,1681 yıllarına aittir. 1664 yılında yapılan tamirat, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1661-1664 yıllarına rastlayan kaptan-ı deryalıği döneminde tekabül etmekte olup zindan neredeyse yeniden inşa edilmiştir denilebilir. Bu sırada Tersane Emni İmâdüddin Efendi olup zindanın yenilenme emri Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa tarafından verilmiştir. İstanbul Kadısı ve Mimarbaşı ve diğer mimarlar zindana gelerek keşfte bulunmuşlar ve bir bu meyanda bir rapor hazırlamışlardır. Bu rapora göre harcanacak meblağ 3.114.900 akçe olarak hesap edilmiştir. Bu maliyetin 240.480 akçesi eski zindanın enkazına mahsup edilmiştir. Kalan 2.874.420 akçe ise hazineden karşılanması kararı alınmıştır. Bu tarihteki tamiratta zindanın tavanı, pencereleri,

¹³⁴ Marmara, s.67.

¹³⁵ Marmara, s. 71- 72; Aynı zindan şartları Cezayir'de mevcuttur. Cezayir'de 3 yıl zindanda kalan bir kişi, yaşadığı ortamdan bahsederek, Cezayir'de kaldığı zindanın karanlık, korkunç ve rutubetli bir yer olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra zindanda yattığı yatağın samanının dahi olmadığını üzerinde durmuştur. İrvın Cemil Schick, *Avrupalı Esirler ve Müslüman Efendileri " Türk" İllerinde Esaret Anlatıları*, Çev., Zülal Kılıç, İrvın Cemil Schick, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 295- 297.

lağım yolu, bacası, tuvaletleri, su yolu, büyük ocağı, kapısı ve kargir duvarı yenilenmiştir. Ayrıca Müslümanlar ile kafirler ve hastalar ile sağlamlar arasına moloz taşından bölmeler yapılmıştır¹³⁶.

Bir başka tamiratta ise, mecburiyetten ortaya çıkmıştır. Çünkü 1792 yılında çıkan bir yangında zindanın büyük bir bölümü zarar görmüştür. Zindanın yanması ile odalar, mutfak, fırın, zindan tuvaleti, suyolları ve esir odaları¹³⁷, zindan hamamı, zindan zabıtlarının odaları ve genel olarak zindan duvarları yangında zarar gören yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle zindanın yenilenmesi ve zararın bir an önce kapatılması gündeme gelmiş ve önce Tersane Emni Muammer Ağa, yaptığı zindan teftişiyle zarar tespit etmiş ve toplam maliyeti ortaya koymuştur. Bunun dışında zindan odalarının önünde kalan yere 1.120 zira kirişli divan yapılması kararı alınmıştır. Buna göre tamir öncesi 13.300 kuruş, tamir sonrası ise 13.346 kuruş verilerek, yaşanan afetin zararlarının ortadan kalkması sağlanmıştır. Tamirat için toplam 26.646 kuruş masraf çıkarılmıştır¹³⁸. Tersane Zindanı'nın tamir masrafını gösteren 1792 tarihli bir belgede ayrıntılı bir hesap ortaya konulmuştur¹³⁹.

¹³⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 11-12.

¹³⁷ BOA. C.BH:107, 1207 (1792).

¹³⁸ BOA. C.BH: 5171, 1207(1792).

¹³⁹ BOA. C.BH: 107, 1206 (1792).

Tablo 1. 1792 Tarihli Tamirat Defteri

Tamiratın Yapıldığı Yerler ¹⁴⁰	Meblağ
Zindan duvarlarının tamirati için	17.100
Üsera zindanın taş duvarının döşemesi, tavanının kireç ile yapılması için	36.000
Zindan hamamının tamiri ve kapılarının yenilenmesi için	25.920
Yine hamamın yenilenmesi için	9.600
Tuvalet tamir ve tecdidi için	19.200
Zindan-ı kebir odalarının kiremidi, tavanının tahta kaplaması tamiri, su olukları için	71.250
Hazine-i Ab denilen su hazinesinin üstündeki enkazın temizlenmesi, kargir ¹⁴¹ duvarı tamiri için	14.400
Zindan derunu için 20 arşın batal ¹⁴² çapa	30.000
Zindan-ı mezkûrun kapıları için	3.150
Camii-i Şerifin tavanı, duvarları ve döşemeleri, cam ve penceresi için ayrıca birununa parmaklık için	19.440
Zabitan odaları tavan, derunu, pencere ve camları, döşemeleri tamiri için	18.900
Vardiyanbaşı odasının tamiri için	6.720
... Duvarının tavanı ve döşemesi için	1.100

Yukarıdaki tabloda verilen yerler haricinde zindan hamamı, camisi, su olukları, su hazinesi, tuvaleti tamir edilmiştir¹⁴³. Bunun dışında kölelere mahsus hamamın yeniden yapılması için 9.600 kuruş, mutfak duvarı ve etrafının yapılması ayrıca 2 adet ocak için, 17.940 kuruş harcanmıştır. Ekmek yapılan fırının çatısındaki kiremidin aktarılması için 18.000 kuruş masraf yapılmıştır. Ekmeğin muhafaza

¹⁴⁰ BOA. C.BH: 107, 1206 (1792).

¹⁴¹ Kargir: Taş ve harçla yapılmış olan tuğla veya bina anlamındaki sözcüktür, Develioğlu, s. 490.

¹⁴² Battal: büyük, iri anlamında kullanılan sözcüktür, Develioğlu, s. 73.

¹⁴³ BOA. C.BH: 107, 1206 (1792).

edildiği ambarın yenilenmesi için ise 1.800 kuruş harcanmıştır. Ayrıca değirmen tamiri için 14.400 kuruş, zindanın içerisinde bulunan çeşmenin yapımı için de 25.920 kuruşluk ödeme yapılmıştır¹⁴⁴.

Bir sonraki tamirat ise, 1796 yılındadır Tersane emininin verdiği talimatla zindanın harap ve tamire muhtaç olduğu bazı yerlerin rapor edilmesi neticesinde tamirat kararı alınmıştır. Mevsimlerden kış olması sebebiyle zindanda kalan mahkûmların kaldıkları yerlerin yirmi gün içinde tamir edilmesi ve zindana yerleştirilmeleri gerekmiştir. Tersane-i Âmire Emine Muammer Ağa'nın zindan keşfi ve muayenesi sonrasında zindan tanzim ve tecdidine başlanmıştır¹⁴⁵. Buna göre; büyük ve küçük zindanın tavan ve zemini, su olukları, çatısı tamir edilmiştir¹⁴⁶. Zindan duvarlarının bir kısmında mermer kullanılmış olup zindanın duvarları, taban, tavan ve kirişleri yenilenmiştir¹⁴⁷.

Tablo 2. 1796 Tarihli Tamirat Defteri

Tamiratın Yapıldığı Yerler¹⁴⁸	Meblağ
Zindanın Badanası için	3.900
Duvar Kiremidi için	75.600
Giriş Tabanları için	126.000
Taban Tahtası için 20 Arşın Batak	9000
Hamal ve Nakliye Masrafı için	21.900

Tamiratın yapıldığı bu yılda zindanda 200 Malta kölesi ve başka farklı milliyetlerden köleler vardır¹⁴⁹. Bu sebeple zindanın tavanı ve duvarları zarar gördüğünden buralardan kölelerin firar etmesi kolaylaştığından birkaç gün içerisinde tamir ve tekmil olması istenmiştir¹⁵⁰. Bundan sonraki tamiratta yine ihtiyaç duyulan

¹⁴⁴ BOA. C.BH: 107, 1206 (1792).

¹⁴⁵ BOA. C.BH: 310, 1211 (1796).

¹⁴⁶ BOA. C.BH: 310, 1211 (1796).

¹⁴⁷ BOA. C. BH: 310, 1211 (1796).

¹⁴⁸ BOA. C. BH: 310, 1211 (1796).

¹⁴⁹ BOA. C. BH: 310, 1211 (1796).

¹⁵⁰ BOA. C. BH: 310, 1211 (1796).

mahallerin tamiri için 1823 yılında bir çalışma yapılmıştır. Bu tarihteki tamirat için 1.253 kuruş harcanmıştır¹⁵¹.

3. PERSONEL VE ZİNDAN AHALİSİ

3.1. Tersane Zindanı'nda Çalışanlar

Tersane Zindanı'nda vazife yapan ve kölelerle alakadar olan insanlar bulunmaktaydı. Bunları saymak gerekirse; Tersane Zindanı'nda tersane çavuşu¹⁵², tersane kethüdası, kilitçi, imam¹⁵³, fakih, vardiyacı, vardiyacıbaşı¹⁵⁴, zindan kâtibi, müezzin, müezzin-i sani¹⁵⁵ denilen ikinci bir müezzin daha görev alırdı. Biz burada sadece birkaç önemli görevliyi ele alacağız.

3.1.1. Zindan Kâtibi

Tersane-i Âmire Zindan Kâtibi diğer adıyla “kâtibi- üsera” denilen zindan kâtibi, Tersane Zindanı'ndaki köle ve suçluların mevcutlarını tespit eder ve başka zindanlardan Tersane Zindanı'na gönderilen köleleri teslim alıp zindan defterine kaydederdi. Zindana girip çıkan kişileri kaydetmekle sorumlu olduğu gibi, tuttuğu kölelerin sayısına göre zindanda bulunan kölelere yiyecek ve giyecek tahsisatı yapılmasını sağlardı¹⁵⁶. Zindan kâtibi aynı görevi suçlular içinde yapardı. Aynı zamanda kürek cezası alan ve Tersane Zindanı'na mahkûm olarak gelenleri ve İstanbul'da bulunan başka zindanlardan gönderilen tutukluların kayıtlarını da tutardı. Tersane Zindanı Defterine kaydeder ve zindana gelenleri teslim aldığına dair bir temessük verirdi¹⁵⁷.

Diğer bütün kurumlarda olduğu gibi Tersane Zindanı'nda da hemen her şey kaydedilmiştir¹⁵⁸. Köle ya da suçlular zindan getirildiklerinde katip tarafından zindan defterine kaydedilirdi. Mesela 26 Zilkade 1058'de Tersane zindanına 3 nefer¹⁵⁹. 21

¹⁵¹ BOA. C. BH:6887, 1239(1823).

¹⁵²Tersane Çavuşu; Tersane-i Âmire'de vazife yapan idari amirdir, Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 48, BOA. MAD: 8883, s. 1-9.

¹⁵³ BOA. MAD: 8883, s. 1-9.

¹⁵⁴ BOA. C. BH: 107, 1206 (1792).

¹⁵⁵ BOA. MAD: 8883, s. 12.

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 420-425.

¹⁵⁷ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 42-44.

¹⁵⁸ Nalçacı, s. 32-33.

¹⁵⁹ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4507.

Safer 1061 tarihinde ise İstanbul Subaşı Hüseyin Ağa zindana 4 suçlu getirmiştir. Zindan katibi suçluları aldığına dair subaşıya temessük verilmiştir¹⁶⁰.

Siedel, bu durumu anılarında dile getirmekte olup, zindanda bulunan bütün kişilerin tek tek sayıldığını ve deftere kaydedildiği üzerinde durmuştur¹⁶¹. Kayıt sistemine dair örneği, 1792 tarihinde Kılburnu Muharebesi sebebiyle yeniçeriler tarafından zindana getirilen 72 kölenin kaydında da görebiliyoruz. Bu defterden kölelerin milliyetleri, zindana girdikleri tarih vs. gibi ayrıntıları öğrenebilmekteyiz¹⁶².

3.1.2. Tersane Kethüdası

Kethüda Farsça kökenli olup *itimat olunan bir kimsenin bir yeri idare etmesi* anlamında kullanılan bir sözcüktür. Türkçe sözlükte kâhya kethüdanın karşılığı olarak yer almaktadır. Osmanlı teşkilat tarihinde kethüda ismiyle anılan birçok memuriyet vardır. Bunlar arasında hazine kethüdası, defter kethüdası gibi hizmetler bulunmakta olup tersane kethüdası da bunlardan birisidir¹⁶³.

Donanma-i Hümayun halkından sayılan *Tersane Kethüdası* ise, genel olarak Tersane-i Âmire de Kaptan-ı Derya'dan sonra tersanedeki en sorumlu kişi olup disiplin ve inzibat işlerine bakardı¹⁶⁴. Bu nedenle tersane kethüdasını Tersane-i Âmire'nin içinde en üst düzeyde yer alan bir görevli olarak görmek lazımdır. Tersanede Kethüda, Hind kumaşından yapılan mavi bir asa ile dolaşır. Bu onun hâkimiyet alameti idi. Kaptan-ı Derya ile birlikte sefere katılır, ayrıca Karadeniz'e giden gemilere kumandan tayin edilebilirdi. Bir mücrim suçlu bulunduğu suçuna göre cezasını veren ve zindana gönderen Tersane Kethüdasıydı¹⁶⁵. Bu görevi dışında Galata'da tersaneye lazım olan alışveriş durumunu da kontrol eder, fiyat takibini yapardı¹⁶⁶.

Tersane-i Âmire Kethüdası olabilmek için çeşitli basamaklardan geçerek bu mertebeye ulaşırdı. Bunlar sırasıyla Azap Reisliği, bir gemide vardiyabaşı, hünkâr

¹⁶⁰ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4508.

¹⁶¹ Seidel, s. 39.

¹⁶² BOA. C. AS: 485, 1207 (1792).

¹⁶³ Ünal, s. 397.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 427.

¹⁶⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 44.

¹⁶⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 290-293.

gemisi reisliği ve nihayetinde Tersane kethüdalığına gelirdi. Bu aşamadan sonra Kaptan-ı Deryalık makamına yükselmekte mümkündür¹⁶⁷. Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Âmire de bir kethüda olduğu gibi Gelibolu Tersanesi'nde de bir kethüda bulunurdu. Kethüdalar, 1674-75 tarihlerine kadar 2.000 akçe alırlarken, bu tarihten sonra aylık gelirleri 1.500 akçeye düşürülmüştür¹⁶⁸. Kısaca tersanenin her türlü inzibati işlerinden ve düzeninden sorumlu olduğu için tersanede çalışan köle ve mücrimlerle doğrudan alakadar olmak zorundaydı.

3.1.3. Vardiyancılar

Tersane zindancısına vardiyancı adı verilmektedir¹⁶⁹. Donanma çavuşları olarak da isimlendirilmektedirler. Vardiyancılar, Tersane-i Âmire 'de ve gemilerde muhafaza hizmetini gören ve kaptanların emirlerinin diğer mürettebata iletmekle vazifeli görevlilerdi. Buna ek olarak vardiyancıların, gemilerde kürekçilerin, zindandaki köle ve mücrimlerinde muhafızlığını yapmaktaydılar¹⁷⁰. Genelde Müslümanlardan seçilen vardiyancılar, inşaatlar da çalışan ve zindana atılan mücrim ve kölelerin kontrolünden de sorumluydular¹⁷¹. Bunun dışında zindandaki köleler içinde güvenilir olan kişilerde vardiyancılık vazifesiyle görevlendirilmiştir. Sadakatleri ve hizmetleri dolayısıyla köle olan vardiyancılar daha kolay azat edilmişlerdir¹⁷². Tersane'deki Vardiyancı bölüğünün sayısı yıllara göre değişiklik göstermekteydi. 1604 yılında vardiyancı sayısı 14 iken, 1648 tarihine gelindiğinde bu sayı 19'a çıkmıştır. Hatta 1612-13, 1635-36'da 12'ye

¹⁶⁷ Bazı Kaptan-ı Deryalar Tersane Kethüdalığından yükselerek bu makama yükselmişlerdir. Bunlardan birisi Uzun Piyale Paşa'dır (1642-1644). 1648'de yaklaşık 6 ay Kaptan-ı Derya olan Amcazade Mehmed Paşa da Tersane Kethüdası iken Kaptan-ı Deryalık makamına getirilmiştir. İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, s. 191-193.

¹⁶⁸ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 44- 46.

¹⁶⁹ Ünal, s. 714.

¹⁷⁰ Zindandan birinin kaçması durumunda vazifesini layıkı ile yerine getirmeyen kişiler arasında ilk akla gelen vardiyancıbaşı ve vardiyancı olurdu. Nitekim 29 Nisan 1751 tarihinde zindan vardiyancıbaşı Süleyman görevinde gerekli özeni göstermediği gerekçesiyle görevden alınmış, yerine yine Tersane-i Âmire'den Şaban Beyzade Ahmed Bey zindana vardiyancıbaşı tayin edilmiştir. BOA. AE. SMHD.I: 73/4854.; Herhangi bir şekilde düşüp ölenler ile de vardiyancılar ilgilenirdi. Mesela İngiliz asıllı bir esir kalyonda direktten güverteye düşüp öldüğünde bununla ilgili işlemleri vardiyancıbaşı Mehmed yapmıştır. AE. SMST. III. 336/27161.

¹⁷¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.56.

¹⁷² Cuvan Fransesko Palermo, bunlardan birisidir. 3 yıl itimat ve sadakatla bu görevi yürütmesi sebebiyle azat edilmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000 / M. 1573-1591)*, Haz: Rifat Günalan-Talip Merte, İstanbul 2012, s. 257; Nalçacı, s.55-60.

kadar düşmüştür. Fakat vardiyacı sayısı, 1651-52 senesinde 90 yükselmiştir. 1660-61 senesine gelindiğinde 510 olmuştur¹⁷³. Bu sayı tersanedeki vardiyacı sayısı olmalıdır.

1660- 1661 yıllarında Vardiyacıbaşına aylık 10.000 akçe verilirken, 1683-84 yılında bu rakam 40.000 akçeye çıkmıştır. Vardiyacıların yevmileri ise 4-16 akçe arasında değişmekteydi¹⁷⁴. 1663-64'de Tersane zindanındaki vardiyacılarına 3 aylık süre için 1.200 akçe ödeme yapılmıştır¹⁷⁵. 18. yüzyılın başlarında zindandaki vardiyacı sayısı 8'dir¹⁷⁶.

3.1.4.Kilitçi

Zindanın en önemli görevlilerinden birisi kilitçidir. Çünkü kilitçi köle ve suçluların zindanda kilit altında tutulmasını sağlayan kişidir. Bir kişinin zindandan kaçması durumunda kilitçinin vazifesinde gerekli özeni göstermemesi anlamına gelebilmekteydi. Böyle durumda kilitçi görevden alınır. Mesela Tarihinde zindandan firar edenler olmuştu. Olay sonunda yapılan incelemede vardiyacıbaşısı Süleyman ile kilitçi Mehmed'in kusuru olduğu tespit edilmiştir. Kilitçi Mehmed'in yerine Tersane-i Âmire çavuşlarından Ahmed Çavuş zindana kilitçi tayin edilmiştir¹⁷⁷. 1700 tarihinde ise boş olan zindan kilitçiliği vazifesine Kişi getirilmiştir¹⁷⁸.

3.2.Zindanın Sakinleri

3.2.1.Köleler

Kölelerin zindana girmesi öncesinde, köle olma olgusuyla karşılaştıkları muhakkaktır. Köle olmalarına savaş, kaçırılma, akın, korsanlık faaliyetleri gibi çeşitli hadiseler neden olmuş olsa da, buradaki en önemli olgu artık bundan sonra ne olacağıdır şahısların kölelikten sonraki durumudur. Gelen her *miri esir*, devlet adına çalışacak *kamu malı*¹⁷⁹ hükmündeydi. Bu sebeple bu şahısları muhafaza etmenin, bir şekilde kaçmalarına engel olunabilecek en güvenli yer Tersane Zindanı'ydı.

¹⁷³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 56, 79.

¹⁷⁴ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 56.

¹⁷⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 56, dipnot 272.

¹⁷⁶ BOA. KK.d: 5681, s.10.

¹⁷⁷ BOA. AE. SMHD. I: 73/4854.

¹⁷⁸ BOA. AE. SMST. II: 139/15374.

¹⁷⁹ Nalçacı, s. 58- 59.

Tersane-i Âmire’de çalışan bu kölelerden Osmanlı belge ve defterlerinde *Gebran-ı Miri*, *Forsaha-i Miri* veyahut *Forsaha-i Keştiha* şeklinde bahsedilmiştir. Belli bir bedel karşılığında tutulan köle için ise *üsara*, *gebran* ve *gebran-ı üsara* tabirleri kullanılmıştır¹⁸⁰. Bütün bu tanımlamaların yanı sıra 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başlangıcında belgelerde köleler için *marinar üsera* tabirinin kullanıldığını görüyoruz¹⁸¹.

Bu şekilde adlandırılan köleler zindana boyunlarına geçirilen demir halkalar¹⁸² ve bu halkayı tutan zincirlerle zincirlenmiş bir şekilde öncelikle zafer nişanesi olarak İstanbul’da yürütülürlerdi. Halkın zaferin ganimetini görmesi istendiği yabancı elçilere de üstünlüğün mesajı verilir¹⁸³. Güçleri kuvvetleri yerinde olan yetişkin erkek köleler, eğer nitelikli bir mesleğe sahip değillerse kış mevsiminde gemi yapımı, taş kırmak, mermer yontmak, toprak kazmak¹⁸⁴, inşaatlarda araç gereç taşımak gibi işlerde zorunlu istihdamla karşı karşıya kalmaktaydılar. Mevsim yaz ise, erkek kölelerin en fazla istihdam edildiği alan, Osmanlı donanmasının duyduğu ihtiyaç sebebiyle forsalıktı. Bu bağlamda 1590 tarihinde 300 büyük ve 100 küçük gemiden oluşan Osmanlı donanmasına 10.000 civarında forsa hizmet etmekteydi¹⁸⁵. Geç dönemlerde ise, köleler donanma için istihdam edilmişlerdir. Fakat artık kürekli gemiler olmadığı için gemilerdeki diğer hizmetlerde kullanılmışlardır. Sayı da artık çok azdır. Mesela yine ihtiyaç sebebiyle zindandan 1820’de çıkılacak sefer-i hümayun için, Abdullah Paşa hazretlerine seferde hizmet etmesi için zindandan 5 köle istenmektedir. Bu kölelerin isim ve eşkâlleri de aşağıdaki tablo da belirtilmiştir¹⁸⁶. Görüldüğü gibi devlet işgücü açığını kamu malı denilen bu taifeden karşılamaktaydı¹⁸⁷.

¹⁸⁰ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 210.

¹⁸¹ BOA. C.BH: 201/9410; Çetin, s. 119.

¹⁸² Tersane Zindanı’na getirilmek için yola çıkarılan köleler ilk boyunlarından zincirlenirdi. Ardından köleler seyyahların anlattıklarına göre yere yatırılır ve boyunlarındaki zincirler çıkarılıp ayaklarına demir halkalar takılır ve ikişer ikişer zincirlenirlerdi. Kömürçiyen, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s. 208, İnciciyan da Kömürçiyen ile aynı bilgiyi vermekte olup zindana atılan kölelerin ikişer ikişer zincire vurulduğunu ve kölelerin ağır işlerde çalıştırıldığını yazmaktadır. *Beylik Zindanı* diye adlandırılan zindandan söz etmektedir ki, bu Tersane Zindanı olmalıdır. İnciciyan, s. 98.

¹⁸³ Nalçacı, s. 58- 59; Hatta İstanbul’daki bu yürüyüş sırasında bazı esiler savaşta öldürülenlerden bazılarının kesik başlarını da taşırlardı. Özlem Kumrular, *Türk Korkusu*, İstanbul 2008, s. 316.

¹⁸⁴ Çetin, s. 118- 119.

¹⁸⁵ Çetin, s. 119.

¹⁸⁶ BOA. C. BH: 3596, 1236 (1820).

¹⁸⁷ Nalçacı, s. 50; Mart 1736’da Midilli’de inşa edilen iki kalyonun denize indirilmesi sırasında çalıştırılmak üzere İstanbul’da 2 reis, 2 badbani, 2 vardıyan, 150 evlâd-ı arap, 20 dalğış istenirken 20

Tablo 3. 1820 Tarihli Belgedeki 5 Köle

Eşkâlleri	İsimleri
Orta Boylu Genç	... Veled-i Aleksadr
Orta Boylu Sarı Sakallı	Yami Veled-i Yorgi
Orta Boylu Sarı Sakallı	Piru Veled -i Kostantin
Orta Boylu Sarı Sakallı	Kiriyak Veled -i Kostantin
Orta Boylu Kara Sakallı	Yorgi Veled-i Petro

Çeşitli dönemlerde köle ve suçluların Tersane Zindanı'ndaki toplam sayılarını, kendilerine sağlanan tahsisat sebebiyle tespit edebilmek mümkündür. Örneğin; 18421 numaralı Maliyeden Müdevver Defter 16 Şevval 1148/ 29 Şubat 1736 tarihlidir. Defter zindandaki köle ve suçlulara verilen ekmek miktarını göstermektedir¹⁸⁸. Buna göre ekmek verilen mücrim ve köleler tek tek kaydedilmiştir. Defterde toplam mücrim sayısı 104¹⁸⁹ kişidir. Mücrim isimleri tek tek yazılmış olup, 90, 118, 61 olarak köle sayıları da 3 farklı sayfada verilmiştir. Toplam köle sayısı ise 269' dur. Bir günde 104 kişilik suçluya 208 ekmek verilmiştir. 269 köle için tahsis edilen ekmek sayısı 538' dir. Toplamda köle ve suçlular için günlük tüketilen ekmek miktarı 746' dır. Bu tarihte zindandaki köle sayısı oldukça az görünmektedir.

Tablo üzerinde 1703 yılına ait bir örnek verilecek olursa, zindan kölelerinin vaziyetini daha iyi anlamış olacağız¹⁹⁰

Tablo 4. 1703 Tarihinde Zindan Kölelerinin Sayısal Durumu

56 esir Saray-ı Amire hizmetindedir.
30 esir Venedik vatandaşı olup, mübadele edilmiştir.
30 esir taş sefinesine ¹⁹¹ gönderilmiştir.
53 esir ise sefere çıkan 3 gemi de görevlidir.
48 esir yapılan 2 kalyonun inşaatında hizmet vermektedir.
5 esir zindandadır.
1 esir emanet olarak Venedik elçisine teslim edilmiştir.
12 esir ise geçen zaman içinde ölmüştür.

de köle talep edilmiştir. Şenay Özdemir Gümüş, "Osmanlı'da Gemilerin Denize İndirilmesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII/1, Manisa 2010, s 21.

¹⁸⁸ BOA, MAD: 18421, s. 1, 16 Şevval 1148 (28 Şubat 1736).

¹⁸⁹ BOA, MAD: 18421, s. 1-2,16 Şevval 1148 (28 Şubat 1736).

¹⁹⁰ Çetin, s. 119.

¹⁹¹ Taş Sefine: XVI. Ve XVII. yüzyıllarda Tersane-i Amire' de ve diğer inşaatlara kereste ve taş nakledilmesi için kullanılan gemidir. Bu gemilerde mürettebat olarak azaplar ve miri esirler görev almaktaydı, Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, , s. 91.

1703 Tersane Zindanı köle sayımına göre toplam köle sayısı 562'dir. Bu kölelerde 120' si çeşitli hastalıklar sebebiyle iş göremez durumdadır. Geriye kalan 235 kişi değişik görev ve işlerde çalıştırılmıştır. Yalnız 207 kişisi kürek çekmekle vazifelendirilmişlerdir¹⁹². Tabloda da görüldüğü gibi, Tersane Zindanı'nda 235 kişinin görevlendirildiği alanları görebilmekteyiz.

Benedetto Palazzo, *İstanbul Deniz Zindanları* adlı eserinde Osmanlı Devleti'nde zindandaki köleler üzerinde özellikle söz etmektedir. Buna göre zindandaki köleler kışın zindanda kalmakta ve nöbetçiler nezaretinde çalışmaya götürülmektedirler. Yazın ise kadırgalarda kürek çekmekteydiler. İlk başlarda hayli fazla olan köle sayısı zamanla azalmış olup 1592'de köle sayısı 3 ila 4 bin arasında değişmektedir. 1664 yılında bu sayı 2 ila 3 bine kadar düşmüştür. Fakat 1712 tarihine gelindiğinde ise, sayı artmış zindandaki köle nüfusu 4 ila 5 bin arasına yükselmiştir. Ayrıca bir kadırgadaki bulunan köle sayısı ise ortalama 51 kişidir¹⁹³.

Kölelerden özel işlerde faydalanıldığı gibi inşaat, gemi, dokumacılık vs. gibi işlerde de kendilerinden yararlanılmaktaydı. Tersane-i Âmire Zindanı'nda köleler kürekçi olarak kullanılmış ve eski halatları çözmekte ve mesleklerine göre gemi inşa işlerinde marangoz veya çırak olarak çalıştırılmışlardır. 1669 tarihli belgede kölelerin iş dağılımını şöyledir; Ahmed Paşa idaresinde 448 köle olduğunu, Tersane Ocaklığında 205 köle, kalyonlarda ise 100 kölenin varlığından bahsedilmiştir. Bütün köle sayısının 753 olduğunu tespit ettikten sonra kalyona gereken kürekçi sayısı 229 olarak belirtilmiştir. Zindanda mevcut bulunan Malta korsanlarından 79 kişinin ise hemen kürekçi nüfusuna katılması emredilmiştir. Yukarıda saydığımız her kürekçi neferi için günlük 30 kuruş tahsisat sağlanmış olup, toplam 10.800 kuruş gönderilmiştir¹⁹⁴. Sadece halatların zindan köleleri tarafından yapılması halinde, kendilerine verilen günlük nafaka miktarı 10 akçeydi. 1700 tarihinde bunlar dışında kalyonlarda çalışan 90 tanesinin Avusturyalı olduğunu biliyoruz¹⁹⁵.

¹⁹² Çetin, s. 119- 120.

¹⁹³ Marmara, s.55-56.

¹⁹⁴ BOA. İE. BH: 907, 1111 (1699).

¹⁹⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 209.

3.2.1.1. Kölelerin Milliyetleri

Tersane Zindanı'nda çeşitli milletlerden halkların olduğunu ve bunların tutsak olarak buldukları müddetçe çeşitli işlerde çalıştırıldıklarını bilmekteyiz. Zindanda tutsak bulunanlar arasında Fransız¹⁹⁶, Rus¹⁹⁷, Avusturya (Nemçe)¹⁹⁸, Macar, İngiliz¹⁹⁹, Yunan²⁰⁰, Alman, Polonyalı, Malta²⁰¹, İspanyol vs. gibi çok çeşitli milletlerden kölelerin olduğunu tespit etmekteyiz. Bunlar dışında zindanda İranlı ve Kuzey Afrikalı köleler de bulunmaktaydı²⁰². Tersane Zindanı'na düşen halkla bağlarını koparmayan, çeşitli dini dernek ve tarikatların var olduğunu bilinmektedir. Rinaldo Marmara faydalandığı Cizvit tarikatına ait kayıtlara göre, zindanda da en fazla Fransızlar'ın bulunduğu belirtmiştir. Zindandaki köleler rahipler bağına koparmamış, haftalık veya günlük ziyaretlerle onları teskin etmeye ve zindandaki yaşamlarına karşı sabırlı olmaya davet etmişlerdir. Bu anlamda tarikatlar içinde en faal çalışan Cizvitler²⁰³ olup, zindanda çeşitli ayinler sayesinde tutsaklarla sürekli bir bağlantı içinde olmuşlardır. Rahipler, zindana gidip geldikleri dönemde zindandaki padişahın kulları şeklinde andıkları, köle sayısının 3 bin kadar olduğu üzerinde durmuşlardır²⁰⁴.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin çok çeşitli millet ve dinlere hakim olduğunu biliyoruz. Uzun tarihi boyunca çoğunlukla birçok milleti bir arada çok fazla sorun olmadan barındırmasına rağmen kimi zaman sorun yaşanmıyor da değildi. Özellikle Fransız İhtilali'nin doğurduğu sonuçlar devletin zayıflamaya başlaması ile 19. yüzyılda kendini hissettirmeye başlamıştır. Bunlardan bir tanesi 1821'de Mora isyanıdır. Bu isyana Semadirek Adası'nda yaşayanlar da katılınca devlet isyanı bastırma için bölgeye asker sevk etmiştir. Bu kişiler İslam hukukuna göre isyancı oldukları için de esir edilebilmekte ve köle statüsüne getirilebilmektedirler. Bu

¹⁹⁶ BOA. HAT: 273.

¹⁹⁷ BOA. A.E. III. Selim: 18880, 1207(1789).

¹⁹⁸ BOA. C. ADL: 17, 1277 (1812).

¹⁹⁹ BOA. AE. SMST. III: 336, 1170 (1756).

²⁰⁰ BOA. C. HR: 12, 1237 (1821).

²⁰¹ BOA. C. BH: 7, 1211 (1796).

²⁰² Nalçacı, *Sultanın Kulları*, s. 49.

²⁰³ Katolik Hristiyan dünyasında bir tarikattır. 16. Yüzyılda İgnatius Loyala tarafından kurulmuştur. 18. yüzyılda Avrupa'da birçok ülkede faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Stephen J Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Ankara: Dost Kitabevi, 2012, s. 42-45.

²⁰⁴ Marmara, s.18.

nedenle isyan sonucunda zindana 27 nefer esir getirilmiştir. Böylece 19. yüzyıla geldiğimizde zindanda Rumların da var olduğunu görüyoruz²⁰⁵.

3.2.1.2. Kölelerinin Esami, Eşkâl ve Meslekleri

Zindana düştükleri vakit boş durmayan köleler, bir şekilde çeşitli hizmetlerde çalıştırılmışlardır. Tersane Zindanı'na konulmalarının temel amacı budur²⁰⁶. Osmanlı Devleti, çok iyi bir kayıt sistemine sahipti. Köle olarak aldıkları kişilerin belirgin özelliklerini, isim, boy, baba adları ve mesleklerini, kölelerin kim tarafından gönderildiği ile ilgili bilgilerini defterlere kaydediyor ve zamanı geldiğinde kişilerin çalışmaları icap eden durumlarda hangi işlerde istihdam edilmeleri gerektiğini bilebiliyorlardı. Bu sebeple biz Tersane Zindanı'nda bulunan kölelerin zindana atılmadan önce ne işle meşgul olduklarını kaydedildiği kadarıyla bilmekteyiz²⁰⁷. İstanbul'a getirilen köleler genellikle Tersane Emini'ne teslim edilir ve haklarında lazım gelen bilgiler kayıt altına alınır. Yılda bir kez Tersane Zindanı'nda bulunan ister suçlu olsun, ister köle herkesin kaydı yenilenir ve tayinatları yeniden hesaplanırdı²⁰⁸. Çünkü yıl içinde firar edenlerin olabileceği gibi ölenlerde olurdu. Böylece zindandaki herkesin sayısal olarak takibi yapılırdı.

Sayım yapılırken köle hastaysa yahut yaralı iken öldüyse, defterlerde belirtilirdi. Bu kayıtlar ya direk esir defterlerinin devamına yazılır ya da başka bir deftere not edilirdi. Köleler genelde kayıt esnasında gerçek kimliklerini açıklamazlardı. Sebebi ise sosyal statü, rütbe veya zengin olan şahısların özgür olabilmeleri için verilecek fidye miktarının artacağını düşünmeleri idi²⁰⁹. Mesela Zindanda kalan Siedel'in verdiği bilgilere çok çeşitli mesleklerden esir düşmüş kişiler Tersane Zindanı'na gönderilmişlerdir. Bunlar arasında seyis, aşçı, terzi, eczacı, berber, hekim bulunmaktadır. Hekimliğin çok önemli olduğu zindanda Siedel bu işi yapmış ve diğer esirlere göre ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir.

²⁰⁵ BOA. C. HR: 12, 1237(1821).

²⁰⁶ Nalçacı, s.149.

²⁰⁷ Bunun dışında seyyahların kölelerin çalıştırıldığı mesleklerle ilgili bilgileri de arşiv kaynakları dışında kölelerin mesleklerini tespit etmemize olanak sağlamaktadır. Örneğin; hekim, topçu, çilingir, silah ustası, nalbant, mühendis gibi çeşitli meslek erbaplarının zindanda kaldığını ve meslekleri sebebiyle ilgili alanlarda çalıştırıldıklarını belirtmektedir. Bunun yanında her meslek grubunu işi başladığında zindandan çıkararak ve bittiğinde zindana getiren bekçilerde bulunmaktaydı. Bu meslek grupları Büyük Efendi denilen padişahın tersanesinde çalıştırılmaya götürülüyorlardı, Toledo, s. 172.

²⁰⁸ BOA. C. BH: 11243, 1203 (1788).

²⁰⁹ Çetin, s. 61.

Tablo 5. Siedel'in Hatıratına Göre Zindandaki Meslek Grupları

İsimleri	Meslekleri
1 Bay Johann a Winorza	Din Adamı
2 Dr. Cyriacus Lucius	Hekim
3 Johann Randelberger Cantzelist
4 Bay Carl Zaradetcky von Zaradeck
5 Bay Wenzeslaus Wratislau a Mitrovvitz
6 Eustachius Prancker
7 Hans Capel
8 Bernhard Schachner	Seyis başı
9 Paul Kertzmantel
10 Heinrich John	Alışveriş Sorumlusu
11 Friedrich Seidel	Eczacı
12 Christoph Hasen	Berber
13 Blasius Dirrnthaler	Kuyumcu
14 Caspar ve Jonas	Macar Terziler
15 Hans Bock	Eyer Takımları Sorumlusu
16 Hans Eder	Gümüşçü Çırağı
17 Lorentz Schmid	Aşçı
18 Philipp Peckstein
19 Jacop Benisch	Aşçı Yamağı
20 Daniel Radelcka	Seyis
21 Mindewalt N.	Ev Hizmetlisi

Zindandaki kölelerin mesleklerine dair bize fikir verebilecek bir başka belge 1821 yılındaki Mora isyanı sırasında isyana iştirak eden Semadirek Adası'ndan elde edilen esirlere ait listedir. Tablo 6'da görüldüğü üzere zindana getirilenlerin çoğunluğunu çobanlar oluşturmaktadır ki, 27 kişiden 13'ü çobandır. Bunu 9 kişi ile çiftçiler izlemektedir²¹⁰. Bir tane bakıcı, bir tane tütüncü yine esirler arasında yer almaktadır. Bu kişiler vasıflı olmadıkları için tersanede ırgatlık, amelelik yapmak üzere istihdam edilmiş olmalıdır.

²¹⁰ BOA. C. HR: 12, 1237(1821).

Belgede bu esirlerin eşkâlleri de verilmiştir. Buna göre çoğunluğu kısa boylu olup 18 kişinin boyu kısadır. Geri kalan 9 kişi orta boylu olarak betimlenmişlerdir. Yaşları verilmeyen esirlerden 7 kişi genç diye özellikle tanımlama yapılmıştır. Diğerleri ya kara sakallı ya da sarı sakallı olarak tasvir edilmişlerdir.

Tablo 6. Semadirek Adasından Tutsak Edilen 30 Nefer

İsimleri	Eşkâlleri	Meslekleri
1 Tanaş Veled Yani	Orta Boylu Kara Sakallı	Çiftçi
2 Yorgi Veled Yani	Orta Boylu Kara Sakallı	Döğer
3 Hoka Veled Matyo	Orta Boylu Kara Sakallı	Çoban
4 Vasıl Veled Ankali	Kısa Boylu Genç	Çiftçi
5 Sano Veled Nikola	Orta Boylu Kara Sakallı	Çoban
6 Nipayud Veled Dimitri	Kısa Boylu Kara Sakallı	Çiftçi
7 Yinali Veled Manol	Orta Boylu Kızıl Sakallı	Çiftçi
8 Estryo Veled Kominko	Orta Boylu Kara Sakallı	Çoban
9 Yani Veled Yorgi	Kısa Boylu Kumral Sakallı	Çoban
10Kostanti Veled Kominiz	Kısa Boylu Sarı Sakallı	Çiftçi
11Yani Veled Dimitri	Kısa Boylu Sarı Sakallı	Çoban
12 Sano Veled Yorgi	Kısa Boylu Sarı Sakallı	Çoban
13 Esterati Veled Yorgi	Kısa Boylu Az Sakallı	Çoban
14Yani Veled Yorgi	Kısa Boylu Sarı Sakallı	Çoban
15 Mitnak Veled Yani	Kısa Boylu Genç	Çoban
16 Yorgi Veled Tohuru	Kısa Boylu Genç	Çoban
17 Nikola Veled Hal	Kısa Boylu Az Sakallı	Çoban
18 İstanti Veled...	Kısa Boylu Kara Sakallı	Bakıcı
19 Dimitri Veled...	Kısa Boylu Genç	Çoban
20... Veled Kostanti	Kısa Boylu Genç	Çiftçi
21 Kostanti Veled Kiryaku	Kısa Boylu Kızıl Sakallı	Çiftçi
22 Yani Veled Nikola	Orta Boylu Kara Sakallı	Çiftçi
23 Papa Yorgi Veled Papa Anton	Orta Boylu Kara Sakallı	Çiftçi
24 Yanki Veled Sinal	Kısa Boylu Kara Az Sakallı	Tütüncü
25 Nikola Veled Estrati	Kısa Boylu Genç	Bakkal
26 Avski Veled Yorgi	Kısa Boylu Genç	Çoban
27 Nikola Veled Tohuru	Orta Boylu

3.2.2.Mücrimler

Osmanlı Devleti ihtiyacı sebebiyle zindana kapattığı ve yazın kürek çekmek için kullandığı kölelerin çeşitli suçlara bulaşan Müslümanları da zindan göndermekteydi. Suçlular derya mevsimi geldiğinde kürek çekmeye gönderilirdi.

İşlediği suç mukabilinde mahkûma kürek cezası verilmesiyle birlikte devlet ihtiyacı olan kürekçi sayısını da azaltmış olurdu. Örneğin; 1699 yılında Tersane-i Âmire'nin kürekçi ihtiyacı, gönderilen talimatla sağlanmaya çalışılmıştır. Reayaya haksızlık eden, halkı sıkıştıran, zorla mallarını gasp eden kişilerin kürekçi olarak Tersane Zindanı 'na gönderilmesi emredilmiştir²¹¹.

Osmanlı donanmasında önceleri ücretle tutulan kürekçiler kullanılırken, ihtiyacın artması sebebiyle kürekçi bulma sıkıntısı ortaya çıkmıştır²¹². Satın alınan esirler ve gönüllü kürekçiler dışında mahkûmlardan da faydalanma yoluna gidilmiştir. Özellikle idam ve kısas cezaları dışında kalan suçlara ceza olarak, kürek cezası, aktif olarak uygulanmaya başlanmıştır²¹³. Bu ihtiyaç İnebahtı Savaşı'ndan sonra daha da artmıştır. Aslen köle olan Afrika kökenli Müslüman birisi zat edildikten sonra birine bıçak çekmiştir. İşlediği ağır suçun cezası üç aylık kürek cezadır. Cezası bittiğinde zindanda salıverilmiştir²¹⁴. Yine bir başka örnek 1847 yılında Samoko Muhassıllığı'nın Dobniçe Kazası dirliğinin Virlogonk-ı Zir karyesinde Ranço adlı bir adamı öldüren katildir. Adı verilmeyen katil yedi sene boyunca Tersane Zindanı'nda küreğe konulması kararı verilmiştir²¹⁵.

Yine 1687 senesinde 6 mücrim işledikleri suç sebebiyle, kürek cezasına çarptırılmışlardır. Bundan sonra İstanbul Subaşı olan Hüseyin Ağa vasıtasıyla Tersâne-i Âmire Zindanı'na gönderilmişlerdir²¹⁶. Köleler ve kürek mahkûmları da köleler gibi gemilerden kaçmamaları için zincirlenmiş ve Tersane-i Âmire 'de en ağır işlerde çalıştırılmışlardır. Taşrada dahi işlenen suçun cezası kürek ise, merkeze gönderilen suçlu, zindana sevk edildikten sonra kürekçi olarak vazife yapmaya başlamıştır. Tersane-i Âmire Zindanı'nda hapis kalan mahkûmlar aynı zamanda zaman zaman donanma gemilerinde, tersanede ve inşaat işlerinde çalıştırılmışlardır. Bu mahkûmlar aynı gemilerde kürek çektikleri zamanda olduğu gibi, çalışmaya

²¹¹ BOA. İE. B: 907, 1111 (1699).

²¹² 16 yüzyılda Osmanlı toplumunda çeşitli suçlardan dolayı devletin verdiği kürek cezası artmıştır. Bunun yanı sıra yasadışı yollarla kaçırılan Osmanlı halkı tersanede çalışmak üzere satılmıştır. Suraiya Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, İstanbul: Kitap Yayınevi,2007, s. 182.

²¹³ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990, s. 126; Mehmet Akif Aydın, " Ceza", *DİA*,VII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1993, s. 479- 480.

²¹⁴ Seidel, s. 51.

²¹⁵ BOA. A. MKT. MHM: 28, 1263 (1843).

²¹⁶ BOA. AE. SMMD: IV: 4511, 1099 (1687).

götürdüklerinde ayaklarına pranga vurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde pranga, suçlunun kaçmasını engelleyen ve mahkûmu zapt eden önemli araçtır²¹⁷.

8 Ağustos 1699 senesinde İsa, Mustafa, Süleyman, Ali, İsmail, Hasan isimli 8 nefer mücrim, çeşitli suçlarından dolayı Yeniçeri Ağası tarafından Tersane Zindanı'na kürek çekmeye gönderilmişlerdir²¹⁸. 1699 senesinde Galata'da Fenercioğlu Mehmet isimli bir kişi, gece girdiği evden 10.000 akçe çalmıştır. Bunun üzerine Fenercioğlu Mehmet kürek çekmeye Tersane-i Âmire Zindanı'na gönderilmiştir²¹⁹. Yine 7 Temmuz 1699 tarihinde yol kesen iki kişi suçlarının sabit görülmesi sebebiyle Tersane Zindanı'nda küreğe gönderilmişlerdir²²⁰. Mustafa isimli bir zat misafir bulunduğu bir evde hırsızlık etmiş, ardından ev sahibini darp etmiştir. Bundan dolayı Tersane Zindanı'na kürek çekmek üzere gönderilmiştir²²¹.

1701 yılında Hüseyin adlı bir mücrim, bir kişiyi öldürmüş ve suçunu mahkemede itiraf etmiştir. Bu suçundan dolayı Tersane Zindanı'na kürek çekmeye gönderilmiştir²²². Salih isimli bir zat, 1701 yılında ev basıp Fatma isimli bir kadına saldırmıştır, ceza olarak kendisini küreğe vurmuşlardır. 1701 senesinde, Şaban isimli bir şahıs, Mehmet Ağa'nın parasını çalmış bu sebeple ıslah-ı nefis için küreğe gönderilmesi ferman olunmuştur²²³.

15 Kasım 1701 tarihinde, bir nahiyede dağlarda haydutluk eden 13 kişi ıslahları için, Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmişlerdir²²⁴. 17 Kasım 1702 senesinde Nafir Bulaş köyünde gayrimüslim Yorgi'yi katletmiştir. Bunun üzerine Sefine-i Sultaniye isimli bir gemiye kapatılmış ve Tersane Zindanı'nda kürek çekmesi istenmiştir. Bir ara ıslah olmuşken yine kürek çekmek üzere zindana kapatılmıştır²²⁵. 13 Temmuz 1701 tarihine tekabül eden dönemde, yol kesen bir eşkiya Tersane Zindanı'na gönderilmiştir²²⁶. 20 Haziran 1702 tarihinde biri Zara-i Atik'ten diğeri ise Selanik'ten iki kişi Zincir köyünde yaşayan bir zimminin evine

²¹⁷ Erim, "18 Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürek Cezası", s. 180.

²¹⁸ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15748, s. 10, 11 Safer 1111 (8 Ağustos 1699).

²¹⁹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 3, 3 Cemaziyelahir 1111 (26 Kasım 1699).

²²⁰ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15748, s. 10, 9 Muharrem 1111 (7 Temmuz 1699).

²²¹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s.1, 1111 (1700).

²²² BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s.3, 5 Cemaziyelahir 1111 (7 Kasım 1701).

²²³ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s.3, 9 Cemaziyelahir 1113(11 Kasım 1701).

²²⁴ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 3, 13 Cemaziyelahir 1113 (15 Kasım 1701).

²²⁵ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, vr. 3, 15 Cemaziyelahir 1113 (17 Kasım 1701).

²²⁶ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, vr. 4, 6 Safer 1113 (13 Temmuz 1701).

girip malına ve canına kast etmişlerdir. İçlerinden Mehmet isimli kişi, 11 kişilik bir haydut çetelerinin olduğunu ve kendilerinin de bu gruba mensup olduklarını itiraf etmesi üzerine, Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmişlerdir²²⁷. 20 Haziran 1702 yılında Yonaki Dimitri ve arkadaşı İstebani, adlı iki kişi Beşiktaş havalisinde nice nice nüfusu katl etmiştir. Beşiktaş halkının şikâyetleri üzerine yakalanan bu iki kişi yapılan sorgulamaları sırasında suçlarını itiraf edince ceza olarak Taş Sefinesine konulup, kürek çekmeye mahkûm edilmişlerdir²²⁸. Eşkîya olan bir zat ev basıp ev halkından birini darp ettiği için zindana va'z olunmuştur²²⁹. 6 Ocak 1703 tarihinde ise Osman isimli bir kişi, Yahudi olan bir vatandaşı katletmiştir. Galata naibi yanında 3 Müslüman suçu işlediğine şahitlik etmesi üzerine, suçunu itiraf etmiş ve taş sefinesine kürek çekmek üzere gönderilmiştir²³⁰. 8 Şubat 1703 tarihinde Tosya' da eşkıyalık yapan Çavuşzade Hasan karşısına çıkan bir adama saldırarak kol ve kulağını darp etmiştir. Bu sebepten dolayı ceza olarak kendisini Tersane Zindanı'ndaki küreğe mahkûm etmişlerdir²³¹. 24 Ekim 1703'te adı verilmeyen bir kişi suçunu mahkemede itiraf etmesi üzerine, kürek çekmeye Tersane Zindanı'na gönderilmiştir. Bu kişinin hangi suçu işlediği deftere kayedilmemiştir²³². 27 Şubat 1704 senesinde bir kişi Ayşe Hatun adında bir kadının evine hırsızlık maksadıyla girmiş olup, Ayşe Hatun bağırıp feryat edince eline geçirdiği eşyalarla onu darp etmiştir. Hırsızın suçu şer'an sabit olduğundan Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir. Diğer hadiselerden farklı olarak nefsi ıslah oluncaya kadar ve kendisinin ıslah olduğuna dair bir kişi şahitlik etmeden, Tersane Zindanı'ndan çıkarılmayacağına hüküm verilmiştir²³³. Aralık 1703'te Koca Mustafa Paşa mahallesinin sakinlerinden bir kişi ise bir eve girip evden bir kuşak çalmış ve kaçmıştır. Bu suç sebebiyle zindana kürek çekmeye gönderilmiştir²³⁴. 13 Şubat 1704 senesinde Balat'ta bir eve girip hırsızlık maksadıyla giren kişi Yeniçeri Ağası tarafından yakalanmış olup, ceza olarak Tersane Zindanı'na vazedilmiştir²³⁵. Yine 14 Şubat 1704 senesinde, El Hac Osman Ağa bir adamı yaraladığı için küreğe

²²⁷ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 4, 24 Muharrem 1114 (20 Haziran 1702).

²²⁸ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 4, 24 Muharrem 1114 (20 Haziran 1702).

²²⁹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 2, 1113(1702).

²³⁰ BOA. D BŞM. TRZ d: 15747, vr. 4, 17 Şaban 1114 (6 Ocak 1703).

²³¹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 1, 21 Ramazan 1114 (8 Şubat 1703).

²³² BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, 13 Cemaziyelahir 1115 (24 Ekim 1703).

²³³ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, 21 Şevval 1115 (27 Şubat 1704).

²³⁴ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, Şaban 1115 (Aralık 1703).

²³⁵ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, 7 Şevval 1115 (13 Şubat 1704).

konulmuştur²³⁶. 15 Şubat 1704 tarihinde Yenişehir'den gelen Hasan İstanbul'da hamama gittiği bir gün, hamamdan peştamal ve kuşak çalmıştır. Bunun haricinde de geceleri hırsızlık maksadıyla evlere girdiği anlaşılınca Sefine-i Sultaniye' ye kürek çekmeğe mahkum edilmiştir²³⁷. 23 Şubat 1704 senesinde Rumeli ve İnebolu' da bulunan iki kişi ahaliyi katledip çeşitli suçlara karışmaları dolayısıyla şikâyet edilmişlerdir. Suçlulardan Cebeci Ali ismiyle bilinen suçlu nefsinin ıslah olması için Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²³⁸. Selim adında birisi ise 12 Aralık 1703 senesinde, yan kesicilik ve başka birkaç vukuatı olduğundan kürek çekmeye mahkum edilmiştir. Zindana götürülürken kaçmayı başarmasına rağmen bu defa da Balık Pazarı'nda suç işlemiş ve Ağa Kapısına geldiğinde yakalanarak nihayet Tersane Zindanı'nda kürek çekmek haps edilmiştir²³⁹. 15 Aralık 1703'te bir şahıs, nam-ı Nasranî denilen bir Hristiyan'ın hanesine girip adamı yaralamış ve cebren menzilin den karısını çalıp nikâh yapmıştır. Yaptığı nikâhın zorla yapıldığını huzur-u şer'i de itirafı üzerine, suçu sabit görülmüştür. Nefs-i ıslah için Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁴⁰. 15 Ocak 1704 senesinde Osman bin Şaban Üsküdar'da Valide Sultan Mahallesi'nde bulunan bir bakkal dükkânının kepengini kazmayla kırıp, hırsızlık maksadıyla dükkâna girmiştir. Firar etmesine rağmen yakalanmış ve mahalleli Osman bin Şaban'ın hırsız olduğuna şahitlik etmesi üzerine kürek cezasın ile cezalandırılmıştır. Yapılan tahkikat da Osman bin Şaban'ın daha önce de işlediği suçlar nedeniyle kürek cezası aldığı, fakat kaçmayı başardığı ortaya çıkmıştır²⁴¹. 22 Ocak 1704 tarihinde Şaban adında bir zat, Balat yakınlarında 47 kişiyi katl ve darp etmiş ardından Bursa'ya firar etmiştir. Yakalandıktan sonra Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁴². 1 Mart 1704 tarihinde iki nefer, Zağra-i Atik ve Cedid' te bulunan halkı katl etmiş ve mallarını gasp etmişlerdir. Yine halkın yolunu kesip bir kılıç ile bir sim kuşak ve 55 kuruş çalmıştır. Bu suçları sebebiyle Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmişlerdir²⁴³. 1704 senesinde ise Rumeli'de bir kişi sabaha karşı Rum kilisesine hırsızlık maksadıyla girerek kiliseyi soymuştur. Rum kilisesine ait sim ve

²³⁶ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, 8 Şevval 1115 (14 Şubat 1704).

²³⁷ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 5, 9 Şevval 1115 (15 Şubat 1704).

²³⁸ BOA. D BŞM. TRZ. d:15747, s. 6, 17 Şevval 1704 (23 Şubat 1704).

²³⁹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 5, 3 Şaban 1115 (12 Aralık 1703).

²⁴⁰ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 5, 6 Şaban 1115 (15 Aralık 1703).

²⁴¹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 6, 8 Ramazan 1115 (15 Ocak 1704).

²⁴² BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 6, 15 Ramazan 1115 (22 Ocak 1704).

²⁴³ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 6, 24 Şevval 1115 (1 Mart 1704).

altın çalmış olduğu tespit edilen hırsız Tersane Zindanı'na küreğe konulmuştur²⁴⁴. Başka bir hadise de ise Bedik İstefan adında bir şahıs, işlediği suç sebebiyle Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁴⁵. Yine 1704 senesinde Abdullah bin Osman İstanbul'da birkaç defa hırsızlıktan yakalanmış olup uyarılmasına rağmen nefsi ıslah olmamış, bu defa Tavuk Pazarı'ndan merhum Hüseyin Paşa Han'ından 1 destar, 1 elbise çalmıştır. Bu suçlardan ötürü Yeniçeri Ağası tarafından yakalanmış olup Tersane Zindanı'na konulmuştur²⁴⁶. 1705 senesinde ise İslam Abdullah Tekfur Dağı'nın Kızanık Kazası'nda bir at ve ufak bir sarık çalmıştır. Bundan önce sabıkası olan bu kişiyi mahalleli şikâyet etmiştir. Kimsenin kendisine kefil olmaması sebebiyle Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁴⁷. 1705 yılında Çolak Yani adında bir haydut, yaptığı eşkıyalıklar sebebiyle yakalanıp ıslah-ı nefis için mahkeme sonrasında, küreğe mahkûm edilmiştir²⁴⁸. Bunun haricinde Yorgi isimli gayrimüslim, Ali isimli birinin ırgatını da ayarlayıp 2 beygir çalmışlardır. Suçunu mahkemede itiraf etmesi ile Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁴⁹. Yine Süleyman İsa sakin olduğu mahallede bir eve ateş edip, bir beygir ve 500 kile buğday ayrıca 40 kuruş çalmıştır. Bunlar haricinde başka eşyalarda çalarak huzur-u şer'i de suçunu itiraf ettiğinden dolayı kürek cezası ile cezalandırılmıştır²⁵⁰. İsmail ise 23 Mayıs 1704 tarihinde bir kadının evine girip eşyalarını çalmıştır. Bunun dışında birkaç defa Yahudi evlerine girip hırsızlık yaptığı tespit edilen İsmail, işlediği suçlar sebebiyle Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁵¹. Mayıs 1704 tarihlerinde İsa bin Ebubekir Üsküdar eşkıyalarından olup, bir gayrimüslimi darp etmiş ve adamı yaralamıştır. Bu nedenle Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁵². Hüseyin Kasım ve Osman Kasım isimli iki kişi, 300 kuruş ile bir adamın kölesini ayarlayıp dağa götürüp katletmek istemişlerdir. Akçelerin bir kısmı üzerlerinden çıkması sebebiyle olay açığa çıkmış ve suçlular küreğe gönderilmişlerdir²⁵³. 11 Haziran 1704'te ise Hüseyin suç işlemiş ancak ıslah olmamıştır. Eski hallerine devam etmesi

²⁴⁴ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 6, 1115 (1704).

²⁴⁵ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 6, 1115 (1704).

²⁴⁶ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, vr. 6, 1115 (1704).

²⁴⁷ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, 1116 (1705).

²⁴⁸ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

²⁴⁹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

²⁵⁰ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

²⁵¹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

²⁵² BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

²⁵³ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Mayıs 1704).

sebebiyle kazanın ahalileri kendisinden şikâyetçi olmuştur. Suçu sabit olduğundan Tersane Zindanı'na gönderilmiştir²⁵⁴.

13 Haziran 1704' te Mihaliç' ten gelmiş olan bir eşkiya, 12 arkadaşıyla birlikte Bursa havalisinde halkı katletmiş ve mallarını gasp etmeye çalışmıştır. Suçu sabit olup Tersane Zindanı'na küreğe gönderilmiştir²⁵⁵. 1704 yılında eşkiya olan bir gayrimüslim, Tersane Zindanı'na küreğe mahkûm edilmiştir²⁵⁶. 1704 yılında Silistre' de bulunan bir kişi ise, El hac Mustafa adlı bir adamın hatununu nikâhından çıkarıp kişiyi de katletmiştir. Hatun kaçmayı başarmış ancak El Hac Mustafa ise öldürülmüştür. Kişi katletmesi ve hatunu zorla nikâhına alması suçlarından dolayı küreğe gönderilmiştir²⁵⁷. Haziran 1704' te Hüseyin, Hasan isiminde bir kişiyi öldürüp malını çalmıştır. Suçları sebebiyle nefs-i ıslah için küreğe gönderilmiştir²⁵⁸. Derviş Osman 15 Haziran 1704'te 3 kez haydutluk yapıp yol kesmiştir. Suçları sebebiyle ıslah-ı nefis için küreğe gönderilmiştir²⁵⁹. 1706 'da Marta isimli bir Yahudi'yi katleden biri, başka birine de bıçak çekmiştir. Suçu sabit görüldüğünden küreğe gönderilmiştir²⁶⁰. Görüldüğü üzere; Osmanlı Devleti, kürekçi ihtiyacını kapatmak adına toplumsal düzeni bozan kişileri, işledikleri suç sebebiyle Tersane Zindanı'na göndermiştir. Yukarıda ayrıntılı bilgi verdiğimiz suçlular Tablo 7' de gösterilmiştir.

Yine bazı kayıtlardan suçlulara da dair bilgilere de ulaşmaktayız. Mesela 26 Zilkade 1058'de Tersane zindanına 3 nefer suçlu getirilmiştir²⁶¹. 21 Safer 1061 tarihinde İstanbul Subaşısı Hüseyin Ağa zindana 4 suçlu getirmiş ve teslim ettiğine dair kendisine temessük verilmiştir²⁶². 20 Safer 1061'de yine Hüseyin Ağa 8 zindan 8 suçlu getirmiştir²⁶³. 20 Rebiülahir 1061'de zindana getirilen suçlu sayısı 6 kişidir²⁶⁴. 24 Rebiülahir 1061'de ise 3 suçlu zindana aynı subaşı tarafından zindana

²⁵⁴ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, 7 Safer 1116 (11 Haziran 1704).

²⁵⁵ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, 9 Safer 1116 (13 Haziran 1704).

²⁵⁶ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Safer 1116 (Haziran1704).

²⁵⁷ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Safer 1116 (Haziran 1704).

²⁵⁸ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, Muharrem 1116 (Haziran 1704).

²⁵⁹ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15747, s. 7, 11 Safer 1116 (15Haziran 1705).

²⁶⁰ BOA. D BŞM. TRZ. d: 15748, s. 1, 1118 (1706).

²⁶¹ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4507.

²⁶² BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4508.

²⁶³ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4509 (1651).

²⁶⁴ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4511.(1651).

teslim edilmiştir²⁶⁵. Aynı işlemi suçlular için yapan kâtip tam anlamıyla zindanın her şeyini bilen kişi olarak tanımlanmalıdır.

Tablo 7. 1699-1703 Tarihleri Arasında Tersane Zindanı'na Gönderilen Suçlu Sayısı

Mücrimlerin İşledikleri Suçlar	Sayısal Durum
Adam Öldürme	29
Hırsızlık	36
Eşkıyalık	51
Darp	7
Adam Yaralama	3
Tersane Zindanı'ndan Firar	2
Tespit Edilemeyen Çeşitli Suçlar	20

Bu uygulama 19. yüzyılda da devam etmiştir. Devletin 1603-1683 yılları donanmada kürekçi olarak istihdam edilen arasında mücrim ve kölelerin sayısı 39.915 kişidir. Maalesef bu rakamın ne kadarının köle ne kadarının mücrim olduğunu tespit etme imkânına sahip değiliz²⁶⁶.

3.2.3. Zindan Mevcudu

Tersane Zindanı'nda, dönemselsel olarak hangi tarihlerde kaç kişi olduğunu tam tespit etmek mümkün değildir. Ancak çeşitli tarihlerde belgelerde bulunan bilgiler ve seyyah anlatılarından yola çıkarak çeşitli verileri bir arada topladık. Bu şekilde kronolojik olarak kesin rakamlar verilmesi mümkün olmazsa da dönem içerisinde zindanın köle ve suçlu mevcuduna dair bir bakış açısı sunmak istedik.

Evliya Çelebi, San Pavla Zindanı'ndan bahsederken Galata Kulesi ve Tersane Zindanı'ndaki köle sayısını, 31.000 olarak belirtmektedir²⁶⁷. Rinaldo Marmara ise, Tersane Zindanı'nda 4.000 kölenin bulunduğunu ve bunların genelde

²⁶⁵ BOA. AE. A.SMMD. IV: 39/4510.(1651).

²⁶⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 196-197.

²⁶⁷ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I/1, s. 378; Batılı Hristiyan köleler, Moskov, Tatarlarla birlikte Kanuni Sultan Süleyman döneminde köle sayısını 30. 000 olduğunu belirtmektedir; Martan, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, s. 69.

Hristiyan dinine mensup olduğunu yazmaktadır²⁶⁸. Otavio Sapiencia ise, kış mevsiminde sefere çıkılmadığı dönemlerde zindan içinde her milletten yaklaşık 2.000 Hristiyan köle bulunduğunu belirtmektedir. Bunun dışında 1500 köle Rodos kadirgalarında sefere çıkmakta veya İnşaatlarda taş taşımaktadır²⁶⁹. Sadece Kanuni Sultan Süleyman döneminde 30.000, bir sonraki yüzyılda ise zindan mevcudunu 46.000 olarak veren kaynaklar vardır²⁷⁰. 1592 tarihinde zindan köleleri sayısı 3.000 ila 4.000 arasında olmakla birlikte 1664 tarihinde ise bu sayı 2.000 ila 3.000 düşmüştür²⁷¹.

1603-1683 tarihleri arasında donanmada kürekçi mevcudu 39.915 kişidir. Bu sayı yalnız donanmadaki kürekçi sayısını ifade etmektedir. Bu sayının ne kadarının zindandan getirildiğini bilmek imkan dahilinde değildir.

Bazı dönemlerde çeşitli vesilelerle kaleme alınan belge ve defterlerden bölük pörçük bilgilere ulaşmaktayız. Mesela 1703’de Tersane Zindanı köle sayımına göre ise, toplam köle sayısı 562’dir²⁷². 1712 tarihine gelindiğinde ise, zindandaki köle nüfusu 4.000 ila 5.000 arasında değişmektedir. 1724 yılında ise, bu sayı 374 olarak verilmektedir²⁷³. 1767 yılında ise tutulan defterde zindan mevcudu 568 kişi olarak tespit edilmiştir²⁷⁴. Bundan sonra ise 1799 yılında Osmanlı Devleti Fransız 109 köle ele geçirilerek zindana konulmuştur²⁷⁵. 1803 yılına gelindiğinde ise zindandaki köle 200 olarak verilmiştir²⁷⁶.

Aynı şekilde köleler gibi suçluların da sayısını belirlemek oldukça güç olmakla birlikte Kalebende defterleri bize fikir vermektedir. Mesela 8 Haziran 1697 tarihli defterde 72²⁷⁷, 4 Mayıs 1706 tarihli defterde 135 mücrim zindana kürek

²⁶⁸ Marmara, s. 16-17.

²⁶⁹ Kumrular, 310-311.; Nalçacı, s. 25.

²⁷⁰ Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, s. 39.

²⁷¹ Marmara, s. 16-17.

²⁷² Çetin, s. 119- 120.

²⁷³ Çetin, s. 108.

²⁷⁴ BOA.MAD.19386, s. 5-6, Cemaziyel- ahir 1118 (Kasım 1767).

²⁷⁵ BOA. A.E. SSLM. III. 78/4735; 109 Fransız kölesi için 1918 kuruş masraf yapılmıştır.

²⁷⁶ Tersane zindanında üç adet küçük kilise bulunduğu ve bunların Fransız, Latin ve Rumlar’ a ait olduğu belirtilmiştir, Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçiyen, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988, s. 213, İnciyan ise zindanda iki kilise olduğunu ve bunlardan birinin Frenklere diğerinin ise Rumlara ait olduğunu belirtmektedir, bunun yanı sıra var olan iki kilisenin de ufak olduğu anlatılmaktadır, P. G. İnciyan, *18. Asırda İstanbul*, Çev., Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976, s. 98.

²⁷⁷ BOA. A. DVN. KLB.d: 926, s. 1-5.

çekmek üzere gönderilmişti²⁷⁸. 12 Aralık 1648 ile 12 Nisan 1651 tarihleri arasında İstanbul Subaşı Hüseyin Ağa zindana 24 suçlu teslim etmiştir. Aynı şekilde bir başka kalebende defteri olan 23 Mayıs 1680 ile 4 Ağustos 1684 tarihleri arasında suçlu sayısı 92'dir²⁷⁹. Bu suçluların işledikleri suçların başında ev basma, hırsızlık, cinayet, yankesicilik gibi suçlar başı çekmektedir.

Tablo:8. 1603-1683 Yılları Arasında Donanmadaki Mücrim ve Köle Kürekçi Mevcudu

Yıl	Kürekçi Mevcudu	Yıl	Kürekçi Mevcudu	Yıl	Kürekçi Mevcudu
1603	418	1618	859	1645	1767
1604	150	1620	1024	1646	288
1610	7	1621	1403	1647	3330
1612	908	1622	842	1648	3200
1613	1373	1630	1421	1649	1809
1615	912	1633	1570	1651	862
1616	45	1634	1681	1652	1532

Yıl	Kürekçi Mevcudu	Yıl	Kürekçi Mevcudu
1656	1042	1668	1308
1660	835	1669	1396
1661	1650	1671	1295
1663	1315	1679	1100
1664	1604	1683	749

²⁷⁸ BOA. A. DVN. KLB.d: 925, s. 1-6.

²⁷⁹ BOA. A. DVN. KLB.d: 924, s. 1-10.

4.ZİNDANDA YAŞAM

4.1. Zindanda Köle Olmak

Bu bölümde kişilerin nasıl tutsak edildiklerini, yaşadıkları olayları, zindana atılmalarını ve köle olmanın nasıl bir yaşamı beraberinde getirdiğini gözler önüne sermeye çalışacağız. Wratislaw anılarında tutsak edildikleri konaktan ayrılmadan ve zindana gönderilmeden önce saç ve sakallarının tıraş edildiğini ve Ahmet adında eski bir İtalyan kaptanın büyük kadırgasına konulduklarını belirttikten sonra, kadırgaya girdiklerinde tek tek sayıldıklarını ve deftere kayıtlarının yapılmasının ardından büyük olan bu kadırgaya zincirlendiklerini belirtmiştir. Kadırganın çok büyük olduğunu ve her kürekte beş kişinin forsalık yaptığını dile getirmiştir. Wratislaw kürek çekmenin çok zor bir iş olduğunu ayaklarının zincirlendiğini ve sadece kürek çekenlerin forsalar olmadığını tutsaklar ve suçlu bulunan mücrimlerinde kürek mahkûmu olarak çalıştığını anlatmıştır²⁸⁰.

Zindanda köleler güne gün doğarken görevlinin gelmesi ile başlamaktadırlar. Görevli uyandırma işlemini “ Hey Hristiyanlar, kalkın ve dışarı çıkın” şeklinde seslenerek yapmaktadır. Hatta bazen elindeki sopa yardımıyla köleleri dürtükleyerek uyandırmaktadır. Uyandırılan köleler muhtemelen zindanın ortasında bulunan büyük avluya çıkarılmaktadırlar. Bundan sonra yetkililer tarafından kendilerine verilen hizmeti gerçekleştirmek için görev yerlerine dağılmaktaydılar. Akşam olduğunda ise köleler yine görevliler tarafından yeniden zindana getirilip hapsedilirlerdi. Görevli zindancı tarafından kendilerine seslenilir ve kendilerine verilen ekmekler dağıtıldı. Bundan sonra zindan avlusunda biraz temiz hava alır ve zindana kapatılırlardı²⁸¹.

Bunun dışında her gece düzenli olarak bir görevli nöbetçi zindana girer, köleleri teftiş eder kaçak var mı, kaçmaya teşebbüs eden var mı diye kontrol ederdi. Bununla da kalmaz zincir ve kelepçelerin sağlamlığını kontrol eder ve kaçmalarına engel olurdu. Yine zindandaki görevliler her sekiz veyahut on dört günde bir giysilerini, kolluk ve yeleklerini, pantolonlarını ve ayakkabılarını yoklar, delici veya kesici bir alet olup olmadığına bakarlardı²⁸². Zindanda nizamın sağlanması için çok katı kurallar vardı. Çünkü bu kadar kalabalık köle ve suçlu topluluğunun düzenini sağlamanın başka bir yolu olmadığından hareketle düzeni bozanlara bazen ağır

²⁸⁰ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 138- 142.

²⁸¹ Seidel, s. 43.

²⁸² Seidel, s. 55

cezalar uygulanmaktaydı. Baron Wratislaw, bir Alman kölenin sorun çıkarması üzerine köleye 1.000 dayak atıldığını anılarında yer vermiştir. Hatta dayak atma işlemini bizzat gördüğünü yine anılarında kaleme almıştır²⁸³. Ancak burada dikkat çekmek istediğim husus 1.000 sopanın bir kişi için oldukça yüksek olduğudur. Bu kadar çok dayak atılan kişinin yaşaması mümkün görünmediği için dayak sayısında abartı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Zindanda karşılaştıkları salgın hastalıklar sebebiyle zor zamanlar geçiren köleler, ilk geldiklerinde zindan içindeki pire ve bitlerden rahatsız olmaktadır. Hastalıklarla mücadele ederken yalnız değillerdi, zindanın bir bölümü hastane olarak kullanılmaktaydı. Ve hastalar kerevit denilen yataklara yatırılır, bakımlarını hekimler yaparlardı.

Zindanda yaşayan mahkûmlar için hekimler görevlendirilmekteydi Mesela 1694 yılında Tersane Zindanı'nda Cerrah Hasan olarak görev yapan bir hekimdi²⁸⁴. 1797 yılında ise köleler için İngiliz Yaşiva adlı bir hekim tahsis edilmiştir. Hekime günlük 6 ulufe verilmiştir.²⁸⁵ Zindan hakkında en çok bilgiyi edindiğimiz Siedel'de zindanda eczacı olarak çalışmıştır. Sadece hekimler değil ayrıca zindana gelen rahiplerde yaptıkları merhem ve ilaçlarla zindan kölelerine destek sağlamışlardır²⁸⁶.

Zindandan çıkarılıp çeşitli işlerde çalıştırdıktan ve zindana geri döndükten sonra köleler, rahipler tarafından ziyaret edilirdi. Rahiplerin, ziyaret sırasında zindanda dayanılmaz acılar çeken kölelere yardım ettiklerini, hasta olanları tedavi etmeye uğraştıklarını, dini gün ve kutsal bayramlarında köleleri yalnız bırakmadıklarını, onları sürekli teselli ederek bu acılı günlerin son bulması için hep beraber dua edip ayinler yaptıklarını anılarında yazmışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu süre içerisinde kendilerine hoşgörülle yaklaştığını ve dini ritüellerine ve ibadetlerine karşı olmadıklarını belirtmektedirler²⁸⁷.

Tersane Zindanı'nda buldukları dönem ve donanma da sefere çıkarken çok temiz ortamlarının bulunmadığını dile getirerek kendilerinde bol bol bit ve tahtakurusunun bulunduğunu ve vücutlarında ısırılmadık yer kalmadığına

²⁸³ Wratislaw, *16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 132-145,

²⁸⁴ Çetin, s. 118.

²⁸⁵ ...Yevmi altı akçe ulufe-i mezkur... , BOA. AE.SSLM. III: 20394, 1212(1797).

²⁸⁶ Çetin, s. 118.

²⁸⁷ Marmara, s.18.

değirmiştir. Hem zindanda hem donanmadaki gemilerde ortamın temiz olmadığını belirterek böyle bir ortamda hastalıkların olmasının doğal karşılamaktadır. Bu duruma bir de sıcak hava eklenince daha da dayanılmaz hale gelmektedir²⁸⁸. Siedel veba salgınının yaşandığı dönemde tek tek hasta kişileri ziyaret ederek bakımlarıyla alakadar olduğunu belirtmekle birlikte en çok bu dönemde tanrının izniyle vebaya yakalanmadığını için tanrıya şükretmektedir²⁸⁹.

Tersane Zindanı köleler tarafından kara kule şeklinde adlandırılmıştır. Zindan yaşamının ağır olması bu tanımlamanın yapılma nedenidir. Zindanın acımasız hayatına katlanmanın zorluğundan bahsetmiş ve zindana götürülecekleri vakit hallerine acıyan insanların ellerinde bulunan ekmeklerini bölüşüklerini, ayrıca kendilerine iğne ve pamuk ipliği verildiklerini dile getirmişlerdir. Zindana götürüldükleri gün kendilerine acıyan zindan görevlisinin, kendilerinin artık sevenleri tarafından unutulacağını ve buranın artık kendileri için diriler mezarlığı olduğunu belirtmesi tutsakları derinden yaralamıştır²⁹⁰.

Zindanda kölelerin oturdukları yerler, kalacaklar müddetçe yaşadıkları, yattıkları, oturdukları ve el işlerini ürettikleri yerler vardır. Siedel Tersane Zindanı'nda kölelerin iki kişilik dar odalarda kaldığını söylerken Wratislaw ise, zindan tavanının yüksek olmasına rağmen, geniş olmaması sebebiyle oda da bulunan 26 kişinin adeta koyun koyuna yattığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Alman elçisi Wratislaw, zindanda tomrukların olduğunu ve tutsakların buraya bağlandıklarını aktarmaktadır. Ancak başlarında bulunan görevlinin merhametli olması dolayısıyla kontroller dışında ayaklarından zincirlenmediklerini de belirtmiştir. Yine hafta da bir kontrollerin yapıldığını ve üstlerinde veya zindanda kesici delici bir alet bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir, çünkü daha önceki görevli ihmalkâr davrandığı için tutsakların kaçtığını bu yüzden bu görevlinin görevini yaparken titiz davrandığını dile getirmiştir. Bunun dışında zamandan bir haber olarak yaşadıklarını ancak sabah bir akşam bir nöbetçilerin değişmesiyle sabah- akşam durumunu değiştiğini söylemişlerdir²⁹¹.

²⁸⁸ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

²⁸⁹ Seidel, s.25.

²⁹⁰ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.130- 139.

²⁹¹ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

Bunun haricinde gemilerde kürek çekmeye götürülürken köleler için bir başka ağır yaşam şartları başlıyordu. Dil bilmedikleri için verilen emirleri anlamadıklarından kimi zaman kamçılanmaktadırlar. Çünkü gemilerde talimatlar İtalyanca verilirdi. En zor iş Taş Kadırgalarında kürek çekmekti. Bu iş dayanılmaz derecede zor bir işti. Siedel bunu ancak yaşayan biri anlayabilir diyecektir.²⁹².

Taş gemilerde yazın kavurucu sıcağında kışın işe dondurucu soğukta kürek çekmek veya herhangi bir işte çalıştırılmak zor bir iş olsa gerektir. Bu hadiseye bir de tutsak gözüyle bakacak olursak, mevcut durumlarına özgürlükten köleliğe geçiş ve statü kaybı da eklenince yaşanan acıları, daha bir tarifsiz hale gelmekteydi. Gece-gündüz sürekli kürek çekerek aç-susuz yol aldıklarını, bazı zamanlar iki gün boyunca kürek çektiklerini artık vücutlarında derman kalmaması sebebiyle iki saat uyumalarına izin verildiğini dile getirmişlerdir. Köleler bundan sonra ise katlanılmaz kas ağrılarının kendilerine ıstırap verdiğini ve bu halde uyumanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Zindanda fırın, mutfak ve dini vecibelerini yerine getirmeleri için küçük bir şapelin bulunmaktadır. Ancak garip gelen şey zindanın şapelinde köle vaftiz ve evlendirilme hadisesiydi. Bu örneklerden burada bir iki tanesini verme gereği duymaktayız. Örneğin; Joseph Masfouta ve Marguerite'nin kızları olan Angelique Marie 3 Aralık 1742' de zindanın Saint- Antoine şapelinde vaftiz edilmiştir. Kayıtlarda vaftiz annesinin Maria isimli bir kadın olup Kasımpaşalı olduğu, vaftiz babasının ise David adını taşıdığını ve Maltalı olduğunu belirtmiştir. Bunun haricinde yine zindanda bulunan şapelde evliliklerin olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu hadiseye örnek verecek olursak, tutulan kayıta, evlilik kaydının rahip Pierre Clerget tarafından yapıldığı belirtilmiş ve kaydını da bizzat rahibin tuttuğu aktarılmıştır. Kayıtta 2 Nisan 1754' te Büyük Efendi'nin zindanında evlendirdiklerini, bu kişilerin adları ve nerede vaftiz edildikleri de belirtilmiştir. Kayıtta aynen şu geçmektedir; İspanya, "*Emmanuel Prieto de la Fuente ile Saint- Antoine kilisesinde vaftiz olan Therese Jacop ile zindanın Saint Antoine kilisesinde evlendirildim.*" şeklinde kayıt

²⁹² Seidel, s. 48-49.

yer almıştır. Bu evliliğin tanıkları ise on Marco Privileggio ve Don Nicolo Sigala adlı kişiler olduğu da kütüğe kaydedilmiştir²⁹³.

4.2. Yevmiye

Tersane-i Âmire hizmetinde bulunan ve gemi inşasında çalışan hizmetliler “*nafaka-i baha*” ,“*nafaka*” adı altında çeşitli ücretler almaktaydılar. 1674’te Tersane Emini’ne yazılmış bir emir de köle, mücrim ve vardıyanlar haricindeki hizmetlilerin listesi istenmiş ve hizmetleri mukabilinde ücret almaları hususu gözden geçirilmiştir. Burada dikkat çeken asıl mesele, köle ve mücrimlerinde tersanede çalışan diğer hizmetler gibi emekleri karşılığında yevmiye almaları olmuştur.

Tersane Zindanı’ndan getirilen köleler belirli ücretler karşılığında donanma dışında çalıştırılmakta ve hizmetlerinin karşılığı olan parayı almaktaydılar. Donanmada çalışmak üzere gelen kalfalara 20 akçe verilirken, ustaların yanlarında getirdikleri çıraklara ise 3-6 akçe arasında değişen miktarlarda ücret verilmekteydi. Öte yandan gemi inşasında çalışan köle ve suçlular ise 2 akçe nafaka almaktaydılar²⁹⁴. Gemi halatlarının tersanedeki zindan köleleri tarafından yapılması halinde ise kendilerine verilen günlük nafaka miktarı 10 akçeye çıkarılmaktaydı. Verilen yevmilerin az olduğunu elimizdeki belgelerden anlamaktayız. Çünkü 1791 yılında Rus ve Avusturya asıllı köleler Tersane Reisi’ne bu meyanda bir şikayette bulunmuşlardır. Köleler şikayetlerinde kendilerine verilen yevmiyenin az olduğunu belirtmişlerdir. Bu sebeple kölelerin hepsine 2.000 kuruş tahsisat ayrılmıştır²⁹⁵.

Kölelere çalıştıkları zaman boyunca ücret verilmekteydi. Dönemsel olarak kendilerine verilen yevmiye ile aldıkları ekmeğin fiyatını değerlendirecek olursak, o dönem içinde paranın değeri enflasyona bağlı olarak düşmüş, akçeler iyice küçülmüş ve incelmış ayrıca fiyatlarda artmıştır²⁹⁶. Bir ekmeğin fiyatının 1667 ve 1688/89 tarihinde beş akçeye yükseldiği görülmektedir²⁹⁷. 1700’lü tarihlerde ise ekmeğin 5

²⁹³ Marmara, s.20.

²⁹⁴ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 32, 73.

²⁹⁵ BAO. HAT: 194, 1206 (1791).

²⁹⁶ Ekrem Erdem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, S. 56, 2006, s.15.

²⁹⁷ Serdar Genç, “XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir’de Ekmekçi Esnafı”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12,2007, s. 64.

akçe olduğu düşünöldüğünde, yevmiyesi 10 akçe olan bir köle için zindanda yaşamını idame ettirmek adına günde 2 ekmek alabilmektedir²⁹⁸.

Bunun yanı sıra inşaatlarda çalışan tutsaklar ellerine geçen delici- kesici aletleri çivi, tahta, ip vs. gibi malzemeleri saklayıp daha sonra bunları satmaya çalışmaktaydılar. Bu şekilde kendilerine verilen yiyecekler dışında kendilerine iaşe temin etme yolunu ararlardı²⁹⁹.

Tersane Zindanı'nda tutsak buldukları sürede kendilerine verilen gıdaların yeterli olmadığı sebebiyle çeşitli el işleri yaparak satan zindan köleleri, bu şekilde kendilerine para kaynağı oluşturma yoluna gitmekteydiler. Örneğin; pamuk ipliğiyle çorap ve eldiven ören köleler, kıyılarına ulaştıkları vakit ürettikleri malları satarak para kazanmaktaydılar. Bu şekilde ihtiyaçları olan gıda maddelerini satın alarak gemilerine götürüyorlardı. Bundan sonra aldıklarını ya gemi de bulunan mini ocaklarda pişiriyor ya da zindan fırınında pişirerek yemeği tercih ediyorlardı³⁰⁰. Bu haliyle kendilerine verilen gıdaların yeterli gelmediğini düşünebiliriz. Zindandaki köleler ürettikleri ürünleri bir aracı vasıtasıyla satma imkânı elde edebiliyorlardı. Onlarda gemilerde olduğu gibi et başta olmak üzere çeşitli yiyecekler satın alabiliyorlardı ve zindan fırınında pişirebiliyorlardı.

4.3. İaşe ve Nafaka

Tersane Zindanı'nda bulunan kölelerin her türlü ihtiyacı devlet tarafından karşılanırdı. Bu ihtiyaçların başında yiyecek, içecek ve barınma gelmekte olup devlet bunları düzenli bir şekilde organize eder ve kölelere ulaşmasını sağlardı³⁰¹. Hasta olan zindan mahkûmlarına diğerlerinden farklı olarak daha çabuk iyileşmeleri için gıda takviyesi yapılırdı. Öyle ki hasta kölelere günlük ekmeklerine ilaveten sıcak çorba ve başka yemekler de verilirdi³⁰².

Gündüzleri çalıştırılmak üzere bir arada tutulan köleler için, daha öncesinde yiyecekleri gıda maddeleriyle ilgili olarak bir liste düzenlenmekteydi. Bu liste içinde

²⁹⁸ Şevket Pamuk, *Türkiye İktisadî Tarihi 1500- 1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 171- 174, Engin Çağman, "18. Yüzyılda İstanbul'da Esnafılık Gıda sektörü", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 108.

²⁹⁹ Seidel, s. 39.

³⁰⁰ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

³⁰¹ Nalçacı, s.82.

³⁰² Çetin, s. 117.

kölelerin sayısı, günlük nafakaları, tükettikleri gıdalar kayıtlıdır³⁰³. Tutulan liste sayesinde zindanda tutulan kölelerin sayısını öğrendiğimiz gibi çalıştırılan kölelere verilen nafaka miktarını da takip edebilmekteyiz³⁰⁴. Bunun haricinde Avrupalı seyyahların zindan hayatına dair yazdıkları ve bahsettikleri yiyeceklerle, Osmanlı Devleti'nin kendilerine verdiği gıda maddelerinin kaydını karşılaştırabiliriz. Örneğin; Osmanlı Devleti'nde köle olarak kalmış olan bir seyyah Avrupa ve Osmanlı kadırga ve zindanlarında kalan kişilerin yiyecek durumlarını karşılaştırmıştır. Hristiyan dünyasında kadırgada çalışan insanların halinin, Osmanlı zindanlarında kalan kişilerden daha beter olduğunu eserine yazmıştır. Hatta düşüncesini biraz daha ileri taşıyarak “Türk zindanlarında dört yıl kalmayı, İspanyol zindanlarında bir yıl kalmaya değişmem” şeklinde dile getirmektedir. Bunlar dışında Türk zindanlarında peksimetlerin çok daha iyi ve fazlaca verildiği belirtilmektedir³⁰⁵. Pedro ise aynı durumu Osmanlı gemileri için söylemektedir. Pedro devam ederek “Biz de yıl boyu hiç aralıksız kürek çekilir, Türk gemilerinde ise sadece yazın bu iş yapılır derken konuyu tayinatta getirmektedir. Buna göre; kendi gemilerinde az peksimet verilirken Türk gemilerinde hem bol hem de çok iyi peksimet verildiği üzerinde özellikle durmaktadır³⁰⁶”.

Tutulan defterlerde sadece zindan kölelerinin iaşeleri değil aynı zamanda kalyonlarda görevli bulunan mürettebatın kaydı da tutulmaktaydı. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde, kadırgalarda bulunan her forsa için günlük verilen iaşe 76 gram peksimet, bir avuç dolusu un ve bir ölçek şaraptı. Deniz seferlerine çıkıldığında verilen peksimet miktarı yaşanabilecek kıtlık düşünülerek daha temkinli dağıtılmaktaydı³⁰⁷. Zindanda ise günlük çıkarılan ekmek için 2.000 kile buğday tedarik edilmekteydi³⁰⁸. Kürekçi olarak çalışan bir köle ve suçlulara günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özellikle de ekmek ihtiyaçları için buğday, arpa, un tahsis edilmektedir³⁰⁹. Ayrıca gemilere zeytinyağı da verilmektedir³¹⁰. İlk etapta

³⁰³ Nalçacı, s.34.

³⁰⁴ BOA. D. BŞM. TRE. d:15064, s. 10- 11, 1197.

³⁰⁵ Toledo, s. 175-177.

³⁰⁶ Kumrular, s. 303.

³⁰⁷ Çetin, s. 113-114.

³⁰⁸ BOA. C. BH: 252, 1210(1795).

³⁰⁹ Buna dair şu farklı tarihlerde yapılan un, buğday ve arpa alımı ile ilgili defterlerden bazıları şunlardır: BOA. D. BŞM. TRE. d: 15750, s. 3-5, 1185 (1771); D. BŞM. TRE. d:15766, s. 17-20, 1176 (1762); BOA. MAD: 8883, s. 32, 37.

³¹⁰ BOA. MAD: 8883, s. 35.

köleler için getirilen ekmekler İstanbul'daki fırınlardan tedarik edilse de, daha sonraki dönemlerde esirlerin tüketeceği ekmekler, zindan fırınında pişirilmeye başlanmıştır³¹¹. Aynı gemi de bulunsalar da kölelerin tükettiği gıda maddelerinin yekûnu diğer mürettebat masrafiyla karşılaştırıldığında daha düşük meblağlı olduğu görülmektedir³¹². Bunlar haricinde zindanda lazım olan mum ve odun için çeşitli tarihlerde alım yapılmıştır³¹³.

Yaşamlarını çok zor şartlar altında idame ettirmeye çalışan köleler için zindan ve esaret hayatı ölümden bin beter bir hal olarak tasvir edilmiştir. İçinde buldukları durumu acılarıyla ve koyu bir sefalet içinde geçirdiklerini belirtmişlerdir. Ancak zaman zaman ise kendilerine Marmara Adası'nın çeşitli yerlerinden gelmiş olan şaraptan ikram edildiğini ve bu sebeple dahi olsa acılarının bir nebze son bulduğunu düşündüklerini dile getirmektedirler. Bunun dışında Moldovya ve Ulah³¹⁴ ülkelerinden getirilen peynir onlar için büyük nimettir ve seve seve yemekte-dirler³¹⁵.

1778 tarihinde Karadeniz' e açılacak donanmadaki kaptan, levend ve köleler için lazım olan çorbalık, peksimet, pirinç³¹⁶, mercimek, buğday vs. gibi gıdaların tedarik edilmesi istenmiştir³¹⁷. İstenen miktarları tablo üzerinde gösterecek olursak ortaya aşağıdaki şema çıkacaktır.

Tablo 9. 1778 Tarihli Belgeye Göre Karadeniz'e Sefere Çıkacak Kalyonun İaşesi

Miktarı	Yiyecekler
15. 500 Kile	Pirinç
7. 753 Kile	Mercimek
388 Kile	Buğday
30. 740 Kıyye	Zeytinyağı
16. 272 Kantar	Peksimet

³¹¹ BOA. C. BH: 7805, 1235 (1819); C.BH:5171, 1207 (1792); D. BŞM. TRE. d.: 14597, s. 10-12, 1109, (1697).

³¹² Nalçacı, s.83.

³¹³ BOA.MAD: 8883, s. 36, 38.

³¹⁴ Ulah: Osmanlıların Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşayan Hıristiyan halka verdikleri isim olup Ulah tabiri, en çok Kıpçak yöresinde yaşayan Türklerce kullanılmıştır. <http://www.turkcebilgi.com/ulahlar>.

³¹⁵ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140-141.

³¹⁶ Toledo, Türkler zindandaki mahkûmlar için bulabildikleri vakit aylık pirinç pilavı ve et verildiğini eserine kaydetmiştir, Toledo, s. 172- 173.

³¹⁷ BOA.C.BH: 216, 1192 (1778).

Sefere çıkacak donanma için 16.272 kantar peksimedinde beş bin kantarının Gelibolu'dan getirilmesi emredilmiştir³¹⁸. Kalyonlarda vazife yapan diğer mürettebat ile kürek çekmeye mahkûm köleler, belgelerde birlikte anılmıştır. Bu sebeple her iki taifenin yemeklerinin aynı olup olmadığını bilmiyoruz. 15 Kasım 1737 tarihli bir belge de Akdeniz'e açılan iki kalyonda toplam 650 kişilik levend, 30 kişilik ise kürek mahkûmu tespit edilmiştir. Her iki taifeninde ihtiyaçları tek kalemde hesaplanmış olup 1300 kile pirinç, 650 kile mercimek, 2.290 kıyye zeytinyağı, 60 keyl buğday, 1422 kantar peksimet tedarik edilmiştir³¹⁹. 1788 tarihinde ise kaptan ve miri esirler için 25.000 kile un ile 10.000 kantar peksimet istenmiştir³²⁰. Sefere çıkacak gemi içerisinde bütün halkın iâşesi aynı kayıta yer aldığı için kimin ne kadar tüketim yaptığı bilinmemektedir.

1760 tarihinde ise Başmuhasebe defterinde hesap edilen tahıllara bakılacak olursa, aşağıda zindanda mahkûmlara verilen yiyecekler hakkında daha iyi fikir sahibi olunabilir³²¹.

Tablo 10. 1760 Tarihli Belgede Zindan İçin İstenen Tahıllar

Miktarı	Tahıllar
600 Kile	Pirinç
300 Kile	Mercimek
24 Kile	Buğday
1436 Kıyye ³²²	Zeytinyağı ³²³
650 Kantar	Peksimet

1788 tarihinde kıyyesi 85 akçeden 3.028 kıyye zeytinyağı satın alınmıştır³²⁴. 1808 tarihine ait bir belgede, Akdeniz'de yedi kıt'a korsan gemisi mürettebatıyla

³¹⁸ BOA.C.BH:216, 1192 (1778).

³¹⁹ BOA.C.BH: 5827, 22 Recep 1150, 15 Kasım 1738.

³²⁰ BOA.C.BH: 150, 1250 (1788).

³²¹ BOA.C.BH: 9313, 1174(1760).

³²² Kıyye: Eskiden kullanılan bir ölçü birimi olup 400 dirheme tekabül etmekteydi. Buna ukiyye ve vukiyye de denilmektedir, Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s 404.

³²³ BOA.C.BH: 9410, 1203(1788).

³²⁴ BOA.C.BH: 9410, 1203(1788); Aynı yıl Tersane-i Âmire için alınan çivi, kereste, buğday, ekmeç, usta ve amele ücretleri içi toplam 15 yük 50.500 akçe harcama yapılmıştır. BOA.MAD:19386, s. 9-10, Cemaziyelahir 1118 (Kasım 1767).

birlikte esir edilmiştir. Bu yedi kıta için 40.000 kile buğdayın tahsis edilmiş ve buğday ekmek yapılmak üzere Tersane Zindanı fırınına gönderilmiştir³²⁵. Örneğin; Boğdan'dan yakalanıp getirilen 5 esirin isimleri zindan defterine yazılırken tayinatları için zindan fırınına bilgi verilmiştir³²⁶.

Tam tersi durum Tersane Zindanı'nda birisi öldüğünde olurdu. Bu defa ölen kişinin tahsisatı kesilirdi. Mesela; 1789 yılında 2 kişi ölmüş ve günlük 5 kuruş olan nafakaları kesilmiştir³²⁷. Bunun yanı sıra tahsisatı yetmeyip zindan yevmiyesinin arttırıldığı hadiselerde de bulunmaktadır. Örneğin; Maltalı korsanlardan 2 nefer esir edilmiş ve Tersane Zindanı'na atılmışlardır. Bunlara verilen 5 kuruşluk yiyeceğin yeterli olmadığı belirtilmiş, bu sebeple günlük yevmiyelerinin 10 kuruşa çıkarılması emredilmiştir³²⁸. Yukarıda olduğu gibi münferit hadisler olsa da, elimizdeki bir belge de Akdeniz' de yakalanmış olan yedi kıta korsan gemisi içindeki bütün mürettebat Tersane Zindanı'na gönderilmiş olup onlara tahsis olunmak üzere 40.000 kile buğday gönderilmiştir³²⁹.

Bütün bunlardan günde sabah ve akşam olmak üzere her köle, mücrim ve çalışana 2 ekmek verildiği varsayılarak, bir günde tersane fırınında pişirilen ekmek sayısı 2836 olur. Aylık olarak düşünülecek olursa, tersane fırınında 85080 ekmek pişirilmiştir. Sadece bir gün içinde kölelere verilen ekmek sayısı, 568 kişi olduklarına göre toplam 1136 ekmektir. Kalafatçılar için ise, 850 kişi olduklarına göre günlük pişirilen ekmek sayısı 1700 olmaktadır.

1803 tarihinde, Tersane Zindanı'ndaki suçlu ve kölelere 4 ayda yapılan ekmek için, zindan fırınına buğday, un, arpa satın alınmıştır. Bakınız tablo 10³³⁰.

Tablo 11. 1803 Tarihinde Zindan Fırınına Lazım Olan Birkaç Aylık Tahıl Listesi

Şevval	1537, 5 kile Bandırma ve Selanik Buğdayı
Zilkade	1456,5 kile Bandırma ve Bergos (Çanakkale) Hintası, 285 kile Arpa ve Şehriye
Zilhicce	1.134 kile Bandırma ve Bergos Buğdayı, 326 kile arpa
Muharrem	4.328 kile Buğday, 611 kile arpa

³²⁵ BOA. C. BH:4547, 1222 (1808).

³²⁶ BOA. C. BH: 3596, 1236 (1820).

³²⁷ BOA.AE.SSLM.III. 18880, 1204 (1789).

³²⁸ BOA.AE.SSLM. III. 12476, s. 1, 1212 (1797).

³²⁹ BOA.C.BH:4547, 1222 (1808).

³³⁰ BOA. C.BH:7373, 1218 (1803).

Zindan dışındayken özellikle sefer zamanı ve sefer dışındaki dönemlerde Tersane-i Âmire’de görevli olan her ferde devletin verdiği yiyeceklerin başında *peksimet* gelmektedir. Ekmek bulmanın güç olabileceği uzun seferler boyunca gemilerdeki mürettebat ve hizmetlilere peksimet denilen kurutulmuş ekmeğe benzeyen yiyecek dağıtılırdı³³¹. Donanmanın sefere çıkacağı düşünülerek her yıl ihtiyaca göre peksimet hazırlanması vazifesi de devlete aitti. Peksimet genelde İstanbul’da veyahut seferin yapılacağı yakın bölgelerden temin ediliyordu. XVI. asırda Tekirdağ, Gelibolu, Lâpseki, Çatalca, Yenişehir vs. gibi illerde peksimet pişirilirdi. 17. yüzyılda ise peksimet pişirilen yerlerin başında İstanbul gelmekteydi. 17 asrın ikinci yarısında tutulan muhasebe kayıtlarında peksimetin ne kadar mühim bir yiyecek olduğunu hazine harcanan paralardan anlamaktayız. Bu muhasebe kayıtlarında peksimetin nakledilmesi, pişirilme ücreti için harcanan masraflar kaydedilmiştir. Örneğin 1658-59 senesinde donanmadaki kürekçi, cebeci, yeniçeri, topçu ve diğer vazifeliler için 21.498 kantar peksimet pişirilmiş ve bunun için toplam 3.956.712 akçe harcanmıştır³³².

Peksimet yapılırken buğdayın kalitesi değişmekteydi. Muhasebe kayıtlarında birkaç çeşit peksimet bulunmaktaydı. Kapudan Paşa ve vazifelilerine “Peksimed-i Has” veyahut “Peksimed-i Has-ı Beyaz” verilmekteyken, donanmadaki kapıkuluna verilen peksimde “peksimed-i beyaz” denilmekteydi. Forsalara, çalışan zindan kölelerine ise verilen peksimde “Peksimed-i Harci” denilmekteydi. Sefer zamanı gemilerde çalışmakta olan kişilere, bu peksimet çeşitleri dağıtılmaktaydı. Donanmadaki kapıkuluna, kalyon leventlerine, gemici ve Tersâne-i Âmire Zindanı’nda kalan kölelere, kürekçilere günde yarım kıyye peksimet verilmekteydi. Bunun dışında her gemi de iâşe ve su bulunmaktaydı. Sefere çıkan her donanmaya ait peksimet, donanma ile giden birkaç gemiye yüklenmekte ve sefer sırasında peksimet taksimatı yapılarak gemilere dağıtılmaktaydı. Öte yandan seferin uzun sürmesi veyahut iâşenin yetmemesi durumunda donanma gemileri kıyılarına yanaşıp su ve yiyecek tedarik edilebilmekteydi³³³.

³³¹ Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 137-142.

³³² Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.244-245.

³³³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.246-49.

Kürek çekmek gibi çok enerji sarf eden forsalara gemilerde verilen ana yiyecek maddesi peksimetti. Bütün Osmanlı donanmasının asıl yiyeceği olan bu gıda maddesi için yabancı elçiler ve tutsak olup zindana düşen köleler, verilen bu iki parça peksimetin az geldiğinden sürekli yakınırıldardı³³⁴. Ancak Pedro tam tersi bir durum söylemektedir. Türk gemilerinde verilen peksimetin hem bol hem de çok iyidir³³⁵.

Peksimet dışında kaptan ve leventlerine pirinç, mercimek, zeytinyağı vs. tahsis edilirken, Tersâne-i Âmire Zindanı'ndaki köle ve mücrimlere ise günde iki ekmek verilmekteydi³³⁶. Ekmek haricinde yemeklerinde kullanmaları için buğday, mercimek, bakla, nohut ve sirke gibi yiyecek maddeleri de satın alınmaktaydı³³⁷. Öte yandan o dönem zindan köleleri ve mücrimleri için büyük nimet sayılabilecek gıdalardan biri ettir. Köle ve mücrimler için et satın alınmaktaydı³³⁸. Zaten bayramlarda mutlaka et verilmekteydi³³⁹. Diğer zamanlarda da zindan için satın alınırdı. Buna dair kayıtlar arşivde vardır kayıtlar mevcuttur³⁴⁰. Mesela 20 Ramazan 1130 tarihinde 7 kıta çekdiri esiri ve 10 adet zindan esiri için toplam 10 adet sığır Tersane Kethüdası'na teslim olunmak üzere Kasapbaşı Ağa'ya emir yazılmıştır³⁴¹. Ayrıca pirinç pilavının yanında mutlak surette 48 gram civarında et verilmekle birlikte bayramlarda kesin olarak kölelere et verilmekteydi³⁴². 1843 tarihine ait bir belge de tersanede çalışan 402 nefer bekçi, üsera ve kâtipler için 3 aylık et tahsisatı yapılmıştır³⁴³. Bunun dışında kölelere şarap da verildiği de bilinmektedir³⁴⁴. Köleler, diğer gıda maddelerine göre bir tek tuzu rahatlıkla temin ettiklerini, zindan depolarında daha önce stoklanmış tuz bulunduğunu, bu sebeple tuz konusunda hiç sıkıntı çekmediklerini anlatmışlardır³⁴⁵. Yukarı da bahsedilen yiyecekler dışında kölelerin özellikle temin etmeyi başardıkları yiyecekler arasında balık önemli bir yer tutmaktaydı. Forsalar sık sık balık tutarak kendilerine verilen iaşe dışında farklı

³³⁴ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 138- 142.

³³⁵ Kumrular, s. 3.

³³⁶ BOA. MAD: 6382, 4 Şaban 1074(2 Mart 1664); 17866, s. 3-4, 29 Zilhicce 984 (9 Mart 1578).

³³⁷ BOA.MAD. 6188, s. 95-98, 29 Zilhicce 1064 (10 Kasım 1654).

³³⁸ BOA.MAD: 4912,4.; Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 250.

³³⁹ Çetin, s. 114.

³⁴⁰ BOA .D.BŞM. D: 3437, 27 Zilhicce 1172 (21 Ağustos 1759).

³⁴¹ BOA. AE. III. Ahmed 4856.

³⁴² Toledo, s. 175-177.

³⁴³ BOA.C.BH:128, 1250 (1834).

³⁴⁴ Çetin, s. 114.

³⁴⁵ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*,s.140- 149.

alternatiflerle karınlarını doyurmayı başarıyorlardı. Bu sayede köleler kendilerine ayrılmış tahsisat dışında, zengin ve dengeli beslenme yolunu da kullanmayı ihmal etmiyorlardı³⁴⁶.

Donanmanın sefere çıktığı dönemlerde yahut denizlere açıldığı vakitlerde köleler kıyılara çıkıp ihtiyaçları olan yiyecekleri tedarik edebilmekteydi. Kazandıkları nafakalar sebebiyle ihtiyaçları olan gıdaların fazlasını dış dünyadan bir arkadaşları vasıtasıyla elde edebiliyorlardı³⁴⁷. Eğer paraları varsa köleler şarap, çorbalık malzeme tedarik edebilme şansına sahip olabiliyorlardı. Kendi el emekleriyle ürettikleri malzemeleri satan köleler kazandıkları para ile yine ihtiyaçları olan gıdaları satın alabiliyor ve zindan fırınında ya da teknelerde bulunan mini ocaklarında pişirebiliyorlardı. Sattıkları çorap ve eldivenler sayesinde mutfakları için ara sıra yağ, yemek, sirke, ekmek vs. gibi gıda maddelerini de satın almaya çalışıyorlardı³⁴⁸. Kendileri için dışardan ekmek, yemek almaları kendilerine verilen gıdaların yeterli olmadığını düşünmemize sebep olmaktadır.

Yiyeceklerin dışında gemilerde bulundurulmuş en önemli gıda maddesi sudur. Gemilerde her kişi için bir varil su bırakılması esası uygulanmıştır. Bu tedbire rağmen Akdeniz kıyılarında suyun tedarik edileceği alanların fazla olması sebebiyle, donanma sefere çıktıktan sonra bu konuda sıkıntı çekilmemektedir. Donanmada bir şekilde ihtiyaca binaen hizmet veren zindan köleleri de bu konuda düşünülmüş olup her şahsa bir varil uygulaması esası köleler için de tatbik edilmiştir³⁴⁹. Seferler dışında Wratislaw, içmek için zindanda günlük iki testi su bulunduğunu ve sıcak yaz mevsimlerinde suyun kısıtlı olması dolayısıyla sürekli köleler arasında kavgalar çıktığını ve bu sorunu çözmek için çalışıp herkes için su maşrapası alınması fikrini hayata geçirdiklerini belirtmiştir³⁵⁰.

Peksimet ve su dışında her kadırgada mahkûmların yemek yeme ihtiyaçlarını karşılamaları için bir kürek boşluğu mutfak olarak ayrılmaktaydı. Bu her şahsın maddi durumuna göre temin edebildiği malzemelerle yemek pişirip, karnını doyurabilmesi anlamına geliyordu. Hatta köleler müşterek hareket ederek satın

³⁴⁶ Çetin, s. 116.

³⁴⁷ Nalçacı, s.65.

³⁴⁸ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.140- 148.

³⁴⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.244-245.

³⁵⁰ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 139- 140.

aldıkları gıda maddelerini kadirga ocağında pişirebiliyordu³⁵¹. Yine zindandaki kölelerin severek tükettiği gıdalar arasında Makedonya peyniri bulunmaktaydı. Bunun haricinde eski Kıpçak Türklerinin ülkesi olan Ulah şehrinde getirilen ve adını şehrin adından alan Ulah peyniri de esaret altında bulunan zindan kölelerinin tüketim maddeleri arasında yer almaktaydı. El işleri yaparak satın aldıkları bu peyniri, zindan fırınında çorbanın içine katıp pişirerek yemektedirler. Bu peynirin kıllı bir yapısı olmakla birlikte büyük bir iştahla yerken peynirin tadını acıbadem kurabiyesine benzetmişlerdir. Wratislaw, bu çorbayı yerken yanında kendilerine küflü peksimet verildiğini de satır arasında belirtmeyi ihmal etmemiştir. Bunun haricinde bir ara kendilerine verilen kedi balığı sebebiyle zehirlendiklerini ve çok zor hastalıktan kurtulduklarını dile getirdikten sonra kaplumbağa ve salyangoz gibi gıdaları da tükettiklerini belirtmiştir³⁵². Bu anlatılar ve zindana ayrılan tahsisatlar rahip ve rahibe anlatıları ile çelişmektedir.

Kölelere çeşitli yiyecek maddeleri verilirdi. Bu yiyecekler arasında zeytinyağı da önemli bir yer tutardı. Tersane Zindanı köleleri için verilen yağların başında zeytinyağı başı çekmekteydi³⁵³. 1657 tarihinde kalyonlara zahire ile birlikte verilen zeytinyağı miktarı 100 kıyye yani 2,3 kantar³⁵⁴ gelmekteydi. Tersane-i Âmire halkının genel olarak yemeklerinden başka, gemilerinin yağlanması ve aydınlatılmasında da bu yağlar kullanılmaktaydı. Zeytinyağından başka balık, bezir, don ve nefit denilen yağları da vardır³⁵⁵. Ancak zeytinyağı sadece kandil için kullanılmamakta çorbalık için de zeytinyağı alımı yapılmıştır. 3 Şaban 1203 tarihli alım bununla ilgili olup Tersane'de, Karadeniz ve Ege Denizi'nde görev yapan kalyonlardaki kölelerin çorbalıkları için vukiiyesi 85 akçede 3028 vukiiye zeytinyağı alınmış ve bunun için 2144,5 kuruş ödeme yapılmıştır³⁵⁶.

Kölelere sefer esnasında ve zindanda olmalarına göre verilen yiyecek miktarı değişmekteydi. Sefer esnasında kölelere yarım kıyye peksimet verilirken, zindanda buldukları zaman zarfında ise kendilerine ekmek verilmekteydi. Wratislaw,

³⁵¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.250.

³⁵² Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 159.

³⁵³ BOA.D.BŞM.TRE. d:14597, s.1, 1111 (1699).

³⁵⁴ Kantar: Ağırlık aleti ölçüsü olup, 44 okka yani 56.452 kilograma bedeldir. 19. Yüzyılda Anadolu'da 180 okka 230.922 kg tekabül etmekteydi, Ünal, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 372.

³⁵⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 132-133, 210-211.

³⁵⁶ BOA. C.BH: 201/9410.

anılarında bahsederken kendilerine verilen peksimedini iki parça olduğunu kaydetmiştir³⁵⁷. 1585 tarihinde Osmanlı belgelerinde zindan köleleri ve suçlular için toplamda harcanan miktar, 78.763 akçedir. Avrupa zindanlarıyla Osmanlı'yı mukayese eden Wratislaw anılarında zindandaki kölelere iki somun verildiğini bildirerek, her şeye rağmen Osmanlı zindan koşullarını daha iyimser olduğunu gözler önüne sermektedir. Siedel ve Wratislaw'ın bilgileri çelişmemekle birlikte Siedel'de mahkûmlara günlük 2 ekme ve su verildiğini belirtmiştir³⁵⁸.

Tersane Zindanı'nda zamanla rutin bir yaşama başlayan köle ve suçlular, aralarında açılık için nöbetleşe bir sistem kurmuşlardı. Buna göre her hafta yemekler bir köle tarafından yapılmakta ve zindandaki nöbetleşe sistemine dâhil olan paydaşlarına dağıılmaktaydı. Bunun haricinde bir de eğer su varsa giydikleri kıyafetlerde bu şekil de hafta da bir yıkanır ve gelecek hafta kimin sırası geldiyse nöbeti o devralırdı. İbadetleri dışında gündüz saatleri boyunca el işleri yaptıklarını ve bu el işlerini daha önce zindana düşmüş, birinin yardımıyla sattıklarını belirtmekle beraber gizli gizli yazdıkları mektuplarını yine bu eski tutsak sayesinde, bir yerlere ulaştırma çabasından vazgeçmediklerini görmekteyiz³⁵⁹.

Çalıştıkları yerlerde ellerine geçirdiklerini zindana getiren köleler, akşam getirdikleri yiyecekleri zindanın çeşitli köşelerinde pişirirlerdi. Kimi bir lokma ekme ve suya muhtaç iken, bir diğeri çalıştığı yerden eline geçen koyun veya keçi ayaklarını ya da bunların kellelerini getirip çabucak yaktığı ateşe koyar ve pişirip yerdi. Bunun haricinde bir de kazandıkları yevmiyeleri bir görevliye teslim eder, kendilerine Galata'dan et, fasulye, mercimek, salata, soğan, sarımsak, koyun kellesi ve paçası, yürek, akciğer, karaciğer, pastırma, sirke, yağ, bakla, makarna vs. alınmasını sağlardı. Bu aldıkları yiyeceklere rağmen tutsaklar kendilerine verilen tahsisatın azlığından şikâyet etmeye devam etmiştir. Tutsakların verdiği bilgilere göre, kendilerine günde 3 akçe tahsis edilmiş olup onla geçinmek mecburiyetindeydiler³⁶⁰.

³⁵⁷ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 210-211.

³⁵⁸ Seidel, s. 41.

³⁵⁹ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.145- 149.

³⁶⁰ Seidel, s. 55.

4.4.Giyim-Kuşam

Osmanlı Devleti, Tersane-i Âmire Zindanı'nda bulunan kölelerin kıyafet masrafını düşünmüş ve bunun için her yıl bütçeden para tahsisi yapmıştır. Kölelerin giydikleri kıyafet, onları ilk bakışta tanıyabilmek için önemliydi ve bu yüzden hepsi tek tip kıyafet giyerlerdi³⁶¹. Bu kıyafetleri üniforma şeklinde tarif etmek mümkündür³⁶². Bu sebeple kölelerin kıyafetleri³⁶³ için çeşitli kumaş türleri düşünülmüştür.

Tersane-i Âmire Zindanı'ndaki kölelere tahsis edilen giyeceklerin ne olduğuna bakacak olursak kölelere; iki mavi gömlek, kırmızı salta³⁶⁴ ve ayakkabı verilmekteydi. Verilen gömlekler pamuklu olup Manisa'nın Tarhaniyat ve Akhisar kazalarından getirilmekteydi³⁶⁵. Wratislaw, Tersane Zindanı'nda bulunan mahkûmların giydiği kısa cepkene *salta* denildiğini kaydetmiştir. Köle ve mücrimlerin gömlek kumaşları ise, Kıbrıs'tan temin edilmekteydi³⁶⁶. Gömlek ve saltalar yalnız geceleri soğuktan korunmak için giyilirdi. Çünkü gündüzleri kürek çekerken aşırı hareket etmekten beden terler ve gömlek rahatsızlık verirdi³⁶⁷. Öte yandan Wratislaw anılarında her tutsağa ikişer gömlek ve birer salta verildiğini ve bu kıyafetlerin ancak gece giyilebildiklerini dile getirmiştir³⁶⁸. Bunun haricinde ayaklarına giymek için pabuç verilmekteydi. 1585 tarihli bir belge de Tersane-i Âmire'de bulunan zindan köleleri için 11.797 çift ayakkabı tahsis edilmiştir³⁶⁹.

Zindandaki kölelerin giyecekleri kıyafet için *keneviçe*³⁷⁰ denilen bir kumaş türü tercih edilmiştir³⁷¹. Kölelerin giysilerinde keneviçe bezinin kullanıldığı bilinmekle birlikte, hangi kıyafetlerinin bu bezden imal edildiği tespit edilememiştir.

³⁶¹ Hilal Oytun Altun, “ Hapishane Karikatürleri”, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 75.

³⁶² Çetin, s.116.

³⁶³ Robert Mantran, erkeklerin esir pazarına getirildiklerinde yarı çıplak olabildiklerini kadınların ise tamamen örtülü olduğunu yazmaktadır. Mantran, s. 107.

³⁶⁴ Salta: eskiden giyilen kolları açık ve sarkık bir giysi çeşididir. Yakasız, iliksiz kolları bol diye tabir edilen giyecek türüdür, Ünal, s. 588.

³⁶⁵ Uzunçarşılı, 483.

³⁶⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 211.

³⁶⁷ Çetin, s. 116.

³⁶⁸ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 140.

³⁶⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 211.

³⁷⁰ Keneviçe: Kalın ve seyrek dokunmuş kenevir bezinden imal edilen çuval, minder yüzü, gemi döşemelerinin üretildiği bir bez türüne denir. Tersane-i Amire için alınan keneviçe bezlerinden ise Tersane-i Amire zindanındaki köleler için elbise dikilmiştir. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 132-133.

³⁷¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 167.

Kapudan Paşa gemisinde hizmet verenler, diğer zindan kölelerinden farklı olarak kırmızı aba³⁷² ve barata³⁷³ giyiyorlardı. Osmanlı bahriyesinde zindandaki köle dahi olsa her fert düşünülmüş ve buna göre hazineden para tahsisatı yapılmıştır. Sadece bir yıl içinde 11.797 çift ayakkabı yapılmış ve zindan mahkûmlarına verilmiştir. Tersane-i Amire Zindanı köleleri ve mücrimleri için tahsis edilen giyecek kumaşları arasında aba, kebe denilen kumaşlar bulunmaktaydı.

*Aba*³⁷⁴ ve *kebe*³⁷⁵ denilen kumaşlar Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli imalat merkezlerinden getirilmekteydi. Aba denilen kumaşların imal edildiği merkezlerin başında Filibe gelmekteydi. Ancak Tersane-i Âmire için aba alınan yerler arasında, Filibe ve ona bağlı olan Pazarcık gelmekteydi. Tersane-i Âmire Zindanı'nda bulunan köle ve mücrimlerin sayısı zaman zaman değişiklik göstermekteydi. Buna bağlı olarak alınan aba miktarı da değişmekteydi. Abaların fiyatı kalite, cinsi ve rengi de mevcut koşullara göre değişiklik göstermekteydi³⁷⁶. Aba denilen kumaş cinsinin çeşitli renkleri, giysi olarak imal edildikten sonra Tersane-i Âmire' de kullanılmaktaydı. Kırmızı, beyaz ve siyah renkte imal edilen aba türündeki kumaşlardan rengi kırmızı olan kumaş, genellikle kaptan gemilerinde çalıştırılan köle ve mücrimlere giydirilmekteydi. Aba dışında esir ve mücrimler için yapılan kıyafetlerde kullanılan bir diğer kumaş türü de *kebe* olarak bilinmekteydi. Tersane-i Âmire Zindanında meskûn olan esir ve mücrimler için kebe denilen kumaş genellikle Rumeli'den Drama Kebeleri diye meşhur olmuş yerden getirilmekteydi. Kimi zaman kumaş olarak getirilen kebe, kimi zaman ise giysi haline getirildikten sonra Tersane-i Âmire köle ve mücrimlerine ihtiyaç dâhilinde dağıtılmaktaydı³⁷⁷. Bunun dışında tutsaklara kaba keçeden yapılan "caputta" adlı bir giyecek verilirdi. Pantolon ve ceketlerinin ise kurşuni renkte ensiz, kaba bir kumaştan yapıldığını ve pamuklu

³⁷² Aba: Yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaşa aba denilmekle birlikte günlük kışlık giyimde şalvar, mest, terlik, salta, yelek, cüppe vs. yapımında kullanılan kumaşa verilen addır. Bol ve geniş giyecek olarakta bilinmektedir, Develioğlu, s. 2.

³⁷³ Barata: Çuhadan yapılan ucu kıvrık ve uzunca bir külâhın adıdır. Kökeni İtalyancadan gelen kelime *Barreta* olarak bilinmektedir. Rengi çivit mavisidir, Ünal, s. 86, Ayrıca Osmanlı donanmasında leventler, "Barata" adı verilen ponponlu kırmızı bir başlık ve kırmızı bir üst giysi ve onun altına da beyaz renkli bir gömlek giyerlerdi, Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 211.

³⁷⁴ Aba türündeki kumaşlar sadece esirlere kıyafet yapımında kullanılmazdı. Osmanlı ordusunun elbise ihtiyacının bir kısmı da aba dediğimiz kumaştan karşılanmıştır. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 250.

³⁷⁵ Kebe: Kalın ceket, palto gibi giysilerin yapıldığı kaba kumaşa denilmektedir, Ünal, s. 391.

³⁷⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 251.

³⁷⁷ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 252.

olduğunu belirtmiştir³⁷⁸. 1770 yılında üsera için tahsis edilen giyecekler arasında Ebubekir Kaptan'ın gemisi için esirlere kıyafet alımı yapılmıştır. Buna göre aba, şalvar, postal, fes alınmıştır³⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde köleler için tahsis edilen giysiler yılda 2 kez dağıtılmaktaydı. Kıyafetler yazlık ve kışlık³⁸⁰ olarak düşünülmüştür. Yeni kıyafetler dağıtıldıktan sonra eskiler depoya kaldırılmaktaydı³⁸¹. Bu giyeceklerden bir tanesi de *kirpas* adını taşımaktaydı. Gömlek yapımında kullanılan bu kumaş türünden, yaz ve kış olmak üzere iki defa kölelere kıyafet dağıtılmaktaydı³⁸². Yaz mevsiminde verilecek olan kirpas³⁸³ kış mevsiminden tedarik edilirken, kışın mevsiminde verilecek olan kirpas ise yaz mevsiminden itibaren tedarik edilirdi³⁸⁴. Yaptıkları işlerin zorluğu sebebiyle özellikle forsalık yapan ve kürek çekmeye mahkûm olan zindan köleleri gemilerde kürek çekmeye çıkarıldıkları yaz ayında, aşırı sıcaktan bunaldıkları için üstlerindeki giysileri çıkardıklarını ve sadece pantolonla kaldıklarını belirtmektedirler³⁸⁵. Kışın ise soğuktan korunmak için kıyafetleri yaz ayından temin edilmeye çalışılırdı. Örneğin; 1800 senesinde Korfu Adası'ndan getirilen 3 kıt'a köle için kış elbiseleri istenmiş olup elbise masrafı 960,5 kuruş olarak hesaplanmıştır³⁸⁶.

Kıyafetleri dışında onları kendi içlerinde bile ayırt edebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardı. Buna göre aynı İtalyan kadırgalarında olduğu gibi gönüllü kürekçiler bıyıklı iken, pranga mahkûmu zindan köleleri ise kafa ve sakalları tıraş edilmiş bir halde bulunmaktaydı. Yalnız kafalarında bir tutam saç bulundurulması emredilmekteydi. Bu şekilde köleleri daha kolay ayırt edilebilecekleri düşünüldüğü için bu hususa riayet edilmiştir³⁸⁷.

³⁷⁸ Seidel, s. 55-56.

³⁷⁹ BOA.C.BH:260, 1184 (1770).

³⁸⁰ BOA.C.BH:80, 1215 (1800).

³⁸¹ Çetin, s. 117.

³⁸² BOA.C.BH:80, 1215 (1800).

³⁸³ BOA.MAD:4244, s. 34.

³⁸⁴ Nalçacı, s. 84.

³⁸⁵ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 138.

³⁸⁶ BOA.C.BH:80, 1215 (1800).

³⁸⁷ Nalçacı, s.84.

4.5.Zincir

Osmanlı Devleti'nde suçlu bulunan şahıslar için zindana atma, gemilerde kürek çekme ve prangaya vurma gibi cezalar uygulanmaktaydı. *Pranga*³⁸⁸ ağır cezalıların ayaklarına takılan zincir manasına gelmekte olup eski İtalyan dilinde *branca* şeklinde kullanılmaktaydı. Sırpça-Hırvatça 'da ise *prange*³⁸⁹ kelimesi ağaç kütüğü, iri taş parçası olarak geçmektedir. Fransız sözlüklerinde ise uslandırma aracı, cezaevi aracı olarak kullanılan bu alet için sadece katiller ve ağır cezalıları için değil, aynı zamanda basit suçlardan mahkûm olan şahıslar içinde pranga cezasının uygulandığı belirtilmektedir. Yine pranga³⁹⁰ cezasının ne kadar ağır bir ceza olduğunu belirtmek için, ölüm cezasından sonra en ağır ceza olarak tarif etmişlerdir. Çünkü pranga, sadece ayağa zincir takmakla biten bir ceza değildi, aynı zamanda mahkûmların, kürek çekmeğe de mecbur edilmesi anlamına gelmekteydi. Kamus-i Türki de ise, *pranga* sözcüğü zindanda bulunan mücrimin ayağına vurulan zincirli halka şeklinde tarif edilmiştir. *Bukağılık*³⁹¹ denilen alet ise *köstek*, *zencir*, *pranga*, *bend*, *kayd* şeklinde açıklanmıştır³⁹².Yine aynı eserde “*prangabent*” veya “*prankabend*” imlasıyla yazılmış olan kelime prangaya vurulmuş, prangalı olarak tarif edilmiştir³⁹³. Her ne kadar kürek cezasının 1748'de kaldırıldığı bilinse de, ayağa vurulan pranga cezasının devam ettiği bilinmektedir³⁹⁴.

Osmanlı hukukçularına göre pranga, ayağa takılan halkanın adıydı. Bunun yanı sıra kürek cezasının uygulandığı zamanlarda mahkûmların ayaklarına pranga takılarak bu halkaya zincir bağlanıp, prangalı başka mahkûmla birleştirilirdi. Bu

³⁸⁸ Pranga: Ayağa takılan zincir olup uzun süreli hapisle cezalandırılmış ya da esir alınmış kişilerin ayaklarına takılan, ucunda ağır bir demir top bulunan, değil kaçmayı, yürümeyi bile engelleyen zincir anlamında kullanılan sözcüktür. 1869 tarihinden itibaren bu ceza kanunlarda yer almıştır, Akgündüz, s. 126,

³⁸⁹ Yasemin Saner, “Osmanlı'nın Yüzlere Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç Ve Ceza 18. Ve 20. Yüzyıllar*, Der: Nemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 163.

³⁹⁰ Tarihin en eski dönemlerinde Mısır'da Hz. Yusuf'unda zindana atıldığını ve zincirlere vurulduğu da bilinmektedir, Dursun Ali Tökel, “ Yusuf un Zindana Atılışı, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 423-425.

³⁹¹ Bukağı: Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halkaya bukağı denilmekteydi. Bunu dışında kaçmaması için hayvanın ayaklarına vurulan demirden yapılmış zincir veya köstek anlamında kullanılan bir kelimedir, Ünal, s. 131.

³⁹² Şemseddin Sami, s. 249.

³⁹³ Şemseddin Sami, s. 249.

³⁹⁴ Yasemin Saner, “Osmanlı'nın Yüzlere Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi...”, s. 168-180.

sebeple prangabentlik tabirinin de buradan geldiği belirtilmektedir³⁹⁵. Yakalanan erkek kölelerin boyunlarına halka geçirilir ve bu halkalar ayrıca zincirlere bağlanırdı, bu şekilde yürüyerek gitmeleri gereken menzile ulaştırılırlardı³⁹⁶. Osmanlı İmparatorluğunda köle ve suçluların kaçmasını engellemek için kullanılan pranga, kimi zaman bir korku aracı olarak kullanılmıştır. Pranganın bir ceza unsuru olarak kullanılması, 16. yüzyıla kadar gitmektedir. 16 ve 20. yüzyıl arasında pranga aktif bir ceza aracı kullanılmıştır³⁹⁷.

Prangaları yapan kişiler haddadlardı³⁹⁸. Haddadlar tarafından imal edilen zincirler Tersâne-i Âmire Zindanı'nda bulunan kölelerin ve mücrimlerin ayağına bağlanırdı³⁹⁹. Bu şekilde tutukluların kaçmalarına engel olunurdu. Pranga cezasının verilen suçlar arasında kişileri devlete ve kanunlara karşı kıskırtmak, kişiyi yaralama, hırsızlık, hata sonucu işlenen cinayet, devlet görevlilerine karşı koymaktır. Bunların yanı sıra kalpazanlık, sövme, edep dışı hareket, fahiş fiyata et satma vs. gibi suçlara da pranga cezası verilmekteydi⁴⁰⁰.

Osmanlı Devleti'ne ait bazı kayıtlarda özellikle mühimme kayıtları incelendiğinde suçlu olan kişilerin “der- zencir” (zincirlenmiş) olduğundan bahsedilmektedir. Kişi suçu sabit görülene kadar ayağına zincir vurulur ve mahkûmun kaçması bu şekilde önlenmiş olurdu. Suçlu ve köleler boyunlarına zincirlenmiş ve ayrıca tomruğa vurulmuş bir şekilde tutularak kaçmalarının önüne geçilmeye çalışılıyordu. Wratislaw da aynen bu şekilde bir muamele görmüştür⁴⁰¹. Hatıratında Wratislaw Tersane Zindanı'nda prangaya vurulduğunu anlatmaktadır. Daha elçilik binasından çıkarılmadan boynuna demir halkalar takılmış ve zindana bu şekilde getirilmiştir⁴⁰². Zindana konulmadan önce boynundaki demir halkalar çıkarılmış ve bu kez demir halkalar ayaklarına takılmıştır. Bunun yanı sıra diğer bir kişi ile eşleşerek kendi halkaları dışında bir başkasının halkasına da bağlanmıştır.

³⁹⁵ Saner, s. 170-172.

³⁹⁶ Çetin, s. 61.

³⁹⁷ İpşirli, s. 215-228.

³⁹⁸ Haddadlar: Tersane-i Amire halkından olup demirciler olarak bilinen ve donanmada vazifeli görevlilerdendir. Ham demirden çivi kesen ve esirlerin ayaklarına takılacak olan zincirleri yapan, lenger imal eden bu taife demirciler karhanesinde çalışan ve demir aksamının hazırlanmasından sorumlu Tersane-i Amire ricalindendiler. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.75.

³⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 482.

⁴⁰⁰ İpşirli, s. 215-216.

⁴⁰¹ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.55- 82.

⁴⁰² Levy ve Toumarkine, s. 163- 170.

Wratislaw, Tersane Zindanı'nda her köle ve mücrimin her iki ayağına da birer demir halka takılı olduğunu ve bu halkaların birbirine bağlı olduğunu özellikle vurgulamaktadır⁴⁰³. Yukarı da anlatıldığı gibi Siedel ve arkadaşları da zincirlenmiş halde, altı ay boyunca gece gündüz birlikte yaşamışlardır⁴⁰⁴.

Tersane Zindanı dışında kölelerin ayaklarına zincir vurulan önemli alanlardan biri de gemilerdi. Kürek çekmeleri için götürüldükleri gemilerde kölelerin ayaklarından biri gemiye zincirlenirdi. Tek ayak serbest bırakılır ve kölenin daha rahat hareket etmesi sağlanırdı. Bunun dışında gemide kürek çekerken oturakları oldukça küçüktü. Her küreği çekmek için ise 5-6 forsa bulunurdu. Mahkûmların küreğe doğru asılmaları için uyum içinde çalışmaları esastı⁴⁰⁵. Mesela; 1770 senesinde zindan kölelerinin kalyonlarda çalıştıkları sırada zincirlenmeleri için 140 bin adet zincir istenmiştir⁴⁰⁶. Alman Wratislaw, anılarında bizlere aktardığı bilgilere göre, Tersane-i Âmire 'den çıkan herhangi bir gemi ister filo olsun, ister tek bir gemi, içinde kim bulunursa bulsun her tutsak elleri zincirlenmiş bir şekilde Çanakkale Boğazından çıkarılır ve bu şekilde gemide emniyete alınır. Bu şekilde Osmanlı donanmasında elleri veyahut bileklerinden zincirlenmiş olan kölelerin ayaklanması veya kaçmasına engel olunurdu⁴⁰⁷.

Siedel de Wratislaw gibi aynı şekilde zindana götürülürken boynuna demir halkalar geçirilmiştir. Her beş veya altı kişi bir arada boyunlarından birbirlerine zincirlenmişlerdir⁴⁰⁸. Ancak bazı kişiler zindanda ayrıcalıklı olabiliyordu. Cyriacus Lucius adlı bir yaşlı hekim bunlardan birisi idi. Yaşlı olması sebebiyle kelepçelenmemiş ve diğer tutsaklara oranla daha rahat bir ortamda esaret altında tutulmuştur⁴⁰⁹. Sadece kadırgalarda değil, aynı zamanda Tersane Zindanı içerisindeyken de tutsakların zincirlendiğini anlamaktayız. Rahibe Madelein'e yazdığı bir raporda kaptandan aldığı bir izin sebebiyle Noel bayramında kölelerin

⁴⁰³ Levy ve Toumarkine, s. 163- 170.

⁴⁰⁴ Seidel, s. 39.

⁴⁰⁵ Çetin, s. 111.

⁴⁰⁶ BOA. C. BH: 260, 1184 (1770).

⁴⁰⁷ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 138.

⁴⁰⁸ Seidel, s. 39.

⁴⁰⁹ Seidel, s. 58.

beraber eğlenmeleri için bütün Hıristiyan kölelerin zincirlerinin çıkarılacağına dair söz aldığını ifade etmektedir⁴¹⁰.

Tersane Zindanı'na getirilir getirilmez kayıtları tutulduktan sonra kapı önüne yığılan zincirlere ikişer ikişer zincirlendiklerini anlatan Siedel, ayaklarındaki zincirler sebebiyle rahat giyinip soyunamadıklarından da bahsetmiştir. Kimi zaman zincirlenenler birbirleriyle anlaşamamakta ve hatta kavga etmektedirler. Böyle durumdaki köleler birbirlerinden ayrılmaları için görevliye birkaç kuruş para vererek nefret ettikleri insandan ayrılmaya çalışmışlardır⁴¹¹.

Devletin tedbir amacıyla kullandığı pranga, mahkûm için hayatı kısıtlayan ve ona işkence olan bir araçtır. Bu haliyle pranga veya zincir yığını, Tersane Zindanı'ndan çalışmak için çıkarılan mahkûm için taşınması gereken ağır bir yükü. Öte yandan kölelerin taşımak zorunda olduğu zincir ve halka yığınları, günlük ihtiyaçlarını karşılarken de zorlanmalarına sebebiyet vermektedir.

4.6. İbadet

Zindan anlatılarında kölelerin sabah akşam toplu ibadet ettiklerini ve bunlara Türkler'in güldüğünü ancak hiçbir şekilde ibadet etmelerine engel olmadıklarını, Türklerinde ilahlarına karşı sorumluluk duygusu içerisinde ibadet ettiklerinden bahsedilmektedir. Zindanda görevli bulunan rahiplerin 8- 10 seneden beri Hıristiyan kölelerle ilgilendiğini, en zor günlerinde ve özellikle veba salgınının dahi zindanda kol gezdiği dönemlerde köleleri bir an olsun yalnız bırakmadıkları görülmektedir. Rahiplerin sadece zindanda değil, kadırgalarda bile hizmet verdiklerini ve kölelerin günah çıkarma işlemlerini yerine getirdiklerini tarikat günlüklerine kaydetmişlerdir⁴¹².

Tersane Zindanı'nda yaşamaya alıştıktan sonra ise ellerine geçen kutsal kitapları İncil'i ve şiir, mitoloji kitapları okuduklarını Latince ve Almanca kitaplar temin ettiklerini ve zindanda kendileri için yeni bir uğraş bulma yolunda emek harcadıkları görülmektedir. Seyahatnamelerde öğrendiğimiz kadarıyla her *Bagnio* denen hapisane koğuşunda bir şapelin bulunmaktadır. Eğer zindanda şapel yoksa

⁴¹⁰ Marmara, s.72.

⁴¹¹ Seidel, s. 40.

⁴¹² Marmara, s.18-19.

bile ayin sehпасı bulunmakta olup şapel ve ayin sehпасının yapılması için dışarıdan maddi destek sağlanırdı. Rahipler, geldiklerinde yaptıkları her ayin için de para almaktaydılar⁴¹³.

Rahipler zindana köleleri ziyarete gelirlerdi Bunun yanı sıra zindan köleleriyle birlikte ayinlerde yapmayı ihmal etmezlerdi. Ufak ve büyük zindan diye zindanı ikiye ayıran bir kapı olduğu için gece kapılar kapandığında iki zindan arasındaki bağlantı da kopmaktaydı. Bu yüzden rahipler, sabah bir ve akşam bir olmak üzere iki ayin yapmak zorundaydı. Bir tanesini gece, sabah erkenden işe gidenler için yaparken, ikinci ayini ise gündüz vakti zindanda kalan köleler için, icra etmeye kendilerini mecbur hissetmekteydiler⁴¹⁴.

Rahipler gece-gündüz yaptıkları ayinler ve günah çıkarma ritüelleri dışında da çalışmalarını devam ettirmekteydi. Özellikle kaynakta anlatıldığı üzere Noel ve Paskalya gibi dini bayram günlerinde ve Pazar günleri arifesinde zindana gayrimüslim olan kölelerin bakımı ile ilgilenen rahipler gelmekteydi. Kölelerin sayıca fazla olması sebebiyle, zindana iki rahip gelmekteydi. Kölelerin bakımları dışında rahipler, köleleri teselli ediyor, isteyen kölelerin ise günah çıkarmalarını sağlıyorlardı. Günün aydınlanmasına bir buçuk saat kala rahip, ufak zindanda ayin yapar, en çok ihtiyacı olanları ziyaret eder ve kölelere sadaka dağıtırdı. Zindan içindeki en iyi kilise ise 13 gümüş lamba ile çevrili olan Aziz Antuvan kilisesiydi. Bu kilisede ayrıca günah çıkarmak içinde bir hücre düşünülmüş olup, ayinlerin düzenli yapılması için her türlü imkân seferber edilmiştir. Bunlar haricinde, rahiplerin tutsak olan kölelerin hasta olması durumunda onlar için uğraştıklarını ve tedavi için zindana gelmektedirler. Yine aynı eser, rahiplerin ilaç temin ederek zindan kölelerinin acılarını dindirmeye çalışmaktadırlar⁴¹⁵.

4.7. İhtida

Azat olma yollarından biri olan ihtida zindan kölelerinin başvurduğu yollardan biriydi⁴¹⁶. Osmanlı Devleti'nde Müslüman olan şahısların azat edileceğine dair bir hüküm olmamasına rağmen mahkûmlar bir umutla Müslümanlığı kabul

⁴¹³ Seidel, s. 44.

⁴¹⁴ Marmara, s.63.

⁴¹⁵ Marmara,s. 63-64.

⁴¹⁶ Nalçacı, s.101.

ediyorlardı. Osmanlı Devleti zindan kölelerine zorla İslam dinini kabul ettirmek için uğraşmıyordu, tam tersi köleler İslam dinini benimsedikten sonra azat edileceklerine inandıkları için bu dini kendileri seçiyorlardı. Bu onların kişisel tercihi olarak öne çıkmaktaydı. Ancak Müslüman olmak azat olmanın kapısını arayabiliyordu. Nitekim 1763 yılında Saray- 1 Atik'te müstahdem olan sarı bıyıklı genç olarak tarif edilen Maltalı Antuvan Tondo isimli köle, İslamiyet'i benimsemesi sebebiyle azat edilmiştir. Bu sebeple Tersane Zindanı'na azat edildiğine dair haber gönderilmesi emredilmiştir⁴¹⁷. Bunun gibi birkaç örnek, zindana düşen kölelerin Müslüman olmasını sağlamış olabilir. Azat edilmezlerse bile, Müslüman olan bir köleye hukuki statüsünün değişmesi sebebiyle de olsa daha iyi muamele edilirdi⁴¹⁸. Bu bile zindandaki kölelerin o koşullar altında din değiştirmeye teşvik etmiş olabilir.

Yukarıdaki örneklere rağmen dinine sıkı sıkıya bağlı kalma isteyen köleler de hiç az değildi. Örneğin; Alman Baron Wratislaw zindanda Türkçe dersler aldığını ve bu yolda gelişme sağladığını bizlere belirttikten sonra, zindandaki bir ağanın artık dilde öğrendiğine göre paşalar tarafından Müslüman olması gerektiği kendisine öğütleneceğini duyduğu zaman, Türkçe çalışmalarına son vermiştir. Çünkü koyu bir Hıristiyan olan Wratislaw, dinini değiştirmek istememekteydi⁴¹⁹.

Rinaldo Marmara eserinde bazı tutsakların zindanda buldukları süre zarfında daha imtiyazlı vatandaşlar haline gelmeleri için Türk olduklarını yazmıştır⁴²⁰. Yabancı kaynaklarda bu sebeple Türk⁴²¹ demekle kastettikleri şey bize göre kölelerin İslam dinine geçmeleridir. Peki, öyleyse şu soru akla gelmektedir. Tersane Zindanı'nda köle olan tutsaklar hangi amaçla İslam dinini kabul etmekteydiler? Kendi dinlerini ne sebeple bırakmaya mecbur olmuşlardır?. Bu soruların cevabı için birkaç şey söylenebilir. Bunlardan birincisi köleler Müslüman olduktan sonra, mevcut kölelik statüsünün değişeceğini ve özgür olacaklarını

⁴¹⁷ BO.A.C.BH:12215, 1177 (1763).

⁴¹⁸ Nalçacı, s. 101.

⁴¹⁹ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 148- 151.

⁴²⁰ Marmara, s. 35- 49.

⁴²¹ Türk olmak ve Osmanlı olmak tabirleri sürekli değişime uğrayan tanımlardır. Döneminin Hristiyan araştırmacıları, ortaçağ ve erken dönemde sürekli bu iki terimin kapsamını tartışmışlardır. Genelde Osmanlılardan Türkler olarak bahsetmeyi doğru bulmuşlardır. Tijana Krstic, *Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları 15. – 17. Yüzyıllar*, Çev., Ahmet Tunç Şen, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s. 104-105, Bunun yanı sıra Müslüman olarak kişi bir şekilde azat edileceğini ve Osmanlı Devleti sınırlarından kaçarak özgürlüğünü tam olarak elde edeceğini düşünmekteydi. Zincirlerden kurtulup azat olacak ve ülkeyi terk edebileceklerini düşünmeleri onları Türk olmaya özendirmiştir, Toledo, s. 176.

düşündükleri için İslam dinine geçmiş olabilecekleri durumudur. Elimizde bu durumu kanıtlayacak bir belge bulunmakta olup 1763 yılına ait bir vesikada Saray- 1 Atik'te müstahdem olan sarı bıyıklı genç olarak tarif edilen Maltalı Antuvan Tondo isimli şahıs, İslamiyet'i benimsemesi sebebiyle azat edilmiştir. Bu sebeple Tersane Zindanı'na azat edildiğine dair haber gönderilmesi emredilmiştir⁴²². Bunun gibi birkaç örnek zindana düşen kölelerin Müslüman olmasını sağlamış olabilir.

İkincisi ise, Müslüman olduktan sonra kölelik statüleri değişmese bile, en azından gayrimüslim olan kölelere nazaran daha iyi şartlarda zindanda kalacaklarına dair bir inanca sahip olmalarıdır⁴²³. Yani ikinci soruya bir cevap verecek olursak; Osmanlı Devleti, kölelerin İslamiyet'i benimsemesi için herhangi bir baskı uygulanmadığı bilinmekle birlikte daha iyi yaşam koşulları ümidi ve azat edilme beklentisi⁴²⁴, kölelerin İslam'ı seçmelerinde etkili olmuş olmalıdır. Örneğin; 1812 yılında Tersane Zindanı'nda mahpus olan 121 Rus köle ile 1 Macar köle, yani 122 kişi kendi dinlerini bırakarak İslam dinine geçmişlerdir⁴²⁵. Bunun sonrasında isimlerinin İslam dinine uygun olarak değiştirilmesi talep edilmiştir⁴²⁶.

Hıristiyan bir kölenin din değiştirdiği vakit esaretten kurtulacağına dair bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri bu konu da her zaman aynı ölçüde hareket edemiyorlardı. Ancak yönetici o an köle hakkında bir karara varabiliyordu. Özellikle yukarı da açıkladığımız gibi çeşitli beklentilerle dinini değiştiren köleler, azat edilmedikleri vakit hayal kırıklığına uğrayabiliyorlardı. Özellikle köle grupları içinde en zor azat edilme imkânına sahip olanlar ise, *miri esir* adı verilen devlet köleleriydi. Kamu malı olarak kullanılan bu köleler ancak yaşlanıp iş göremez hale geldiklerinde, çeşitli vesilelerle ya tek tek veya toplu bir şekilde azat edilebiliyorlardı⁴²⁷. Yukarıda verdiğimiz örnekte toplu olarak Müslüman olan köleler

⁴²² BOA.C.BH:12215,s. 1177 (1763).

⁴²³ İslamiyet'i kabul eden 6 zindan kölesine devlet 300 kuruş hediye etmiştir; BOA. A.E. SSLM. 18/104.

⁴²⁴22 Ekim 1790'da 33 Avusturya kölesi Müslüman olmuştur. Bunlara kisve-i baha verilmiştir. Her birine kavuk, destar, fes, çuka biniş, çuka cebe, çuka dolama, çuka çakşur, şam ...?, hamakarî ... kuşak, gömlek, don, çakşur uçkuru, don uçkuru alınmıştır. Toplam harcanan para 3183 kuruş olarak hesap edilmiştir; BOA. AE. SSLM. III. 372/21229.

⁴²⁵ BOA.C.ADL:17, 1227 (1812). Tarihi olmayan bir belge de Tersane Zindanı'nda bulunan 70 Rus kölesi ile milliyeti belirtilmeyen 1 köle İslamiyet'i kabul etmişleri ile ilgilidir. Müslüman olmaları sebebiyle zindandan tahliye edilmişlerdir; BOA. A.E. SMST. III. 179/ 14104.

⁴²⁶ BOA.C.ADL:17, 1227 (1812); bunun dışında tarihi verilmeyen bir belgede 7 kölenin Kapı Kethüdasının getirmesiyle İslamiyet'i kabul ettiği belirtilmiştir; BOA. AE. SSLM. III. 351/20154.

⁴²⁷ Çetin, s. 120- 123.

olduğu gibi 1760 tarihinde Saray- 1 Atik' te Müslüman olan bir kişi de olduğu gibi münferiden ihtida edenler de vardı. Gönderilen köle İngiliz menşeli olup, Petro adını taşıdığı ve ela gözlü sarı sakallı olduğu ve bıçak yapımında mahir olduğu belirtilmiştir. Petro'da zindandan saraya çalışmaya gönderilmiş ve aynı Antuvan Tondo gibi İslamiyet'i benimsemiştir. Tondo gibi azat edilmiştir. Çünkü bıçak yapımında mahir olan Petro'nun yerine zindandan bir köle istenmiştir⁴²⁸. Bazen ise köleler birkaç kişilik küçük gruplar halinde ihtida etmekteydiler. Mesela 1740'lı yıllarda 8 kişi Müslüman olmuştur. Müslüman olan kölelerin 3'nü Maltalı, 4'ü İspanyol ve bir diğeri de İtalyan'dır⁴²⁹. Kayıtlarda bu kişilerin ne sebeple İslamiyet'i geçtikleri belirtilmemekle birlikte sadece Türk oldukları belirtilmiştir. Bakınız: Tablo 11.

Tablo 12. Müslüman Olan Köleler

İsimleri	Milliyetleri
Lorenzo Gianchina	Maltalı
Pietro Jositano	Maltalı
Antonio Arozzo	Maltalı
Gioseppe Delera	İtalyan
Francesco oğlu Manuel Deloreis	İspanyol
Cose Mollas oğlu Giuliano	İspanyol
Francesco oğlu Giovanni	İspanyol
Aragonlu Gosman	İspanyol

Kölelerin bu şekilde din değiştirmesi kendi dindaşları için üzücü bir hadise olarak algılanmaktaydı. Bu sebeple olsa gerektir kölelerin Müslüman olmamaları için Hıristiyan dünyasında büyük bir çaba harcanmaktaydı. Öncelikle dindaşları kafirlerin elinden kurtulmalıydı. Bunun için para vakıfları ve bağış sandıkları kurmuşlardır⁴³⁰. Bunun dışında zindanların birkaç odasını kilise ve şapele çevirerek dindaş kölelerle bağlantıyı koparmamaya çalışmışlardır.

Alman Baron Wratislaw, zindanda Türkçe dersler aldığını ve bu yolda gelişme sağladığını bizlere belirttikten sonra, zindandaki bir ağanın artık dilde öğrendiğine göre paşalar tarafından Müslüman olması gerektiği kendisine öğütleneceğini duyduğu zaman Türkçe çalışmalarına son vermişti. Çünkü koyu bir

⁴²⁸ BOA.AE.SMST.III: 335, 1174/ 1760.

⁴²⁹ Marmara, s.50-56.

⁴³⁰ Marmara,50-55.

Hıristiyan olan Wratislaw, dinini değiştirmek istememekteydi⁴³¹. Dinini değiştirmek için hiçbir kleyle baskı uygulanmamıştır. Bu konuda Hıristiyan kaynaklar bile bir zorlama olduğuna dair bilgi verememektedir. Mesela Wratislaw, Friedrich Siedel ve Rinaldo Marmara hiçbir kölenin zorla Müslüman yapılmadığı üzerinde önemle durmaktadırlar.

⁴³¹ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.148- 151.

5.KÖLELERİN İSTİHDAMI VE ZINDANDAN KURTULMALARI

Zindan en büyük işgücü kaynağı yeri idi. Devlet başta Tersane-i Âmire olmak üzere kamu ve özel yapılarda köle ve suçluları çalıştırmaktaydı. Çalışmaya götürülecek köleler ve suçlular sabah erkenden görevliler tarafından uyandırılmaktaydı. Sonrasında ise, avluya çıkarılmaktaydılar. Nerede çalıştırılacaklarsa o bölgeye gönderilmeleri için zindan görevlileri tarafından iş bölümü yapılırdı. Çünkü kimin nereye gideceği belli idi. Hemen görevliler onları 10-20-30-50 bazı zamanlarda ise 100 kişilik gruplara ayırmakta ve çalıştırılacakları nakillerini gerçekleştirirlerdi. Köle ve suçlular çalıştırılacakları yerlere götürüleceklerinde, özellikle Tersane dışında bir yer ise mutlak surette zincirlenirlerdi⁴³². Çalıştırıldıkları başlıca işler taş kırmak, kereste ve kireç taşımaktır⁴³³. Bu bize İstanbul'un değişik yerlerinde, inşaat işlerinde zindandaki kölelerin istihdam edildiğini göstermektedir. Tabi ki, en büyük çalışma alanı olan Tersane'ye gönderilenler çoğunluktadır. Hemen şu soruyu sormak gerekmektedir. Tersanede her yıl ve her zaman iş oluyor muydu? Eğer oluyorsa Tersane'nin ne kadar işçiye ihtiyacı vardı? Köleler Tersane'nin iş gücü açığına göre mi getiriliyordu? Yani zindanın köle sayısı bu işgücüne bağlı olarak mı belirleniyordu? Burada bu soruların cevabını vermek zor görünmekle birlikte zindan mevcudunun savaşlar ve alınan ganimetle bağlantılı olduğu bir gerçektir. Muhtemelen devlet hissesine düşen beşte bir⁴³⁴ orandaki köleleri değişik alanlarda istihdam ettikten sonra kalan erkek köleleri zindana göndermiş olmalıdır⁴³⁵.

⁴³² Siedel, s.43.

⁴³³ Heberer, s. 190-193.

⁴³⁴ Buna pençik adı verilmektedir. Farsça kökenli bir kelimedir. Osmanlı Devleti'nde savaşta esir alınanların devlet hissesi namıyla alınması uygulaması I. Murad döneminde başlamıştır. Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s. 119-120; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984, s. 5-12; II. Bayezid döneminde iki defa Pençik Kanunu vazedilmiştir. Bundan sonra gümrükteki uygulamalar bu kanunlar çerçevesinde yapılmıştır. Pençik Kanunları için bakınız: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, İstanbul 1990, s. 129-134; İstanbul Pençik Defteri için bakınız: Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti(1606-1607)", *History Studies*, S.3/2, 2011 s. 372.

5.1. Tersane-i Âmire

5.1.1. Donanmada Forsa Olmak

Venedik dilinde *forsa*” harpte esir alınan ve küreğe mahkûm edilen kişiler için kullanılmakta olan bir tabirdi⁴³⁶. Osmanlı donanmasında kürek çekecek insan mevcuduna 5 kaynaktan ulaşmak mümkündür⁴³⁷. Birincisi ocaklık kürekçileri, ikincisi Hodgirifte kürekçi⁴³⁸, üçüncüsü satın alınan köleler, dördüncüsü *gebran-ı miri* denilen *miri esirler* ve beşincisi kürek cezasına çarptırılan suçlulardan oluşmaktaydı⁴³⁹.

Tersane Zindanı’nda yaşamlarını sürdüren zindan kölelerinin çalıştırıldığı alanlar çeşitli olup, bunlardan bir tanesi de gemilerde kürek çekmekti. Osmanlı Devleti’nin denizlerle tanışmasından itibaren gemilerle olan irtibat kademe kademe artmış ve zaman içinde ihtiyaç duyulan kürekçi sayısı da buna bağlı olarak yükselmiştir. Gönüllü kürekçilerin yeterli olmaması durumunda, devlet farklı arayışlara girmiştir⁴⁴⁰. Bunlarda biri de ele geçirilen kölelerin devlet adına çalıştırmak, yani kürek çekmelerini sağlamaktı⁴⁴¹. Savaşlardan ele geçirilen köleler cinsiyet, yaş durumuna göre belli bir süzgeçten geçirildikten sonra, kalanları forsa olarak kürek çekmeye mahkûm edilirdi. Örneğin Akdeniz’e yapılan bir seferde yakalanan bir gemide, baskın sonucu ele geçirilen kölelerden 7 tanesi Tersane Zindanı’na gönderilmiştir⁴⁴².

Kürekçi⁴⁴³ olarak çalışan köleler, ihtiyaç dâhilinde zindandan çıkarılarak gemilerde iş görürlerdi. Osmanlı Devleti yelkenleri gemilere geçinceye kadar ki

⁴³⁶ Nalçacı, s. 64.

⁴³⁷ Uzunçarşılı ve Özcan kürekçileri iki sınıfa ayırmıştır. Bunlardan birincisi savaş esiri olan ve forsa dediğimiz taifeden oluşan gruptu. İkinci kürekçi grup ise Osmanlı tebaasında belirli suça bulaşmış ve ceza olarak küreğe vurulması emredilmiş vatandaşlardan meydana gelmekteydi. Özellikle küreğe vurulan şahıslar gençlerden oluşmaktaydı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez Teşkilatı ve Bahriye Teşkilatı*, s. 427, Özcan, “Ordu”, s. 362- 367.

⁴³⁸ Hod- girifte tabiri gönüllü olarak kürekçi olmak isteyenler için kullanılan bir tabirdir. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 204.

⁴³⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 73.

⁴⁴⁰ Osmanlı Devleti kürek çekecek taifenin yetmemesi durumunda sırtını Hristiyan kölelere dayayabiliyordu. Bu sayede tersane de kürek çekecek insan gücü sıkıntısı yaşamamaktaydı, Gürkan, “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, s. 197- 200.

⁴⁴¹ Nalçacı, s. 63-64.

⁴⁴² Çetin, s. 53-54.

⁴⁴³ Kürekçi olarak zindanda bulunan köleler tersanede muhafaza edilirdi. Padişah bir yere gemi ile gideceği vakit ihtiyaç duyulduğu kadar zindandan kürek çekebilecek kişiler çıkarılırdı, İnciciyan, s. 98.

zaman içerisinde kürekli gemileri kullanmaktaydı⁴⁴⁴. Bu durum da gemilerde çalıştırılmak zorunda olan köle sayısını arttırmaktaydı. Deniz seferlerinde ve kıyıların muhafazası sırasında oldukça kalabalık bir kürekçi topluluğuna ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu sebeple cezai suçlar alan suçlular ile köleler küreklerde çalıştırılmaktaydı⁴⁴⁵.

Zindandaki köle sayıları yaz ve kış aylarında birbirinden farklı olarak değişmekteydi. Özellikle yazın sefer mevsiminin başlamasıyla kalyonlara kürek çekmeye gönderilen köleler sebebiyle, zindanlar adeta boşalmaktaydı. Sefer mevsiminin başlamasıyla nerdeyse 6 ay kürek çekmekle vazifeli olan zindan köleleri vakitlerinin büyük çoğunluğunu denizde geçirmekteydi. Osmanlı donanmasında önemli bir yere sahip olan forsalar, özellikle sefer zamanları derya beylerinin gemilerinde kürek çekmekteydiler. Bey gemileri kürekçi kölelerden meydana geldiği için bu gemilere *Forsa Gemisi* de denilmekteydi. Bey gemilerinde her kürekte 5 tane forsa hizmet vermekteydi⁴⁴⁶.

Osmanlı bahriyesinde forsalık yapan tutsakların çok acılar çektiğini belirten ve o dönemi birebir yaşayıp kayıt altına alan şahıslar, kürek çekmenin ne kadar zor olduğunu belirtmişlerdir. Kadırgalarda yalı kütüğü dedikleri yere ayak ve el bileklerinden zincirlendiklerini kasları, damarları ve kemikleri çatlayıncaya kadar kırbaçlanmamak için kürek çekmek zorunda olduklarını anlatan zindan anlatıları vardır. Bunlardan birisi Wratislaw'dır ki kürek çekmenin nedenli zor olduğu üzerinde özellikle durmaktadır⁴⁴⁷. Kadırga'da kürek çekmeyi *hayattayken ölmek olarak değerlendirmek* kürek çekmenin ne kadar zor bir iş olduğunu bize anlatmaktadır⁴⁴⁸.

Osmanlı donanmasında köle olarak bulunan kürekçilerin oranı % 14'tü. Bu oldukça düşük bir orandır⁴⁴⁹. Kürekçi olarak kendisinden yararlanıldığı bilinen diğer kürekçi taifelerine maaş verildiği bilinmekte olup, miri gebran dediğimiz zindan kölelerine ise maaş verilmemekteydi. Bunun yerine Osmanlı Devleti Tersane-i

⁴⁴⁴ İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul: Bilge Yayım Habercilik, 2005, s. 35-48.

⁴⁴⁵ İdris Bostan, "Gemi", *DİA*, XIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1996, s. 8-11.

⁴⁴⁶ İdris Bostan, "Derya Beyi", *DİA*, IX, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1994, s. 200- 201.

⁴⁴⁷ Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s. 138- 140.

⁴⁴⁸ Kumrular, s. 301.

⁴⁴⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 210.

Âmire Zindanları'nda mahkûm olan bu kölelere ücret ödemekle birlikte oldukça az olmalıdır. Zindanda bulunan bu kölelere verilen nafaka miktarı zaman içerisinde değişiklik göstermiştir.

Tersane-i Âmire Zindanı'ndan çıkarılıp çeşitli hizmetlerde çalışan kölelerin işe yaramaz hale gelmeleri durumunda kürekçi olarak çalıştırılmadığını, aynı şekilde başka hizmetlerde de bulunmayarak zindana kapatıldığı dile getirilmektedir⁴⁵⁰. Maliyeden Müdevver Defterler 'de bununla ilgili bir kayıta 1703 tarihine ait bir belge de Tersane-i Âmire Emininin Tersane Zindanı'nda yaptığı yoklama sonucunda toplam köle sayısının 592 olduğu kaydedilmiştir. Bunların 120'sinin hasta ve işe yaramaz halde olduğunu ve bu yüzden sürekli zindanda yaşamak zorunda olduklarını kaydetmiştir. Geri kalan 442 esirin ise 235'inin çeşitli hizmetlere aktarıldığını sadece 592 esirden 207'sinin küreğe gönderildiğini kaydetmiştir⁴⁵¹.

Osmanlı bahriyesinde forsaların daha iyi kürek çekmeleri sebebiyle, bilhassa Kaptan-ı derya beylerinin⁴⁵² kadırgalarında ve tersane emini ve tersane kethüdasına ait gemilerde⁴⁵³ forsalara rastlamaktayız. Genellikle forsalara karşı temkinli olunması istemiştir. Çünkü savaş sırasında kölelerin ayaklandıkları ve gemiyi kaçırdıkları bu sebeple Tersane-i Âmire gemilerinde forsalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun dışında her gemiden 100 esirin çıkarılarak yerlerine Türk kürekçilerin getirilmesi ve bütün gemilerde en fazla 50 forsanın bırakılmasının daha uygun olduğunu dile getirmiştir. Uzunçarşılı, gemilerde köle ile Türk kürekçilerin karışık olarak bırakılması esasına dikkat edildiğini belirtmiştir. Bu şekilde gemilerde emniyetin sağlanması daha da kolaylaşmıştır. Çünkü diğer halde esirler, Osmanlı Devleti'nin düşmanları lehine bir gemide yalnız buldukları vakit düşmanın kazanması için manevra yapabilir ve isyan edebilirlerdi. Bu sebeple Türk kürekçilerle birlikte forsaların kürek çekmesine dikkat edilmiştir⁴⁵⁴. Bütün bunlara rağmen 1692- 1702 tarihlerinde derya beylerine hitaben yazılan hükümlerde gemilerde her kürekte 5 forsanın bulundurulması emredilmiştir⁴⁵⁵.

⁴⁵⁰ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 212

⁴⁵¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 212.

⁴⁵² Bostan, "Derya Beyi", s. 200- 201.

⁴⁵³ Bostan, "Gemi", s. 8-11.

⁴⁵⁴ Uzunçarşılı, s. 483.

⁴⁵⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s.211.

Miri esirler sadece harp gemilerinde kürek çekmiyorlardı, aynı zamanda nakliye gemilerinde de kürek çekmekle vazifelidiler. Tersane-i Âmire' ye ait donanma sefere çıkmayacaksa veyahut nakliye işlerinde kendilerine ihtiyaç duyulmuyorsa miri esirler Tersane Zindanı'nda tutularak muhafaza edilmekteydiler. Örneğin; 1701 tarihli bir defterde, inşa edilecek bir kalyona kereste taşımakla vazifeli taş gemisinde 15 kürekçisi bulunmaktaydı. Bu kürekçiler⁴⁵⁶ Tersane Zindanı'nda bulunan esirlerden oluşmaktaydı⁴⁵⁷. 1703 yılında ise, Osmanlı bahriyesine ait taş gemisinde 30 forsanın yani kürekçi olduğu kaydedilmiştir⁴⁵⁸. Anlaşılabileceği üzere ihtiyaç duyulduğunda gemi inşaatı veya kürek çekmeye gönderilen tutuklular, ihtiyaç yoksa zindanda kalmaktaydılar.

Tersane-i Âmire'nin ihtiyacı olan kürekçilerin yetmediği durumda, devlet köle pazarından kürekçi ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Osmanlı donanması satın alınan esirler sayesinde, tersanede kürekçi sıkıntısı çekmiyordu. Örneğin; 1663 tarihinde 3.000 akçe tahsis edilerek Vidin Kazası'ndan 30 köle, Özi'den ise 50 köle satın alınması emredilmiştir. Gönderilen hükümde bu esirlerin güçlü kuvvetli olmalarına dikkat edilmesi emredilmektedir⁴⁵⁹. Burada amaç, satın alınacak esirlerin kürek çekmeye veyahut inşaatlarda, taş gemilerinde, nakliye işlerinde çalıştırılmaları durumunda, ağır şartlara uyum sağlamları ve bu zor şartlara daha kolay adapte olmalarıdır. Çünkü bu neviden işler, ağır işler kategorisinde idiler.

Satın alınan esirlerin fiyatlarına bakacak olursak, 1645-1649 tarihleri arasında bir esirin fiyatı 2500 akçe idi. 1662 tarihine geldiğimizde ise 3000 akçe olduğunu görmekteyiz. 1664 yılında erkek bir kölenin fiyatı 11.000 akçeye çıkmıştır⁴⁶⁰. 1687 senesinde ise satın alınan bir esirin fiyatı 3.300 akçeye düşmüştür⁴⁶¹. 1645 senesinde bu rakam 2.500 akçe iken, tarih 1687 senesini gösterdiğinde bu fiyat 3.300 akçeyi bulmuştur. Köle fiyatlarının zamanla artması enflasyona bağlı olabileceği gibi köle sayısının azlığına da bağlanabilir.

⁴⁵⁶ Padişah kaygısını çeken kürekçilerin kar beyaz elbiseler giyip başlarına da kırmızı külah takmaktadırlar. Ebru Boyar ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbulu'nun Toplumsal Tarihi*, Çev., Serpil Çağlayan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 59.

⁴⁵⁷ BAO. MAD: 4875, s. 68, 1701.

⁴⁵⁸ BAO. MAD: 5362, s. 73, 1703.

⁴⁵⁹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.212.

⁴⁶⁰ Sak, 16. *17 Yüzyıllar'da Konya'da Kölelik Müessesesi*, s. 70.

⁴⁶¹ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s.212.

Satın alınan esirler dışında, Tersane-i Âmire’de kürek çekecek insana var olan ihtiyacın artması sebebiyle, özellikle Kırım Hanlığı’ndan devlete kürekçi gönderilmektedir. Bütün bunlara ilaveten İstanbul’da bulunan esirciler, para karşılığında ellerinde bulunan köleleri devlete kiralamaktaydılar. Yazlık ve kışlık olarak kiralanan bu köleleri kürekçi olarak çalıştırılarak bu şekilde gelir elde etmekteydiler⁴⁶². Kölelerin yetmediği durumda devlet suçluları forsa olarak istihdam etmeye başlamıştır. 16. yüzyılda başlayan uygulama ile hırsız, katil, zina, eşkiya, yan kesici gibi birçok suçu işlemiş veya suça karışmış kişiler Tersane Zindanı’nda kürek çekmek üzere gönderilmişlerdir⁴⁶³.

Bütün bunlara rağmen hala kürekçi ihtiyacı karşılanmaz ise bu defa halktan ücretle kürekçi tedariki yoluna gidilirdi. Mesela 1699’da kürekçi ihtiyacı hasıl olmuştur. Toplam 982 kürekçiye ihtiyaç vardır. Bunun 448’i köle olmak kaydıyla Memipaşazade Ahmed Paşa’nın esiri, 205’i Tersane ve 100 tanesi ise kalyonlarda bulunmaktadır. Halen 229 kürekçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Açığın haklatan ücretle tedarik edilmesi yoluna gidilmiştir⁴⁶⁴.

Tersane-i Âmire’de çeşitli vazifelerle çalıştırılan köle ve mücrimler yaz geldiğinde gemilerde hizmet vermekteydiler⁴⁶⁵. Özellikle kadırgalarda kürek çekmelerinin yanında 16. ve 17. yüzyıllarda büyük inşaatlarda kereste ve taş naklinde kullanılmak üzere inşa edilen bu gemilerde köleler çalıştırılmaktaydı⁴⁶⁶. Örneğin; 1701 tarihli bir defterde, inşa edilecek bir kalyona kereste taşımakla vazifeli taş gemisinde 15 kürekçisi bulunmaktaydı. Bu kürekçiler⁴⁶⁷ Tersane Zindanı’nda bulunan kölelerden oluşmaktaydı⁴⁶⁸. Başka bir örnekte ise; 1703 yılında Osmanlı bahriyesine ait taş gemisinde 30 forsanın kürekçi olarak çalıştığı kaydedilmiştir⁴⁶⁹.

⁴⁶² Uzunçarşılı, s. 482.

⁴⁶³ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 5-12.

⁴⁶⁴ BOA. İE. BH: 907, 1111 (1699).

⁴⁶⁵ Gürkan, s. 197- 200.

⁴⁶⁶ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 91.

⁴⁶⁷ Kürekçiler sadece savaş gemilerinde değil padişaha ait gemilerde de kürek çekmişlerdir. Örneğin; 1588 tarihinde İstanbul’da bulunan Brettenli Michael Heberer kürek mahkûmuydu ve III. Murad’ ın Osmanlı Devleti’nde kürek mahkûmu olarak çalıştırdığı bir grup esirin varlığını kendi gözleriyle görmüştür. Michael Heberer Von Bretten, *Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer’in Anıları 1585-1588*, İstanbul: Kitap yayınevi, Çev. Türkis Noyan, 2003, s. 190-193; Padişah kayığını çeken kürekçilerin kar beyaz elbiseler giydiğini ve başlarına da kırmızı külah taktıklarını belirtmiştir, Ebru Boyar-Kate Fleet, *Osmanlı İstanbulu’nun Toplumsal Tarihi*, Çev., Serpil Çağlayan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 59.

⁴⁶⁸ BAO. MAD: 4875, s. 68, 1701.

⁴⁶⁹ BAO. MAD: 5362, s. 73, 1703.

Bunlar dışında gemi inşaatlarında çalışanlardan biri de İngiliz Tamsor adında bir köleydi. 1756 yılında tamiri ferman buyrulan üç ambarlı bir kalyonda çalışırken, güverteden düşüp ölmüştür. Ölümü ile alakalı sorgulamanın yapılması istenmiş olup, kaydının zindan defterinden silinmesi emredilmiştir⁴⁷⁰.

5.1.2. Tersane-i Âmire'de Çalışmak

Forsa olmalarının dışında kölelerin en yaygın çalışma alanı Tersane-i Âmire'ydi. Köleler, kendilerini bekleyen nöbetçiler tarafından 10, 20, 30,50 ve bazen de 100 esiri aynı anda çalıştıracakları bölgeye götürülmektedirler. Kölelerin akşama kadar taş, kereste, kireç vs. gibi malzemeleri taşıdıktan sonra akşam olunca da zindana geri getirilmekteydiler⁴⁷¹. En çok eski halatları çözmekte ve mesleklerine göre gemi inşa işlerinde marangoz, ırgat, yorgancı, habbaz olarak vazifelendirilmekteydiler⁴⁷².

Bütün gemi inşa işleri ve forsa olarak kullanılmaları dışında kölelerin isyan edip gemiyi ele geçirmeleri düşüncesi de her zaman akılları kurcalayacak bir meseleydi⁴⁷³. Anlaşılabileceği üzere ihtiyaç duyulduğunda gemi inşaatı veya kürek çekmeye gönderilen tutuklular, ihtiyaç yoksa zindanda kalmaktaydılar.

5.2.3. Tulumbacılık

Yeniçeri Ocağına bağlı kurulmuş olan bu ocak dışında, Tersane-i Âmire'de de faaliyet gösteren tulumbacı vazifesi yapan görevliler mevcuttu. Tersane-i Âmire'de bulunan tulumbacıların vazifesi, delinen gemilerin içlerine dolan suyun tulumbalar ile çekip boşaltılmasını sağlamaktı. Bu işi köleler ve suçlular yapmaktaydı⁴⁷⁴. Tulumbacıların sayısı dönemsel olarak Tersane-i Âmire' de inşa edilen gemi sayısına göre değişiklik göstermekteydi. Örneğin; 1522 yılında mevcut tulumbacı sayısı 23 iken 1645 senesinde 16'ya düşmüş, 1653 senesinde de tekrar artarak 72' ye yükselmiştir. En fazla gemi inşa edilen dönem olan 1660- 1661

⁴⁷⁰ BOA. AE. SMST.III.:336, 1170 (1756).

⁴⁷¹ Siedel, s.43.

⁴⁷² Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 209.

⁴⁷³ Gürkan, s. 197- 200.

⁴⁷⁴ Tulumbacı: Yangın söndürmek amacıyla Yeniçeri Ocağına bağlı olarak kurulan bu müessese aynı zamanda Tersane-i Âmire'de de bulunmakta olup bu kişilerin görevi gemilerin delinmesi halinde gemiye dolan suyu boşaltmaktı. Bu maksatla gemilere tulumba konulmaktaydı. Tulumbacıların sayısı ise inşa edilen gemi sayısı ile orantılıydı. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, s. 77-78.

senesinde ise 184 tulumbacı Tersane-i Amire' de görev almıştır. Tersane-i Âmire deki tulumbacılar *gebran-ı miri* de denilen miri esirler arasından seçilmekteydi. Tulumbacılık yapımları dolayısıyla kendilerine belli bir ücret olarak nafaka adı altında *yevmiye* verilmekteydi. 1663 yılında 80 miri esir tulumbacıya 5000 akçe verilirken, 1663-64 tarihinde ise 160 köleye 11.000 akçe nafaka tahsis edilmiştir⁴⁷⁵.

5.2.Kamu Binaları

Tersane-i Âmire'nin çeşitli kollarında çalıştırılan zindan köleleri bunun dışında çeşitli kamu binalarının yapımında da görevlendirilmişlerdir. Kölelerin ihtiyaç dâhilinde zindandan çıkarıldığını ve gruplar halinde nöbetçiler nezaretinde çalışma mahallerine gönderildiklerini yukarıda belirtmiştir⁴⁷⁶. Siedel eczacı olduğu için bu çalışma gruplarına katılmamış, Michael Heberer ve Wratistlaw onun kadar şanslı olmamışlardır. Heberer, forsa olarak çalışmasının haricine inşaatlarda amelelik yapmıştır. Bu sırada mermer kesme işinde bile görev almıştır. Bunun dışında özel binalarda da çalışan köleler için iş sahibi belirli bir ücret öderdi. Wratistlaw, ise çeşitli inşaatlarda taş yontma işinde çalışmış, inşaat malzemesi taşımıştır. Yani köleler mermer kesmekte, taş taşımakta, taş yontmakta ve diğer her türlü inşaat işlerinde çalışmaktadırlar⁴⁷⁷. Bunun yanı sıra çalıştırdıkları diğer bir hizmet alanı ise, Tersane Zindanı'nda nöbet tutmaktı. Gece gündüz nöbetçilerle birlikte özürü kölelerinde nöbet tuttuğu bilinmektedir⁴⁷⁸.

Tersane Zindanı'nda yaşayan esirler, farklı işlerde de istihdam edilirdi. Kölelerin bir kısmı özellikle padişahın emrinde çalışır ve sarayda hizmet verirlerdi⁴⁷⁹. Örneğin; Saray- 1 Atik'te çalışan esirlerden birinin ölmesi üzerine Tersane Zindanı'ndan Yorgi Vele-i Dimitri adında bir esir gönderilmiştir⁴⁸⁰. Bunun dışında 1771 senesinde Enderun hizmetine verilen 24 esirden 2'si bir suçla karışmaları sebebiyle saraydan zindana geri gönderilmiş olup bu iki esir yerine Tersane Zindanı'ndan iki esir istenmiştir⁴⁸¹. Aynı şekilde 1762 senesinde Saray-1 Atik'te hizmet eden 6 neferden 1'i Şaban'ın altıncı günü ölmüştür. Bu sebeple

⁴⁷⁵ Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, s. 78.

⁴⁷⁶ Seidel, s.43.

⁴⁷⁷ Heberer, s. 190-192; Kumrular, s. 310; Nalçacı, s. 25.

⁴⁷⁸ Seidel, s. 39.

⁴⁷⁹ 1757 yılında 15 köle Saray-1 Cedit'te çalıştırılmaya gönderilmişken 19 köle ise korsanlık faaliyetlerinden ötürü zindana gönderilmiştir. BOA. AE. SOSM. III. 59/43058(1171/1757).

⁴⁸⁰ BOA. C. SM: 76, 1127 (1715).

⁴⁸¹ BOA. C. SM: 120, 1185 (1771).

Tersane Zindanı'ndan güçlü, kuvvetli bir esir istenmiştir⁴⁸². 1763 yılında ise Saray-ı Cedid'te hizmet eden 24 Tersane Zindanı çalışanlarından 2 kişinin yokluğu sebebiyle onların yerine 2 köle gönderilmesi emredilmiştir⁴⁸³. Bu köleler muhtemelen kaçımıştır.

Köleleri sadece tersanede değil sarayda, evlerde, köşklere de görmek mümkündür, zindandan çıkarılan köleler, kendilerine uygun görülen hizmet alanlarına yönlendirilmiştir⁴⁸⁴. Özel sektörde çalıştırıldıklarında iş sahibi ücreti köleye ödemez, devlete öderdi. Tabii ki işleri bitince yeniden zindana getirilirdi⁴⁸⁵.

5.3. Zindandan Kurtulmak

5.3.1. Azat Edilenler ve Kurtarılanlar

Azat edilen veya İstanbul'da bulunan çeşitli tarikatların çalışmalarıyla tutsaklıktan kurtulanların sayısı da az değildi. 1580 tarihinde İstanbul'da azat edilen tutsaklara bakacak olursak, bunların sayısının 1.150 olduğunu görmekteyiz. Bu kişiler daha çok aktif olarak çalışan Cizvit tarikatına bağlı şahısların yaptığı para yardımıyla⁴⁸⁶ özgürlüklerine kavuşan tutsakların sayısını ifade etmektedir⁴⁸⁷. Aşağıdaki tablo azat edilen mahkûmların hangi zümreden meydana geldiklerini ifade etmektedir.

Tablo 13. Azat Edilen Kişilerin Zümreleri ve Sayısal Durumları

Mensup Oldukları Zümre	Azat Edilen Kişi Sayısı
Latin Reayalar	500
Azatlılar	500
Elçilik Görevlileri	100
Yabancı Tüccarlar	50

Bunun haricinde 1631 senesinde tutulmuş bir kayıta Latinlerden 550 kişi, azatlılar olarak bilinen kölelerden 500 kişinin özgürlüğüne kavuştuğuna dair bir kayıt

⁴⁸² BOA.C.SM:125, 1172 (1758).

⁴⁸³ BOA.C.SM:7485, 1177(1763); Süleymaniye Camii inşaatında esirler çalıştırılmıştır. Fakat onların zindan geldiklerine dair bilgi yoktur. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı: 1550-1557*, Ankara 1972, s. 132-136.

⁴⁸⁴ Gürkan, s. 197- 200.

⁴⁸⁵ Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçyan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988, s. 208.

⁴⁸⁶ Avrupa'da Osmanlı ülkesinde köle olarak tutulan dindaşlarını kurtarılması için para ve sadaka vakıfları kurulmuştur, Gürkan, s. 197- 200.

⁴⁸⁷ Marmara, s.18-22.

bulunmaktadır. 1765 tarihinde zindanda yine 310 kişi kurtarılmak için beklemektedir. Bunların çoğunun adları, meslekleri ve nereye yerleştiği de zindan kütüğüne kaydedilmiştir. Bunların milliyetleri Tablo: 14'de yer almaktadır⁴⁸⁸.

Tablo 14. Tersane Zindanı'nda Bulunan Tutukluların Milliyetleri

Sicilyalı	Cenevizli	Maltalı ⁴⁸⁹	Portekizli	Polonyalı	Romalı
İspanyol	İtalyan	Giritli	Toskanyalı	Milanolu	Macar ⁴⁹⁰
Alman	Moskovalı ⁴⁹¹	Korsikalı	Yunan ⁴⁹²	Venedikli	Fransız ⁴⁹³

Tersane Zindanı'nda bir başka azat hikâyesi ise beceriye dayanmaktadır. Zindanda bulunan Emmanuel Prieto de La Fuente adlı bir köle, saray hastanesinde ve zindanda uyguladığı iyi tedaviler sebebiyle azat edilmiştir. Bunun gibi iyi sebeplerle çalışan ve yararı görülen kişiler, diğerlerine göre daha rahat bir zindan hayatı yaşamıştır. Rinaldo Marmara'nın eserinde kaydettiğine göre hekimlik yapan Maltalı Emmanuel, başarılı tedavi yöntemleri sebebiyle azat edilmiştir⁴⁹⁴. Bir başka azat sebebi ise zindanda vardiyancılık yapmaktı. Mesela Cuvan Françesko Palermo, 3 yıl süreyle zindanda kölelere vardiyancılık yaptığı için azat edilmiştir⁴⁹⁵.

Bir başka köle ise yaşlılığı nedeniyle azat edilmiştir. Bir başka esir ise Yuvan Elyo böylece azat edilmiştir⁴⁹⁶. Sadakat ve istikamet üzere 30 yıl kadırgalarda kürek çektikten sonra Yuvan Elyo'nun azat edilmesine karar verilmiştir. Anton v. Bonato adlı köle de 30 yıl hizmette sonra hür olabilmiş ve zindandan kurtulmuştur⁴⁹⁷.

Tersane Zindanı'ndan kurtulmanın bir diğer çaresi ise, Osmanlı Devleti adına çalışmak yani bir şekilde devlete hizmet etmektir. Elimize geçen bir örnek bunu kanıtlar niteliktedir. 1687/88 yılında Manya keferesinden Libraki isimli bir kocabaşın hikâyesinde bu durumu açıkça görmek mümkündür. Manya 'da yaşayan Libraki

⁴⁸⁸ Marmara, s. 22,34.

⁴⁸⁹ BOA. C.BH: 7, 1211 (1796).

⁴⁹⁰ BOA. C.ADL: 17, 1277 (1812).

⁴⁹¹ BOA. AE.SSLM.III: 18880, 1207(1789).

⁴⁹² BOA. C.HR: 12, 1237 (1821).

⁴⁹³ BOA. HAT: 273.

⁴⁹⁴ Marmara, s.35- 44.

⁴⁹⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil...*, s. 257.

⁴⁹⁶ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil...*, s. 259.

⁴⁹⁷ *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil...*, s. 256.

görevli olduğu sıralarda Manya halkını, Osmanlı Devleti kuvvetlerine karşı kıskırtmış ve isyana teşvik etmiştir. Bu sebeple Libraki isimli şahıs Osmanlı kuvvetleri tarafından yakalanarak Tersane Zindanı'na gönderilmiştir. Ancak daha sonra Mora'nın işgal edilmesi üzerine bölge halkı bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Libraki bu sıralarda zindanda olmasına rağmen, yaşadıkları bölgeleri terk eden halkı geri döndürmek için Tekfurdağlı Vezîr-i Âzam Mustafa Paşa zamanında görevlendirilmiştir. Kendisine halkı teskin etme görevi karşılığında Tersane Zindanı'ndan kurtulma şansı verilmiştir⁴⁹⁸. Bir başka azat yöntemi ise Müslüman olmaktı denilebilir. Mesela; 20 Nisan 1670 yılında köle olan bir kişi zindanda İslamiyet'i kabul etmesi sebebiyle azat edilmiştir⁴⁹⁹.

Köle azat edildikten sonra ana babadan hür doğmuş biri gibi hürdür. Her istediğini yapabilme özgürlüğüne artık sahip olmuştur. Ancak İslamiyet'e giren kölelerin artık kendi ülkelerine gitmeleri oldukça zordur. Bu nedenle bazı köleler azat edilseler memleketlerine gitmemekte Osmanlı Devleti'nde kendilerine bir hayat kurmaktadırlar⁵⁰⁰. Memleketlerine dönenler irtidat etmektedirler. Zaten memleketlerine dönmeye karar verdiklerinde eski dinlerine dönme isteği ile hareket etmişler demektir. Fakat bu defa karşılığın önemli bir sorun çıkmaktadır ki, o da memleketlerinde ihlas ile eski dinlerine geri döndüklerini ispatlamak mecburiyetinde kalmalarıdır⁵⁰¹.

5.3.2. Fidyeye

Tersane Zindanı'ndan kurtulmanın bir yolu da ödenen fidye sonrası azat olmaktı. Her esirin hayali olan bu girişim her zaman olumlu sonuç doğurmamaktaydı. Bunun haricinde aileleri tarafından yeterli fidyeyi bulamayan esirler, gereken fidyeyi çalışıp getirecek kadar özgürde değillerdi. Bu sebeple kurtulacak kişi fidyesini daha esir düştüğünde, İstanbul'a zindana varmadan bulmak zorundaydı. Eğer esir itibarlı biriye fidye için müzakereler devam ederdi⁵⁰².

⁴⁹⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (11066-1116/1656-1904)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK, 1995, s.586-587.

⁴⁹⁹ BOA. AE. SMMD. IV. 97/11358, 20 Zilkade 1080 (20 Nisan 1670).

⁵⁰⁰ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 219.

⁵⁰¹ Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat İlanından Sonra Ermenilerin İhtidası ve İrtidadı", Sayı: 60, *Yeni Türkiye*, 2014, s. 10.

⁵⁰² Nalçacı, s. 116.

1742 tarihinde Abdurrahim Paşa ve Halil Bey tarafından yakalanıp Tersane Zindanı'na getirilen 24 Rus esiri hakkında para verilmesi karşılığında salıverilmesi kararı alınmıştır. Bunun için toplam 2.400 kuruş istenmekte olup, her nefer için 100 kuruş talep edilmiştir⁵⁰³. Esir edilenler fidyelerini bulmak için bütün olasılıkları değerlendirir ve uygun fidyeyi bulmaya uğraşırlardı. Sadaka ve vakıflardan aldıkları paralar yeterli gelmezse eş-dosttan para bulmaya çalışırlardı. Hatta Avrupa'da para bulmaları için yerlerine bırakacak iki kefil bulabilirlerse gidip parayı bizzat getirme ihtimalleri dahi bulunmaktaydı. Kefil olma işini Macaristan sınırında, iş olarak yapan insanların varlığı da bilinmektedir. Fidyeye bulmak için gönderilen kişi arkadaşları adına da yeterli, parayı bulmak zorundaydı⁵⁰⁴.

Tersane Zindanı'ndaki kölelerden bazıları bedellerinin ödenmesi sayesinde zindandan kurtulmuşlardır. Örneğin; Maltalı Don Giuseppe Caleja papaz olup, Lupetta adlı bir kadırgadan 500 kuruş verilerek tutsaklıktan kurtarılmıştır. 1700'lü tarihlerin başında yine 7 Polonyalı köle tutsaklar zindandan kurtarılmıştır. Bunlar arasında kürek mahkûmu olan Venedikli Michel Ange Corre de Bartelemi'de 800 kuruş verilip kölelikten kurtarılanlar arasında yer almıştır. Zindandan kurtulmak için yardım bekleyen nice kölelerin şanslı olanları toplanan paralar sayesinde özgürlüklerine kavuşmuştur. Bunlardan Maltalı bir papaz olan Don Salvator Muscat, verilen 750 kuruş sadaka ile özgürlüğüne yeniden kavuşmuştur⁵⁰⁵.

Bunlardan bazılarının yaşı gerçekten kürek çekmek için veya inşaatlarda çalışmak için çok büyük olup o kuvvette olup olmadıkları da tartışılır bir durumdur. 85 yaşında olan Maltalı Antoino d' Andrea Pastorfido tam 52 senesini Mandal Bey kadırgasında geçirmiştir. Daha sonra ödenen 84 kuruş sadaka ile zindandan kurtarılmıştır. Bunun gibi Antonino Lasala' da, Maltalı olup 31 senelik zindan köleliğinden sonra 800 kuruşluk para ile özgürlüğüne kavuşmayı başarmıştır. Filippo Inguanes adlı bir köle 85 yaşına geldiğinde 55 senesini Osmanlı kadırga ve zindanlarında geçirdikten sonra 300 kuruş sadaka ile Tersane Zindanı'ndan kurtarılmıştır. Bunlardan belki de en acısı diyebileceğimiz hadise, Giorgio Barcich adlı kölelerin başına gelmiştir. Kendisi için toplanan 500 kuruşluk sadaka verildikten

⁵⁰³ BOA.AE.SMHD.I: 277, 1155 (1742).

⁵⁰⁴ Gürkan, s. 197.

⁵⁰⁵ Marmara, s.22-34.

ve özgürlüğüne 19 Aralık'ta kavuştuktan sonra aynı ayın 31'inde İstanbul'da ölmüştür⁵⁰⁶.

5.3.3. Mübadele (Değiş-Tokuş)

Zindandan kurtulmanın bir başka yolu ise mübadeleydi. Eğer esir edilen şahıs itibarlı biriyse Tersane Zindanı'nda tutulur ve mübadelenin yapılacağı vakit zindandan çıkarılırdı⁵⁰⁷. Karşılıklı değiş-tokuşların olduğuna örnek vermek gerekirse; 1703 tarihinde 30 Venedik vatandaşı esir edilmiş olup mübadele sebebiyle azat edilmişlerdir⁵⁰⁸. Bunun haricinde yine Tersane-i Âmire Zindanı'nda esir mübadelesiyle ilgili karşımıza çıkan örnekte, bir Türk esir ile zindanda kalan bir tutsak değiş-tokuş edilmiştir. Zindandan çalışmak için çıkarılan ve Lupetta kadirgasına götürülen Maltalı Carlo di Mezzi ile İsmail adında bir Türk mübadele edilmişlerdir. Bu anlamda bir başka hadise 58 senelik kölelikten sonra Maltalı Vittor Vella'nın hadisesidir. Vittor Vella, Malta'da esir edilen bir Türk ile değiş-tokuş edilmiş ve bu iki esir karşılıklı olarak tutsaklıktan kurtulmuştur⁵⁰⁹. Özellikle savaş sonrası esirlerin iadesi sıklıkla yapılan bir uygulamaydı. Her anlaşmada mutlak surette esirlerin karşılık iadesi ile ilgili olarak bir veya birkaç madde bulunmaktaydı. Örneğin; İnebahtı Savaşı'nda Müslüman esirler ile Hıristiyan esirler karşılıklı olarak değiştirilmişlerdir⁵¹⁰.

Mübadele ile ilgili bir başka örnek ise, 1 Mart 1703 tarihine aittir. Venedik'te esir edilen Müslümanlar ile Tersane Zindanı'ndaki köleleri kapsayan bir değiş-tokuş söz konusu olmuştur. Tersane Zindanı'nda bulunan 30 köle ile başka mahallerden alınan 80 köle yani toplam 110 köle mübadele edilmek istenmiştir. 110 köle ile Venedik'te bulunan Müslüman esirler devletlerin ortak hareket etmesi sonucunda değiş-tokuş edilmiştir⁵¹¹.

⁵⁰⁶ Marmara, s.18-35.

⁵⁰⁷ Nalçacı, s.92.

⁵⁰⁸ Çetin, s. 90.

⁵⁰⁹ Marmara, s.18-31.

⁵¹⁰ Gürkan, s. 197; Yine bir başka anlaşma olan Karlofça Antlaşması'nda Avusturya, Venedik ve Lehistan ile ayrı ayrı görüşmeler yapılmış ve esirlerin iadesi ile ilgili açık maddeler konulmuştur. Avusturya ile yapılan anlaşmada 12. madde, Lehistan ile yapılan anlaşmada 9. Madde, Venedik ile yapılan anlaşmada 14 madde karşılıklı esirlerin iadesini düzenlemektedir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (11066-1116/1656-1904)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK, 1995, s. 768.

⁵¹¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât...*, s. 658-659, 665, 671.

5.3.4.Zindandan Kaçış

Tersane Zindanı'na girdikten sonra her köle ve suçluların rüyası, bir şekilde zindandan çıkıp yeniden özgürlüğe kavuşmak olmalıdır. Kurtulmak için fidye, azat, Müslüman olmayı deneyen ve daha birçok çareye başvuran köle ve suçlular en son çare olarak zindandan firar etme yollarını denemişlerdir.

Köle ve suçlular zindanda tutulmakta olup, ihtiyaç dâhilinde dışarı çıkarılmaktaydı. Yukarıda zindandan kaçısın mümkün olmadığı üzerinde durmuştuk. Bu nedenle kaçış ancak zindan dışında mümkün görünmektedir. Bir esir zindandan kaçacak olursa, bundan mesul bulunan kişi ya da kişilerden o kölenin bedeli tanzim edilerek zarar kapatılmaya çalışılırdı. Wratislaw, 16 tutsağın zindandan kaçış palını ve öyküsü ayrıntıları anlatmaktadır. Anlatıya göre; 4 Macar, 2 Rum, 1 Alman, 9 İtalyan'dan oluşan tutsaklar grubu, dışarıdaki bağlantılarıyla iletişim kurarak zindandan kaçmış ve bunların dördü yakalanarak yeniden zindana atılmışlardır. Görevini ihmal eden zindan görevlileri ise asılmıştır⁵¹². Buna benzer olay 1701 senesinde vuku bulmuştur. Bu defa zindandan 12 esir kaçmıştır⁵¹³. Ancak belgeden kaçış öyküsünü takip etmemiz mümkün değildir.

Tersane Zindanı'nda kalan esirleri de firara teşvik eden 4 Macar esiri, Tersane Zindanı duvarını delmeye çalışırken yakalanmış ve daha hiçbiri kaçmadan yakalanmıştır. Yapılan sorgulama sonrası 4 Macar Yedikule Zindanı'na nakledilmişlerdir. Yine yapılan 1789 tarihinde Tersane Zindanı'nda mahkûm olan 3 Macar esiri, zindan odabaşısını darp edip öldürmek suretiyle kaçmaya teşebbüs etmişler, içlerinden birisi kaçmayı başarmıştır. Gece kaçmış olduklarını varsayarak sabah yoklamasında kaçtığı anlaşılan kölenin yakalanması için çalışmalar başlatılmıştır. Zaten çok uzağa gidemeyen Macar köle kısa süre içerisinde yakalanmıştır. Kaçmaya teşebbüs eden başkalarının da olduğu yapılan tahkikat sonrasında ortaya çıkmıştır. Hatta zindan duvarını delmeye çalışmışlardır. 1789 yılında meydana gelen bu olayda kaçmaya teşebbüs eden 64 neferin Yedikule Zindanı'na gönderilmesi emredilmiştir⁵¹⁴.

⁵¹² Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, s.148- 157.

⁵¹³ BAO. MAD: 4876, s. 37a- 37 b, 1112 (1701).

⁵¹⁴ BOA. HAT: 1397, 1204 (1789).

Çok değil bir yıl sonra 1790 yılında, yeniden bir kaçış hikâyesi karşımıza çıkmaktadır. Moskov ve Avusturyalı 64 neferden oluşan zindan kölelerinin 6 tanesi, zindan duvarını delme cesareti göstermiştir. Delinen zindanın adı Derun Zindanı olup, zindanın tam olarak kimler tarafından delindiğinin öğrenilmesi için zindan zabıtları, liman reisi ve tersane kethüdası firar etmeye yeltenen 6 kişinin sorgulamasını gerçekleştirmişlerdir. Bu sorgulama sonrasında 64 neferin başka bir zindana ihraç edilmesi istenilmiştir⁵¹⁵. Kimi zaman toplu firar hadiseleri yaşansa da, kimi zamanda münferit firar hadiseleri yaşanmıştır. Tersane Zindanı'ndan kaçan bir şahıs firar ederken bir subaşının atını, eşya ve parasını çalarak zindandan firar etmeyi başarmıştır. Yakalandığında ise verdiği ifadesinde “ *Ben kendüm kaçtım ve sahraya çıktığımda bu bargiri sahipsiz görüp aldım.*” şeklinde bir açıklamayla suçunu itiraf etmiştir. Bu hadisenin ardından tekrar zindana atılmıştır⁵¹⁶.

Tersane Zindanı'na atılmış bir korsan kaçmaya teşebbüs etmiş ve kaçmayı başarmıştır. Ancak yakalandıktan sonra nasıl firar ettiği sorgulanmış ve Tersane Emni'nin yanında misafir edilmiştir⁵¹⁷. Bunun haricinde 1792 tarihinde Tersane Zindanı'ndan kaçan 6 esir yerine zindandan esir istenmiştir⁵¹⁸. Bu şekilde firar hadiseleri 1848 tarihlerinde de yaşanmış olup Katil Çoban Yorgi ve Kozma adlı iki şahıs Tersane Zindanı'ndan kaçmış olup yakalanmaları için talimat verilmiştir⁵¹⁹. Joseph veyahut Pepino Mifsud adıyla tanınan genç adam, zindan köleliğinden kurtulmak için farklı bir çareye başvurmuştu. Anlaştığı Rum bir rahip ile kılık değiştirecek ve kadın kılığıyla zindandan kaçacaktı. Zindandan kaçmayı başarsa da yakalanan Rum rahip ve genç farklı uygulamalarla cezalandırılmışlardır. Rum rahip zindan kapısının önüne asıldı. Genç Joseph ise kaptan paşanın önünde Türk oldu yani Müslüman olmayı kabul ederek ölümden kurtulmuş oldu⁵²⁰. Biz buna benzer bir hadisenin Alman elçilik heyetiyle gelen ve zindana mahkûm edilen Alman Wratislaw'ın anılarını anlattığı eserde duyduğu bir hadiseyi yazması sebebiyle öğrenmiş oluyoruz. Ancak o hadise de köle cezalandırılmamıştı. Zindan vazifelileri görevlerini ihmal ettiği için cezalandırılmıştır. “*Ancak kuşun dahi tabiatında uçmak*

⁵¹⁵ BOA.HAT:1398, 1205 (1790).

⁵¹⁶ BOA.HAT:184.

⁵¹⁷ BOA.HAT:192.

⁵¹⁸ BOA.C.SM: 100, 1207 (1792).

⁵¹⁹ BOA.A.MKT.MHM: 8, 1264 (1848).

⁵²⁰ Marmara, s.44-45.

var karanlık ve kasvetli olan zindandan kaçmak her tutsağın hayalidir”, diye zindan kurtulmanın önemi üzerinde durmuştur⁵²¹.

Tersane Zindanı’ndan kaçıp yakalananlar olduğu gibi, kaçmayı başaran kölelerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu tutsaklar yakalanma riskini de göz önüne alarak zindandan kaçmayı denemişlerdir. Zindandan kaçıp çeşitli yollarla emeline ulaşanlardan birkaçına örnek verecek olursak şunları örnek gösterebiliriz.

Tablo 15. Zindandan Firar Etmeyi Başaranlar

İsimleri	Milliyetleri
*Vicenzio Andrea Balderde di Allonso della Ville di Leon	İspanyol
*Agostino Pachaviglio di Stefano	İspanyol
*Francesco Rodrighes di Antonio	İspanyol
*Santo Jago di Giovanni	İspanyol
*Pietro Lamenti di Francesco	Fransız
# Giuseppe Dominquez	İspanyol
• Joseph Stada di Francesco	İspanyol
• Antonio Ragusa di Paolo	Maltalı
• Michele Ciantur di Baltazare	Maltalı
Vittor Vella	Maltalı
Juan Medina	İspanyol
George Rodriguez	İspanyol
Martino Gioanne	İspanyol

15. Tablo da verdiğimiz ilk beş isim zindandan kazdıkları tünel sayesinde kaçmayı başarmışlardır. Giuseppe Dominquez adındaki köle de Galata’da evli olup zindandan alınıp sarayda hizmet etmesi için gönderilmiş olan köleler arasında yer almasına rağmen saraydan kaçmayı başarmıştır. Zindanın 3 kölesi olan 2 Maltalı 1 İspanyol tutsaklar zindandan kaçmayı başarmıştır. Vittor Vella isimli köle ise zindandaki 58 senelik tutsaklığından sonra Malta’da bir Türk’ e karşılık değiş- tokuş yapılması sayesinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Joseph Stada di Francesco adlı zindan kölesi ise Ege adalarından birinde bir Rum’la, zindanda evlendi. Bunlar haricinde İspanyol olan Juan Medina ve George Rodriguez zindandan kaçmayı başaranlar arasında yer almıştır⁵²².

Bu kölelerden bazıları zaman zaman kaçmaya teşebbüs etmiştir. Kaçmayı başaran birkaç kişinin adı ve nereli olduğuna bakacak olursak; Antonio Barbarigo

⁵²¹ Wratislaw, 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler, s. 123-160.

⁵²² Marmara, s.44-47.

Lupa adlı kadırgadan kaçmış olup Maltalı bir köleydi. Bunun haricinde Francesco di Bon, Kamiloğlu kadırgasından kaçmış olup Napolilidir. Bunlardan başka Girolamo adlı köle Kasım Bey kadırgasından kaçmış olup Cenevizli'dir. Ayrıca Ömer Bey kadırgasında kalan tutsak Maltalı Lorenzo ile Cenevizli Girolamo'da, Kasım Bey kadırgasından kaçmayı başarmıştır. Bunun haricinde kaçarken yakalanan veyahut kadırgada ölen tutsaklarında var olduğunu kaydeden Marmara, bu kişilerin adları ve milliyetlerini de eserinde kaleme almıştır⁵²³.

Zindandan kurtulmanın belki de kısa yoldan en kolay yolu zindanda ölmektir. Hiçbir firar, fidye, mübadele girişimlerinin sonuç vermediği dönemlerde eğer Osmanlı Devleti toplu bir azat etme fikriyatına sahip değilse, zindandan tek kurtuluş yolu ölüm oluyordu. Örneğin; 1700'lü yıllarda Venedikli Giuseppe Scarpa adlı bir tutsak kaçmak isterken, Mandal Bey kadırgasında Karadeniz'de çıkan bir fırtına sebebiyle boğularak can vermiştir⁵²⁴. Esir denilen şahıslar zindanda ömürlerinin nihayete erdiği vakit, Tersane Zindanı'nın arkasında bulunan Meyyit İskelesine götürülür ve oraya gömülürdü⁵²⁵.

⁵²³ Marmara, s. 22-34.

⁵²⁴ Marmara, s.18-25.

⁵²⁵ Nalçacı, s.104; Zindandan kurtulmanın bir yolu da başka çalışma alanlarına gönderildiklerinde elde ettikleri imkandır. Çünkü saraya gelmek demek orada sonuna kadar kalmak anlamı taşımamakta olup daha kolay kaçma imkânı elde etmektedirler. Mesela Tersane Zindanı'ndan Saray-ı Atik'e çalışmak için gönderilen Avusturyalı köle kaçmaya yeltenmiştir. Ancak başarılı olamamıştır. Bu yüzden Tersane Zindanı'na geri gönderilmiştir. Yerine başka bir köle gönderilmesi istenmiştir. BOA. C. SM: 100, s. 1-2, 1205(1790) ; Bunun haricinde 1762 yılında Kısa boylu kara sakallı genç olarak tarif edilen İngiliz milliyetlerinden olan köle hizmetteyken güverteden düşerek ölmüştür. Şahitler huzurunda ölümü tescillenmiştir. BOA. A.E. SMST. III. 336/2761, (17 Şevval 1175/ 11 Mayıs 1762).

SONUÇ

Tersane-i Âmire' nin kuruluşu sonrasında denizlerle olan irtibat artmış ve Osmanlı Devleti tersanelerinde büyük donanma inşaatlarına ağırlık vermiştir. Bu tersanelerden en mühimi İstanbul Tersanesi, Haliç Tersanesi veya Galata Tersanesi adlarıyla meşhur olmuştur. Tersanede gemi inşa işlerinde, kereste, taş taşımacılığında ve en önemlisi gemilerde kürek çekecek forsaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Özellikle XVI. yüzyılda savaş zamanları kürek çekecek insan gücüne ihtiyaç artmış durumdaydı. Osmanlı Devleti de kendi zamanındaki diğer dünya devletler gibi işgücü açığını kapatmak için öncelikle savaş esirlerine başvurmuş ve onları başta donanma ve tersane olmak üzere kullanmıştır. Fakat 16. Yüzyılda bu kaynak yeterli olmamaya başlayınca devlet bu defa bir başka kaynağa, suçlulara yönelmiştir. Her iki grubu en kolay muhafaza edebileceği yere zindanlara koymuştur. İstanbul'da başka zindanlar olmakla birlikte Tersane Zindanı bu işgücünün sağlandığı yer olması bakımından diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Devlet nerede işgücüne ihtiyacı varsa buradan o alanlara sevkiyat yapmış, gündüz çalıştırılan köle ve suçlular akşam olunca yine zindana geri getirilmişlerdir. Bu açıdan baktığımızda Tersane Zindanı'nı devletin işgücü merkezi olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Tersane Zindanı'na kapatılan çeşitli milliyetlerden köle ve suçlular, kışın tersanede yazın ise, Tersane-i Âmire'nin çeşitli iş kollarında mesleklerine göre çalıştırılmışlardır. Kışın zindanda kalan köleler, ihtiyaç dâhilinde çeşitli işlere muhafızlar öncülüğünde götürülmekteydi. İş sonrasında ise geri zindana getirilerek kapatılmaktaydılar. Bu işler arasında kamu binalarındaki hizmetleri dışında Tersane-i Âmire' de tulumbacılık gibi işler gelmekteydi. Bunun dışında köşk, ev, saray gibi özel işlerde istihdam edilmekteydiler. Yazın ise zindan köleleri forsa olarak gemilerde kürek çekmeye götürülmekteydiler.

Tersane Zindanı, adından da anlaşılacağı üzere yaşam şartlarının zor olduğu bir yerdir. Zira zindan köle ve suçluların düşmek istemedikleri ve oraya düştükten sonra kurtulmak için her şeyi yaptıkları bir mekandır. Zindan en iyi ihtimalle ayağına takılmış bir zincirle yaşamak oldukça güç olmalıdır. Eğer problemlili bir köle ve suçlu ise hem ayağından hem de boynundan zincirlenirdi ki, bu zor olan zindan hayatını iyiden çekilmez hale getirmektedir. Bütün bunlara rağmen daha zor bir hayat bu köle

ve suçlular için vardı. O da gemilerde forsa, yani kürekçi olarak çalışmaktı. Esirlikten kurtulmuş birinin ifadesi ile bir gemide forsa olmak zindan hayatından kat be kat daha zordu. Bütün bunlar bizi köle ve suçluların zindandan kaçmak için her yolu deneyebilecekleri sonucuna götürmektedir. Nitekim de öyle olmuştur. Zindan kurtulmanın köle ve suçlular açısından farklı yolları vardır. Suçlular sürelerinin dolmalarını veya affedilmelerini umarak zindandan kurtulmayı beklemişlerdir. Köleler için ise zindan kurtulmak o kadar kolay değildir. Bazen de çok kolay olabilmektedir. Bunlardan bir tanesi azat müessesesidir. Azat edilmek sadece zindandan kurtulmayı sağlamaz bir köleye, aynı zamanda kölelikten tamamen kurtulmayı, yani hürriyetine yeniden kavuşmayı, dolayısı ile isterse memleketine dönmeyi sağlamaktadır. Bunun için kimi köleler İslam dinin kabul etmişlerdir. Bu anlamda ihtida etmek kesin azat ile sonuçlanmasa da belge ve seyyah anlatıları bu tercihin azat edilmek de hiç de yabana atılamayacak bir işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

Zindandan kurtulmanın bir başka yolu fidye bedelinin ödenmesidir. Köleler bu bedelin ödenmesi için dindaşları ile irtibata geçmeye çalışmışlar, bunun için zindana gelen din adamları önemli görev üstlenmişlerdir. Bir şekilde akrabaları ya da kendilerine yardım edecek birini bulduklarında kölelikten kurtulmuşlardır. Bunun için Avrupa'da Sadaka sandıkları ve Para vakıfları kurulmuştur.

Köleler için kurtulmanın bir başka yolu Avrupa devletlerine esir düşen Osmanlı vatandaşları ile mübadele, değiş-tokuş edilmeleridir. Bu müessese devletin kurulduğu andan itibaren var olmakla birlikte 18. yüzyılda diğer dönemlere göre daha fazla uygulanmıştır. Zindandan kimi köleler bu yolla kurtulmuşlardır.

Tabii ki zindandan kurtulmanın suçlular ve köleler için ortak olan bir tarafı vardır ki, o da kaçmak. Evliya Çelebi'nin temeli kat kat mermerle kaplı olduğunu söylediği, duvarlarında pencerelerin olmadığı, etrafının yüksek ve kalın duvarlarla kaplı olan bir yerden kaçmanın ne denli zor olacağı tahmin edilebilir. Ancak bütün bunlara rağmen görülmüştür ki, zindandan kaçanlar bulunmaktadır. Kimileri zindan zabitlerinin öldürmek suretiyle kaçmayı denemişlerdir. Kimileri zindan zabitleri ile işbirliği yaparak kaçmaya çalışmışlardır. Ama vardığımız sonuç zindandan kaçmak çok zor olmakla beraber imkansız değildir. Asıl kaçtıktan sonra ne olduğudur. Çünkü

bir köle zindandan kaçtıktan sonra ülkeden nasıl çıkacaktır. Bir suçlu nerede saklanacaktır. Yapılan sayımlarda kaçtıkları ortaya çıktıktan sonra çoğu için arama faaliyeti başlatılmış ve yine çoğu yakalanarak zindana geri getirilmiştir. Kısaca zindanlar kaçmak için de zor mekanlardır.

Zindan binalar topluluğundan oluşan bir mekandır. Üç büyük bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm vasıfsız kişilerin kaldığı, ikinci bölüm vasıflı, kalifiye kişilerin kaldığı bir yerdir. Üçüncü bölüm ise hastane vazifesi görmektedir. Her bölüm ayrı birer binadır ve ortasında büyük bir avlu bulunmaktadır. Bu bölümlere bile vasıflı, kalifiye bir insan olmanın ayrıcalığını ortaya koymaktadır. Seyyah anlatıları bize bunu göstermiştir. Hastane ise özellikle salgın hastalıklar döneminde ölümün çok olduğu bir yer olarak tasvir edilmiştir. Genel algı hastaneden dönüşün olmadığıdır. Bunlardan başka zindanda 50 adet baca, 4 adet büyük ocak, 16 tuvalet, su yolu, lağım şebekesi, su hazinesi, su olukları, hamam, zabitan odaları, mutfak, fırın, değirmen, yapılan ekmeğin muhafaza edildiği ambar, cami, mescit, kilise ve şapellerin var olduğunu öğrenmekteyiz. Bütün bu yapılar yaşamın gerekliliği için bina edilmişlerdir.

Yaklaşık 350 yıldan fazla hizmet veren zindan kimi zaman büyük bir kısmı kimi zaman ise belirli bölümleri tamir edilmiştir. En büyük tamirat Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Kaptan-ı Deryalık makamında bulunduğu döneme tekabül etmektedir. Ondan sonra daha küçük boyutta tamiratlar geçirmiştir. Ancak bu tamiratlar sırasında zindanın sakinleri köle ve suçluların nerede ikamet ettikleri, nasıl yaşadıkları hususunda belge ve seyyah anlatıları yoktur. Kaynakların suskunluğu bize bu konunun açıklığa kavuşturulmasında hiç yardımcı olmamaktadır.

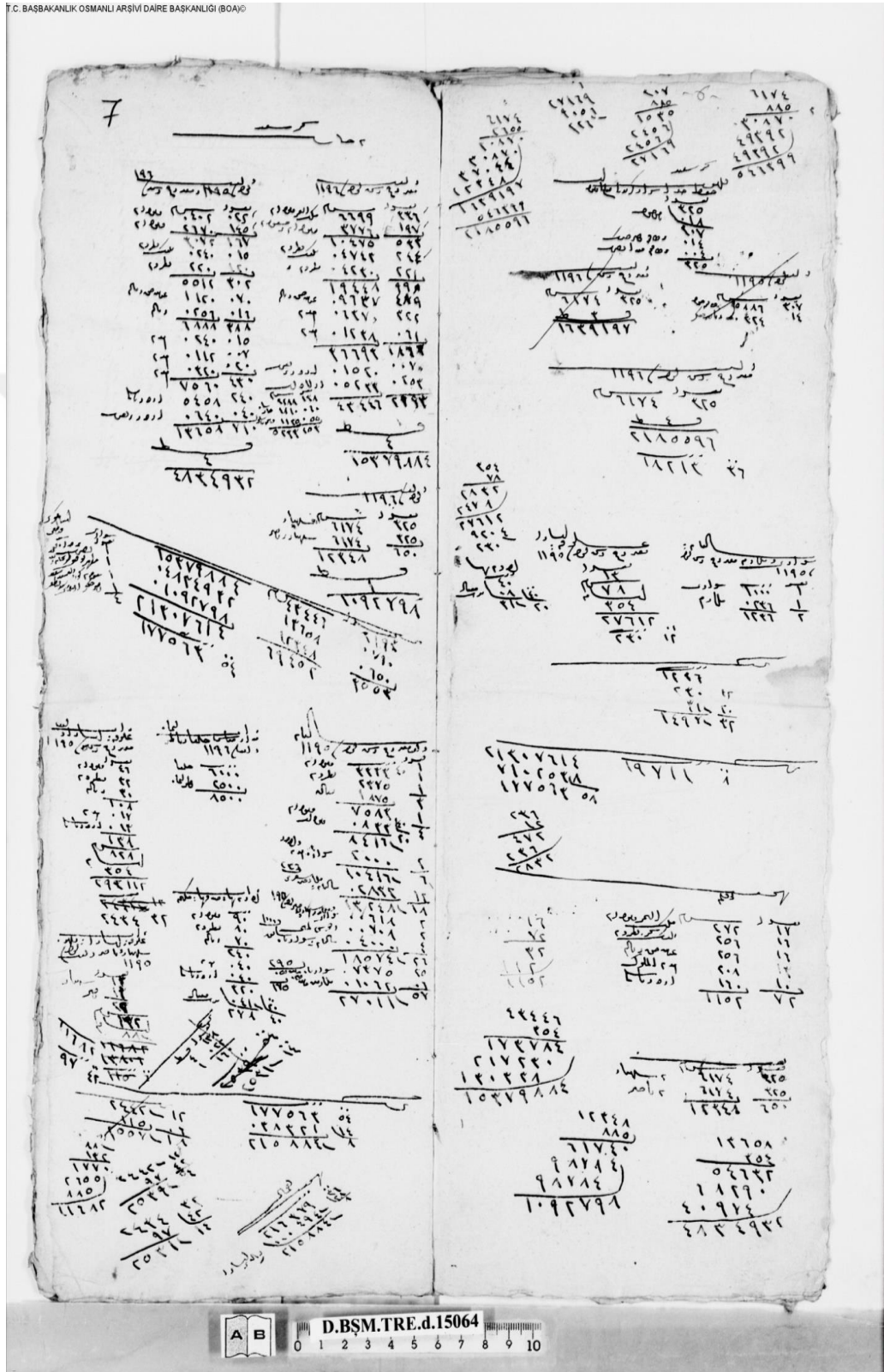
Zindan yaşamında tezde en çok köle yaşamı üzerinde durmak zorunda kaldık Çünkü yaşama dair zindanda kalmış hatıratlardan yararlanmak zorundaydık. Belge ve defterlerden az çok bilgi sahibi olsak da yaşama dair bir bütünlük yakalamamız mümkün değildir. Belge ve defterlerden ekme verildiğini, bayramlarda et alındığını, öğreniyoruz. Hatta zindan sakinlerinin zincirlendiğini yekûnlu miktarda zincir satın alınmasından anlıyoruz. Ama zabitler nasıl köle ve suçlulara nasıl davranıyorlardı? Kuralları uygularken ayırım yapıyorlar mıydı gibi soruların cevabı için anlatılara başvurduk ve vardığımız sonuç zindan yaşamının çok zor olduğudur.

Tek cümleyle zindanı tarif edecek olursak dünyada yaşanması en zor olan yerlerin başında gelmektedir.

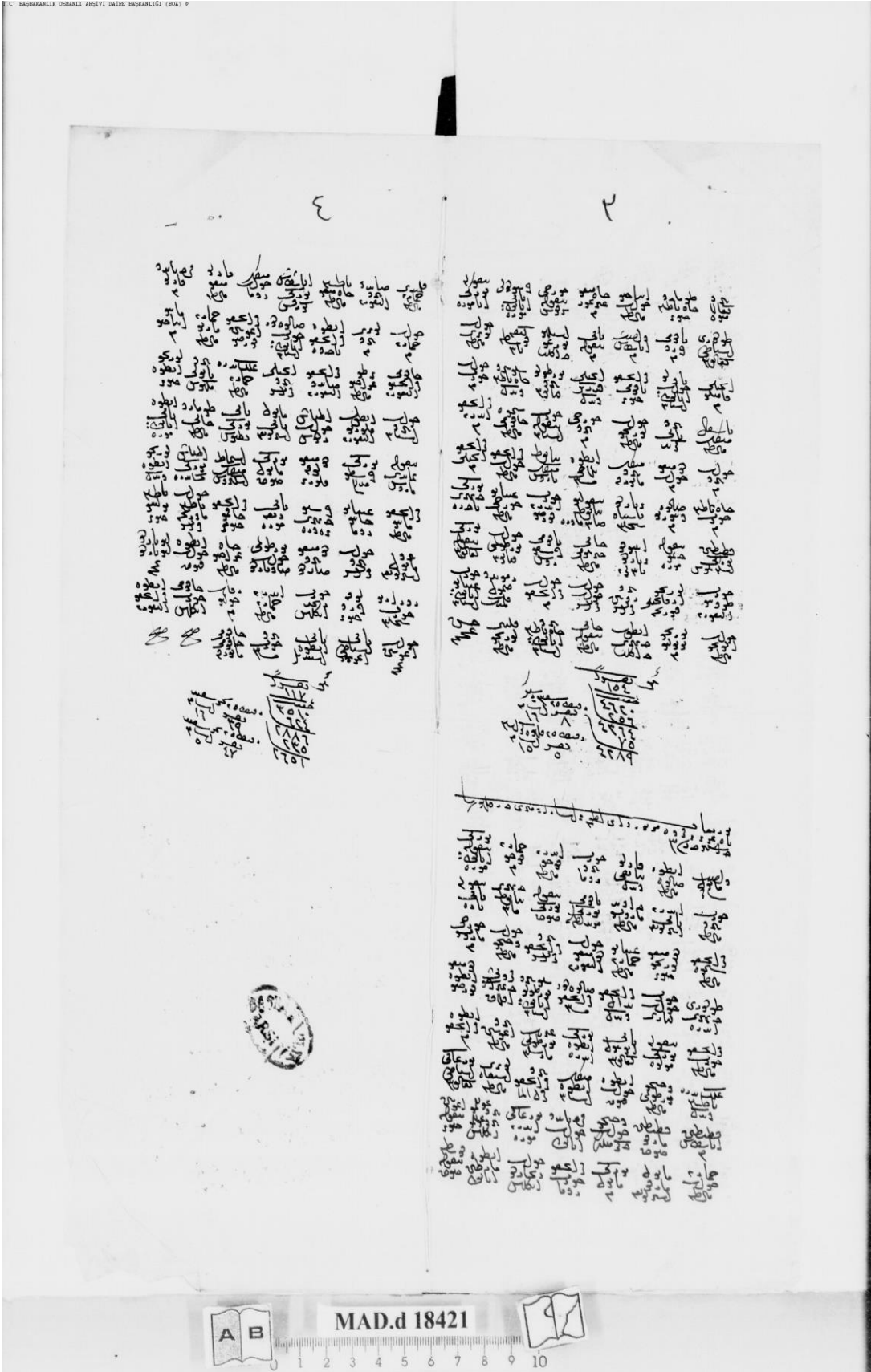

EKLER

EK-1 D. BŞM. TRE. 150640003 Ulufe defteri (1202/ 1787)

EK- 2 MAD. 19386 (1181/176) Üsera için Nan-ı Aziz Tahsis Edildiğine Dair

A B

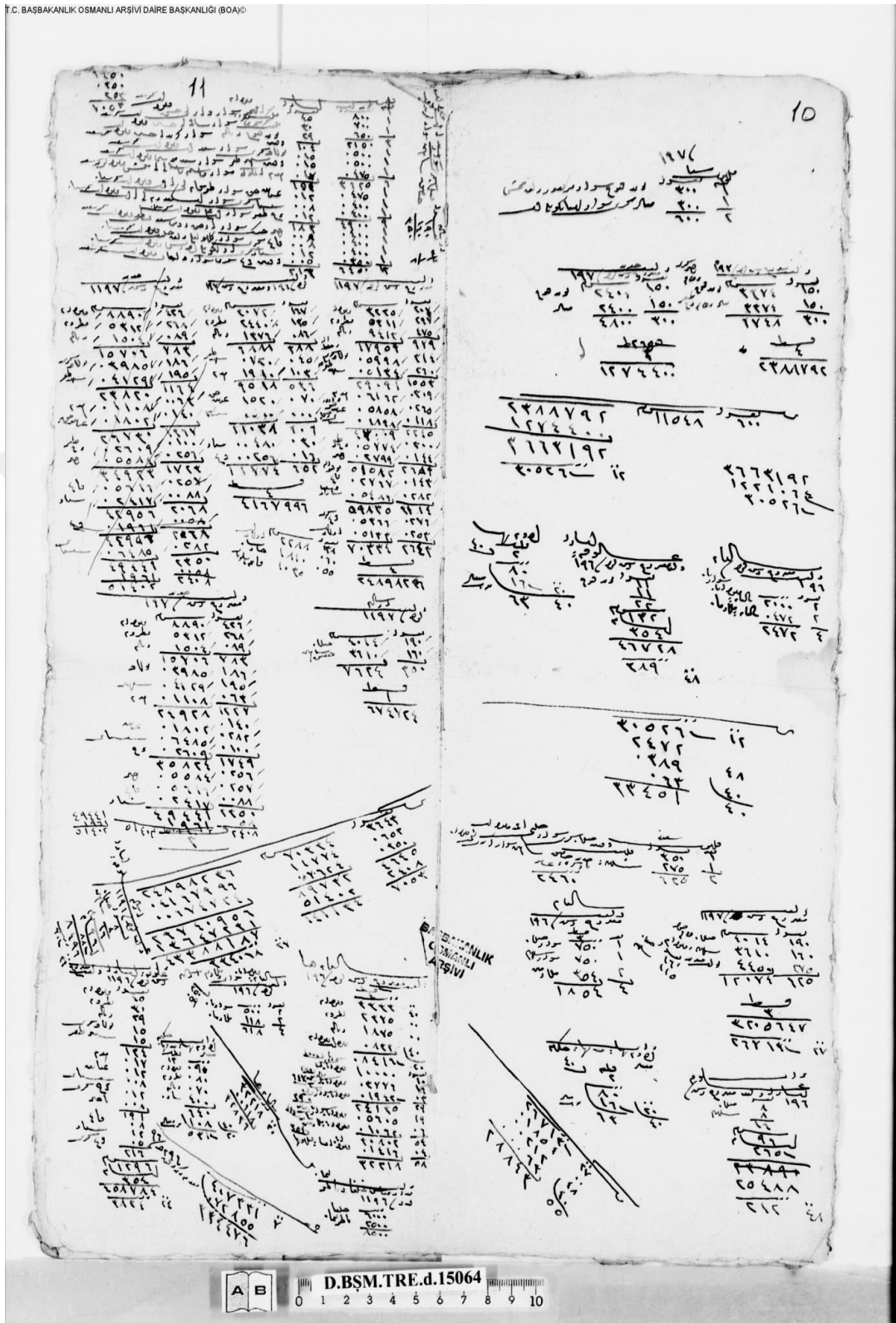
MAD.d 18421

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

EK-4 D. BŞM. TRE 150640005 (1197/1782) Kalyonlarda Bulunan Üsera Mevcudu

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA. D.BŞM. TRE.d: 15747, 15064, 14597, 15766, 15750, 14597

BOA. D.BŞM. TRZ.d: 15748

BOA. D. BŞM. d: 3437

BOA. A. DVN. KLB.d:924, 925, 926, 928, 929.

BOA. MAD. 6382, 17866, 6188, 4875, 5362, 19386, 18421, 244, 4912, 4912/4, 8883

BOA. KK.d: 5681, s.10.

BOA. Hatt-ı Hümayun.1397, 1398, 184, 273, 192,

BOA. C. BH. 201/9410, 260, 98/4547, 7373, 5171, 310, 216, 5827, 9313, 9410, 11243, 7/310, 5171, 107, 6887, 4547, 3596, 12215, 80.

BOA. C. ADL. 567, 17,

BOA. C. AS.485

BOA. C. SM. 76, 120, 100

BOA. C. HR.12

BOA. AE. A. SMST. II. 1934/15374, 139/15374

BOA. AE. A. SMMD. IV. 39/4511, 39/4510

BOA. AE. SMHD. I. 73/4854,277.

BOA. AE. III. AHMED. 4856.

BOA. AE. SMST. III. 336, 335.

BOA. AE. SSLM. III: 18880, 12476.

BOA. AE. SMMD. IV. 4511.

BOA. İE. BH. 907.

BOA. A. MKT. MHM.28.

Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, I, 1990.

AKKAYA, Mustafa, “ 17. Yüzyıl Çeyreğinde Üsküdar’da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, Cilt 14, Haziran 2011, s.204- 217.

- ATALAY, Hamit, İngilizce -Türkçe Sözlük, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,1999.
- ATAMAN, Sadi Yaver, *Türk İstanbul*, Haz., Süleyman Şenel, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.
- AYDIN, Mehmet Akif, “ Ceza”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 7, 1993, s. 478- 482.
- AYDIN, Mehmet Akif, Hamidullah, Muhammed, “Köle”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 26, 2002, s.237-246.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis”, *DİA*,XVI, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.,1997, s. 54-65.
- BARDAKOĞLU, Ali, “ Hırsızlık”, *DİA*, XVII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1998, s.384-396.
- BRETTEN, Michael Heberer Von, *Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, İstanbul: Kitap yayınevi, Çev. Türkis Noyan, 2003.
- BOSTAN, İdris /Özboran, Salih, *Türk Denizcilik Tarihi*, İstanbul :Deniz Basım Müdürlüğü, 2009.
- BOSTAN, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara: TTK., 2003.
- BOSTAN, İdris, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul: Bilge Yayım Habercilik, 2005.
- BOSTAN, İdris “ *Derya Beyi*”, *DİA*, 9, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1994, s. 200-201.
- BOSTAN, İdris, “Gemi”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 14, 1996,s.8-11.
- BOSTAN, İdris, “Tersane-i Amire”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 40,2011 513- 516.
- BOYAR, Ebru ve FLEET, Kate, *Osmanlı İstanbulu'nun Toplumsal Tarihi*, Çev., Serpil Çağlayan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- BÜLBÜL, İsmail, *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2007, s.46.
- CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002.
- ÇAĞMAN, Engin, “18. Yüzyılda İstanbul’da Esnaflık Gıda sektörü”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 108.
- ÇELİK, Şenol, “15 ve 17. Yüzyıllarda Trabzon Kalesi”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyum Bildirileri*, Cilt 13-5 Mayıs 2001, s.130-142.
- ÇELİK, Şenol, “XX. Yüzyıl Başlarında Buldan Hapishanesinin Genel Durumu (1906-1920)”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül 2006, Denizli)’na Sunulan Bildiriler*, I, Denizli 2007, s. 429-438.
- ÇELİK, Şenol, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van Tarihi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, Van 1990, s. 260-272.
- ÇETİN, Cemal, *Sultanın Esirleri İstanbul’da Bir Esir Kampı 1715*, Palet Yayınları, Konya 2015.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- DEFTERDAR, Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (11066-1116/1656- 1904)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK, 1995.
- DEMİRBAŞ, Timur, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005.
- DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev., Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2009.
- EMECEN, Feridun, “Afyonkarahisar”, *DİA*, I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay. , 1998, S.444.
- EMECEN, Feridun, “Gelibolu”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 14, 1996, s. 1-6.

- ENGİN, Nihat, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1998.
- ENGİN, Nihat , “*Osmanlı Devleti’nde Kölelik*” , *DİA*, 26, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1998,s.-246-248.
- ERDEM, Ekrem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, S. 56, 2006, s.15.
- ERGENÇ, Özer, “ XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler, İstanbul, *Osmanlı Araştırmaları I*, 1980, s.96.
- ERİM, Neşe “18 Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ nda Kürek Cezası”, *IX. th International Congress of Economi and Social History of Turkey: Dubrovnik-Croatia*, 20-23 August, 2002, Ankara: Turkish Historical Society, 2005, s. 180.
- EVLİYA Çelebi, *Seyahatname*,1 (Yayına Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 5. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- EYİCE, Semavi,“ Kale” ”, *DİA*, XXIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2001, s. 234-242.
- EYİCE, Semavi, “Haliç”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 15,1997, s.268.
- FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafindaki Dünya*, İstanbul: Kitap Yayınevi,2007.
- FOUCAULT, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2015.
- FREELY, John, *Saltanat Şehri İstanbul*, Çev., Lale Eren, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 77.
- GENÇ, Serdar, “XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir’de Ekmekçi Esnafı”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.12,2007, s.64.
- GÖNEN, Yasemin Saner, “ Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, *Hapishane Kitabı*, Ed., Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi, 2005.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “ Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29, 2011, s.349-392.

- GÖYÜNÇ, Nejat, *Şeriyeye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17.ve 18. Yüzyıl)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1992, s. 42- 45.
- GÜL, Abdülkadir, “Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular -1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1-2, Haziran 2013, s.1–29.
- GÜLSOY, Ersin, “Resmo”, *DİA*, XXXIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., S. 586.
- GÜMÜŞ, Şenay Özdemir, “Osmanlı’da Gemilerin Denize İndirilmesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII/1, Manisa 2010, s 21.
- GÜRKAN, Emrah Safa, “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, *Kebikeç*, S.33, 2012, s. 197- 200.
- GÜRKAN, Emrah Safa, “Ftilin Ucunda Tersane-yi Âmire”, *Osmanlı İstanbul’u, II*, Ed: Feridun M. Emecen, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 2013, s. 43-70.
- HAMMER, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2013.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevarih*, I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992.
- HOVHANNESYAN, Sarkis Sarraf, *Payitaht İstanbul’un Tarihçesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- İNALCIK, Halil, “İstanbul”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 23, 2001,s. 220- 239.
- İNCİCİYAN, P. G., *18. Asırda İstanbul*, Çev., Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1976.
- İPŞİRLİ, Mehmet “16 Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, Sayı 12, 1982, s.215-248.
- İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H. 981-1000 / M. 1573-1591)*, Haz: Rıfat Günalan-Talip Merte, İstanbul 2012.
- KAÇAN Erdoğan, Meryem, *II. Viyana Kuşatması*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 137-138.
- KOCA, Uğur, *17. Numaralı Kalebend Defterine Göre Hicri 1182-1188 (M.1768-1774) Yılları Arasında Osmanlı Devletinde Suç, Suçlu, Hapishaneler Ve*

- Cezalar, , Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s.9- 14.
- KÖMÜRÇİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, Haz., Kevork Pamukçıyan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988.
- KRSTIĆ, Tijana, *Osmanlı Dünyasında İhtida Anlatıları 15. – 17. Yüzyıllar*, Çev., Ahmet Tunç Şen, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- KUBAN, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Kostantinopolis, İstanbul*, Çev., Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK., 2014.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1983.
- LEE, Stephen J, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, Ankara: Dost Kitabevi,2012.
- LEVY, Noemi, Toumarkine, Alexandre, *Osmanlı'da Asayiş, Suç Ve Ceza 18. Ve 20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- MARMARA, Rinaldo, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*, İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005.
- MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, II, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- MANTRAN, Robert, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.
- NALÇACI, Nida Nebahat, *Sultanın Kulları*, İstanbul: Verita Yayınları, 2015.
- Neşri, Mehmed, *Kitab-ı Cihan-nüma*, I, Haz., Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- ORAT, Jülide A., Çelik, Fadimana, “Diyarbakır Vilayeti Hapishaneleri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7, Kars İlkbahar 2011, s.73-95.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Alamut”, *DİA*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., Cilt 2, 1998, s.336-337.

- ÖZCAN, Abdülkadir, “Asesbaşı”, DİA, III, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay. , 1991.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Baba Cafer Zindanı” DİA, IV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay. ,1991.
- ÖZCAN, Abdülkadir “ *Ordu*”, DİA, 33, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 2007 s. 362-367.
- PAMUK, Şevket, *Türkiye İktisadî Tarihi 1500- 1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- PARDOE, Miss, *Şehirlerin Ecesi İstanbul Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı*,çev., Banu Büyükal, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004,
- SAK, İzzettin, *16. 17 Yüzyıllar 'da Konya'da Kölelik Müessesesi*, , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Konya 1989, s.25-62.
- SALARCA, Esen *Baba Cafer Zindanı*, , Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2010, s.33- 48.
- SAMİ, Şemseddin, *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011.
- SANER, Yasemin, “Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç Ve Ceza 18. Ve 20. Yüzyıllar*, Der: Nemi Levy, Alexandre Toumarkine, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- SEİDEL, Friedrich, *Sultanın Zindanında (Osmanlı İmparatorluğuna Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, İstanbul: Kitap yayınevi, Çev. Türkis Noyan, 2010.
- SCHİCK, İrvin Cemil, *Avrupalı Esirler ve Müslüman Efendileri “ Türk” İllerinde Esaret Anlatıları*, Çev., Zülal Kılıç, İrvin Cemil Schick, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Köle Olmak*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- TEKİN, Saadet,“ Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri” *Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi),Cilt: XXIX, Sayı: 47, 2010.s. 188.

- TOLEDO, Paulino, “ Türkiye Seyahati Adlı 16. Yüzyıl Anonim İspanyol Eserine Göre Türklerdeki Esaret Sistemi”, “Muhteşem Süleyman” , Ed., Özlem Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- TOLSTOY, Pyotr Andreyeviç, *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- TOPRAK, Serap, “Megali İdea’ya Bir Örnek Girit”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, I/1, 2012, s. 124.
- TURAN, Şerafettin, “Barbaros Hayrettin Paşa”, *DİA*, 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1992, s.67.
- ULUÇAY, Abdüsselam, “Hoşap Kalesi”, *DİA*, XVIII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay., 1988, S.247.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler- Abbasiler*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, “Osmanlı Devleti’nde Köle Azadı Yöntemi Olan Mükâtebe: Balıkesir Örneği”, *Osmanlıdan Cumhuriyete Balıkesir*, İstanbul 2007, s.105-121.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, “ Osmanlı Devleti’nde Tanzimat İlanından Sonra Ermenilerin İhtidasi ve İrtidadi” , S.60, *Yeni Türkiye*, 2014, s. 10.
- YETKİN, Aydın, “ II. Meşrutiyet Dönemi’nde Toplumsal Ahlâk Bunalımı: Fuhuş Meselesi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 2011, s. 23- 27.
- YILDIZ, Murat, *Bahçivanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı*, İzmir: Hazine Yayınları, 2011.
- YILMAZ, Cevdet, “ Tarihi Sinop Kalesi Cezaevi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22, s.5.

WRATİSLAW, Baron Wenceslaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, İstanbul: Kutup Yıldızı Kitaplığı, 2013.

WRATİSLAW, Baron, *16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, Çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1981.

